

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА
ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ:***

***Матеріали XII Всеукраїнської
науково-практичної конференції студентів,
аспірантів і молодих учених***

Вінниця 2024

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

П44

Склад редакційної колегії:

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний редактор);

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця);

Ткач Л. О., доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці);

Торчинський М. М., доктор філологічних наук, професор (м. Хмельницький);

Павликівська Н. М., доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця);

Денисюк В. В., кандидат філологічних наук, доцент (м. Умань);

Коваленко Н. Д., доктор філологічних наук, доцент (м. Кам'янець-Подільський);

Тищенко Т. М., кандидат філологічних наук, доцент (м. Умань).

Рецензент:

Коваль Л. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

*Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 7 від 25.03.2024)*

За зміст публікацій відповідають автори.

П 44 **Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи:** Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.) / Відп. ред. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ФОП Добрянська О.Г., ТОВ «ДРУК-ПЛЮС», 2024. 110 с.

ISBN 978-6178406-05-9

У збірнику вміщено наукові публікації учасників XII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 18 квітня 2024 р.). Матеріали стосуються актуальних питань подільської діалектології, ономастики, етнолінгвістики та лінгвостилістики.

Для науковців, викладачів, учителів та студентів гуманітарного профілю.

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2024

ISBN 978-6178406-05-9

© ФОП Добрянська О.Г., ТОВ «ДРУК-ПЛЮС», 2024

ЗМІСТ

Борищук Владислав ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ГОЛОСІНЬ ПОДІЛЛЯ	5
Боровик Іванна ДИНАМІКА ГОДОМІНІКОНУ С. АНТОНІВКА УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	11
Буцвін Катерина ІМЕННИК СМТ. СТРИЖАВКА ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	17
Денисюк Наталя ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	21
Загорулько Анна ВАРІАТИВНІСТЬ НАЗВ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ І СТРАВ У ГОВІРКАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.....	27
Заскальнюк Юлія ДЕКОМУНІЗАЦІЯ НАЗВ ВУЛИЦЬ МІСТА ПЕРВОМАЙСЬК: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....	36
Іщук Олександра ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОДІЛЬСЬКИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ПОЛЬСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ..	41
Кльоц Маргарита ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ТОПОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ МІСТА БАР ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	46
Ковальська Анастасія СИМВОЛІКА ВОГНЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	52

Ковальчук Катерина ПОЛЬСЬКІ ГОВІРКИ НА ПОДІЛЛІ: ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ.....	56
Ліщишина Ірина РЕГІОНАЛЬНА ЕРГОНІМІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ОТГ ТИВРІВ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	61
Лужанська Аліна НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН С. ОБОДІВКА ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ПРИЗВИСК.....	66
Подзерей Наталія ЩОДЕННИКОВИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ. КРІЗЬ ПРИЗМУ СЛОВОТВОРЕННЯ.....	71
Подолян Юлія ЗАБОРОНИ, ПОВ'ЯЗАННІ З ВИПІКАННЯМ ХЛІБА, У ПОДОЛЯН: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	76
Сологуб Вікторія ПРИНЦИПИ НОМІНАЦІЇ ОБРЯДОВИХ ХЛІБІВ У ГОВІРКАХ ПІВДНЯ ВІННИЧЧИНИ.....	82
Стефанюк Ірина СТАТИКА І ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКА О. КРЕМЕРА).....	88
Сторожук Андрій ВИРАЖЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ТА НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ ХЛІБА В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ	94
Штойко Тетяна ОБРЯДОВІ СТРАВИ ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ	101
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	107

Владислав Боришук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ГОЛОСІНЬ ПОДІЛЛЯ

Усна народна творчість багата на жанри, мотиви, символи та образи, у яких зберігається культура нації. Фольклор є завжди цінним джерелом для наукових досліджень, адже він відображає культурні, соціальні, релігійні та історичні аспекти розвитку певного народу. Діалектна лексика у фольклорних текстах є невід'ємною складовою культурного доробку та мовної спадщини різних регіонів.

Цінність творів народної творчості як джерела дослідження діалектного мовлення в лінгвофольклористиці підкреслює І. Гороф'янюк: «Мова фольклору є одним із джерел творення та розвитку літературної мови. Фольклорні твори побутують в усному мовленні, поширюючись від одного виконавця до іншого і зазнаючи певних змін. Причинами цих змін/замін стає також говіркове мовлення, оскільки виконавці повністю залежні від особливостей своєї говірки» [Гороф'янюк 2013: 66].

Особливий інтерес науковців викликає дослідження говіркої лексики в текстах, що відображають культурно-етнічні особливості та лінгвістичні характеристики конкретного регіону. Як зазначає Г. Магас, «локальні дослідження дають змогу не лише заповнити прогалини на фольклорноетнографічній карті та уточнити ареал поширення того чи іншого фольклорного явища, але й поглибити знання про побудову, семантику та функції народної творчості на загальнонаціональному рівні, збагнути значущість культурних надбань українського народу у контексті загальнолюдських духовних цінностей» [Магас 2011: 3].

Голосіння як один із особливих жанрів українського фольклору відображають особливості культури, традиції, вірування та спосіб життя українців, а також відіграють важливу роль у збереженні та передачі національної спадщини від покоління до покоління. У різних регіонах поширені такі

назви цього жанру: голосіння, тужіння, плач, вичитання, заводи. Їх унікальність пояснюється функціональною специфікою, особливою формою виконання та інтонування, зосередженістю різних емоцій. Голосіння різних регіонів України досліджували І. Коваль-Фучило, В. Конобродська, О. Курило, Н. Понікаровська, І. Свенціцький, О. Шутак та ін., проте відсутність аналізу говіркової лексики в фольклорних текстах голосінь Поділля зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – дослідити та описати діалектну лексику подільського говору в фольклорних текстах голосінь.

Емпірична база – фольклорні записи 73 текстів голосінь Поділля ХХ століття із матеріалів збірника І. Коваль-Фучило «Голосіння» (1). Загальна кількість зафіксованих лексичних одиниць – 52.

Голосіння – це «стародавній обрядовий жанр української народної творчості, пов'язаний зі смертю людини, похороном та поминками, рідше – рекручиною або весіллям» [Грицик 2006: 2]. Серед основних різновидів голосінь виділяють похоронні, поминальні, okazіональні, сороміцькі, пародійні.

Як один із найстародавніших видів okazіонально-обрядової народної творчості голосіння «характеризуються глибоким емоційним забарвленням, специфічним призначенням і різноманітністю мотивів, які відкривають різні аспекти архаїчного світогляду, стають у нагоді при спробах реконструкції давньослов'янської картини світу. Окрім, власне, мотиву оплакування померлих, голосіння містять мотив турботи за ними, засвідчують віру у безсмертя душі і безперервність буття людини» [Понікаровська 2015: 5].

Основні дослідження науковців голосінь були зосереджені на жанрових особливостях, специфіці та різноманітності, їх форм, мотивів, символів та образів, тому нам не вдалося виявити результати щодо аналізу різних локальних діалектних особливостей, зокрема говіркової лексики, яка б відобразила багатство діалекту певного регіону. Отож у цьому дослідженні ми проаналізувати голосіння Поділля, аби крізь їх призму

зафіксувати та класифікувати лексичне багатство подільського говору.

Найбільше у фольклорних текстах голосінь подолян вдалося виявити іменників:

- *банда(и)* ‘стрічки весільного вінка’: *Лежить наша молодуха, всеньку лаву залягла. І не вона вам банди дасть, а я вам їх роздарую, бо моїй донечці не треба вже* (1, с. 651),

- *бараболька* ‘картопля’: *Хто ж нам, дідуню, бараболюк з льоху внесе* (1, с. 592),

- *биндочки* ‘стрічки весільного вінка’: *Ти ж то мені лишила биндочки і кісники* (1, с. 596),

- *близнюки* ‘два маленькі глиняні горщики, з’єднані між собою, для перенесення обіду в поле орачам, косарям, пастухам, сторожам’: *А я йому ще й близнюки (обід в горщечках) носила й по панських ланах на роботу бігала* (1, с. 652),

- *бояре* ‘хлопці, запрошені на весілля’: *Усі твої дружечки та бояре прийшли до тебе* (1, с. 646, 651),

- *вмерши* ‘померлі’: *Коли ті вмерши приходили, що нашого господаря взяли?* (1, с. 640),

- *гезунт* ‘здоров’я’: *А не хватає в нас гезунту (здоров’я) ці похорони та обіди справляти* (1, с. 652),

- *гільце* ‘обрядове дерево українського весілля, що прикрашається квітами, ягодами, колосками тощо’: *А молодиці вже ж тобі і коровай спекти, а бояри гільце принесли* (1, с. 651),

- *зазулька* ‘здріб. Зозуля’ [Матеріали... 2021: 157]: *Зазулько ж наша кохана!* (1, с. 596),

- *затула* ‘залізна або дерев’яна заслінка, якою затуляють піч’: *Чоловіче мій, затуло моя!* (1, с. 658),

- *зело* ‘бур’ян’ [Матеріали... 2021: 173]: *Мамцю-любцю мої, усе зело (зіля) з землі вилізає* (1, с. 599),

- *молодуха* ‘молода’: *Зайдіть в хату та подивіться, лежить наша молодуха, всеньку лаву залягла* (1, с. 651),

- *обистя* ‘садиба, двір’: *Не буде уже на цім обисті такої доброї душі* (1, с. 596),

- *оказія* ‘святкове застілля, частування’: *А в нас же щодня **оказія** була (обід, де є люди), а треба було зварити* (1, с. 661),
 - *покорм* ‘харчі, їжа’: *Он твій син кричить, **покорму** хоче, а ти не чуєш* (1, с. 656),
 - *полики* ‘вишивка на рукавах жіночої блузи, сорочки’: *Хто ж мені такі гарні **полики** пошиє так, як ти?* (1, с. 597),
 - *провід* ‘фуреньги’: *А замість того, щоб музики на подвір’ї заграли, то під хатою **провід** (фуреньги) поставили* (1, с. 651), за Етимологічним словником української мови, діал. *фоненьга* ‘корогва’ – фонетично трансформоване польське *chorągiew* ‘т.с’ [Етимологічний... 2012: 119],
 - *світилки* ‘незаміжні сестри жениха на весіллі, що виконує обряд тримання свічки та інші організаційні дії’: *Подивися, який вінок тобі сплели **світилки** твої, товаришки...* (1, с. 593),
 - *шуляк* ‘шуліка, яструб’: *Як поніс – то поніс, як той **шуляк** курчатко* (1, с. 644).
- Багаті тексти голосінь і на дієслова подільського діалекту:
- *вгодити* ‘домовлятися про щось’: *А чим же ти так Богові **вгодила**, що він тебе забирає таку молоду* (1, с. 649),
 - *вмаляти* ‘зменшувати, скорочувати: *А ви ж були між двох вогнів, а ці вогні вам життя **вмаляли*** (1, с. 660),
 - *відщипнитися* ‘відділитися’: *Рибцю мої, **відщипнулися** від нас так, як то яблучко від яблоні!* (1, с. 599),
 - *годити* ‘задовольняти кого-небудь, догоджати’: *Як то тяжко чужим дітям толк давати, чужим дітям **годити*** (1, с. 660),
 - *догнати* ‘дорікати’: *Мамцю мої, а простіть ж мене, що я вас **догнала** щось-нібудь* (1, с. 599),
 - *забагти* ‘захотіти’: *Нащо ти **забаг** її, такої хати, ти мав хату, ти мав де розбуватися!* (1, с. 597, 601, 606-607),
 - *здибатися* ‘зустрітися’: *Коли ми **здибаємося**, де ми побачимося?* (1, с. 603-604), *Де ж ми тепер здибимося?* (1, с. 641),
 - *набідитися* ‘набідуватися’: *А ти ж не нажився, а **набідився*** (1, с. 654),

• надівочитися ‘дівувати’: *Ти ж то, серце Ганусю, не надівочилася* (1, с. 596),

• назбиткуватися ‘назнущатися’: *А чужі багаті ще й осудять і назбиткуються* (1, с. 650),

• обходити ‘доглядати хвору людину’: *Хто ж нас доглядати буде, старих, та обходити, слабих?* (1, с. 597),

• оліїти ‘хотіла’: *Оліїла ж би я тебе замінити, ніж такі сльози за тобою лити* (1, с. 591);

• помішати ‘заважати’: *Чи ти боялася праці моїй помішати?* (1, с. 594),

• поратувати ‘допоможе’: *Хто мене поратує, хто голову мою обмиє* (1, с. 593),

• стрічати ‘зустрічати’: *Ой батечку наш, а стрічай же там свого синочка* (1, с. 654-655).

Також було зафіксовано кілька цікавих прикметників, серед них:

• невінена ‘невінчена’: *Дочко моя, молода моя, невінена, смутна та невесела* (1, с. 592),

• ружовая ‘трояндова’: *Ти ж то красно росцвила, як ружовая квітка, так скоро й завяла* (1, с. 596),

• завальна ‘має великі розміри та вагу’: *А яка ж зима завальна тобі стала на дорозі!* (1, с. 606),

• зболяна ‘хвора’: *Ой вона ж зболяна, наша донечка* (1, с. 647).

Прислівники теж не оминули нашої уваги, зокрема вдалося зафіксувати такі приклади:

• багацько ‘багато’: *Боже, у людей же то багацько є дітей та й живуть* (1, с. 600),

• видки ‘звідки’: *Видки виглядати буду тебе?* (1, с. 641),

• гіринько ‘гірко’: *Мені ж то гіринько буде в світі жити з вами* (1, с. 598),

• звідкиль ‘звідки’: *Звідкиль тебе ж виглядати* (1, с. 646),

• теперки(і) ‘тепер’: *А теперки в хату таку холодну ідеш?* (1, с. 600-601, 606), *А як я буду без тебе теперкі?* (1, с. 600),

• тільки ‘тільки’: *А я ж ніченьки не спала, тільки доглядала тебе* (1, с. 600).

Серед виявленої лексики також є й займенники:

- *стільки* ‘стільки’: *Що ви не зможете вдержати стільки землі?* (1, с. 599),

- *тото* ‘те’: *Ой як би я тото знала, доріжки би замітала!* (1, с. 643),

Кілька часток теж потрапили до наших результатів дослідження:

- *най* ‘хай’: *Як я обійдуся без тебе, най побачу тебе хоч в сні!* (1, с. 602),

- *оно* ‘тільки, лише’: *А ти ж був такий добрий, оно я скривлюсь, то й питаєш: «Що вам, мамо?»* (1, с. 654).

У текстах 3 голосінь засвідчено вживання, припускаємо, сталого вислову *стовкати кулаки* у значенні ‘побити (кого-небудь)’: *Що ви з синяків не виходили, а батько кулаки стовкав* (1, с. 654), *А буде мачуха кулаки стовкати над твоїми синочками* (1, с. 656), *А хто ж над вами кулаків не стовкав* (1, с. 659).

Отже, фольклорні тексти голосінь Поділля мають велику цінність для вивчення культурної спадщини та мовної традиції українського народу. Зафіксована діалектна лексика подолян відображає специфіку мовленнєвого спілкування на Поділлі. Вивчення говіркової лексики в фольклорних текстах голосінь дозволяє глибше зрозуміти культурний та мовний контекст цього регіону. Подальші дослідження локальних лінгвістичних особливостей голосінь в сфері лінгвофольклористики можуть сприяти не лише збагаченню лінгвістичних знань, а й поглибленню розуміння культурного розвитку та ідентичності українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 66–74.

2. Грицик М. Голосіння. *Українська музична енциклопедія* / ред. рада: Г. Скрипник (голова) та ін. Київ : Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Т. 1, 2006. С. 491.

3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.). Т. 6. У – Я. Київ : Наукова думка, 2012. 568 с.

4. Магас Г. Спільні мотиви та образи у голосіннях та похоронних піснях Стрийщини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 26. С. 94–99.

5. Матеріали до словника подільського говору / Упор. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.

6. Понікаровська Н. А. До питань вивчення мотивів українських народних голосінь. *Наукові записки Міжнар. гуманіт. ун-ту*. Одеса, 2015. Вип. 23: Матеріали першої міжнародної мультидисциплінарної конференції Міжнародного гуманітарного університету. С. 199–201.

ДЖЕРЕЛА

1. Голосіння / Упоряд. І. Коваль-Фучило. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2012. 792 с.

*Іванна Боровик (м. Умань)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Тищенко Т. М.*

ДИНАМІКА ГОДОМІНІКОНУ С. АНТОНІВКА УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У зв'язку із розвитком інфраструктури у другій половині ХХ століття в Україні примножилась кількість великих міст, зросла чисельність міських жителів, нових об'єктів, вулиць та провулків, що призвело до посилення інтересу мовознавців до дослідження урбанонімних найменувань. Важливою складовою урбанічного простору будь-якого населеного пункту є годонімікон.

Як зауважує С. А. Мартос, «годонімія, як і будь-яка інша мовна підсистема, – це внутрішньо організоване, ієрархічне явище, що складається з функційно взаємопов'язаних елементів. Найменування вулиць, провулків, проспектів та

інших назв утворюють особливий складник «пам'яті» міста, оскільки їх поява відображає систему цінностей періоду, коли виник той чи інший онім, і ставлення сучасного соціуму до таких найменувань – від нейтрального чи терпимого і до остаточного заперечення» [Мартос 2019: 243]. Через те годонімікон багатьох населених пунктів став предметом дослідження ономастів, зокрема досліджені годоніми м. Одеси (Т. Крупеньова [Крупеньова 2015]), м. Херсона (В. Тихоша [Тихоша 2019], С. Мартос [Мартос 2019]), м. Запоріжжя (І. Ільченко [Ільченко 2016]), м. Житомира (О. Расовська і Л. Ящук [Расовська 2011], Г. Гримашевич [Гримашевич 2016]), м. Кривого Рогу (А. Титаренко [Титаренко 2015]), м. Умані (Ю. Фернос [Фернос 2018]) та ін. Якщо назви вулиць окремих міст вивчені, то назви вулиць сіл ще не були предметом окремих ономастичних розвідок. Це зумовлено насамперед соціально-економічними чинниками, тому що довгий час у селі не було вулиць, а були лише кутки, крім того, вулиць було небагато, відповідно і невелика кількість їх назв. Як вивчення годонімікону окремих міст виказує основні тенденції називання вулиць в українських містах, так і вивчення годонімікону окремих сіл сприятиме виявленню тенденцій формування сільського годонімікону. Саме в цьому і полягає актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати годонімікон села Антонівка Уманського району Черкаської області та виявити загальні принципи найменування вулиць та мотиви номінації у зв'язку із декомунізацією.

Об'єктом дослідження стали назви вулиць села Антонівка, предметом – динаміка мотивації годонімів, пов'язана із декомунізацією українського суспільства.

Джерелом дослідження стали матеріали засідань Антонівської сільської ради, що стосуються перейменування вулиць та провулків у зв'язку із Законом про декомунізацію, та власні записи назв вулиць та провулків с. Антонівка Уманського району Черкаської області.

Село Антонівка розташоване в південно-західній частині Уманського району за 35 кілометрів від м. Умань. Воно

розкинулось по обох берегах річки Синиця, що протікає з півночі на південь і впадає в Південний Буг. За першою письмовою згадкою, село засноване в 1789 році поселенцями з навколишніх сіл.

Вивчаючи назви вулиць, мовознавці виокремлюють різні семантико-словотвірні групи номенів. Проаналізувавши дослідження годонімікону різних за розмірами міст, можемо констатувати, що від величини міста, а отже, і фактичної кількості годонімів не залежить кількість лексичних груп годонімікону населеного пункту. Наприклад, В. Тихоша в дослідженні назв вулиць міста Херсона виокремлює такі групи: «1) лексеми, які мають просторову семантику; 2) назви, які позначають загальну характеристику самої вулиці; 3) назви, які називають міські об'єкти; 4) лексеми, пов'язані зі специфікою професій мешканців, з предметами та реаліями праці; 5) лексеми, що характеризують мешканців за родом їх занять; 6) найбільшу групу лексики складають антропоніми – власні імена людей» [Тихоша 2019: 150–151].

І. Ільченко вдалось сформулювати три принципи номінації, що лежать в основі запорізької годонімії: «1) номінація об'єкта за зв'язком із життям та діяльністю людей; 2) номінація вулиць за їх зв'язком з навколишніми об'єктами; 3) номінація об'єкта за його властивостями і якостями» [Ільченко 2016: 223].

Серед годонімів м. Житомира О. Расовська та Л. Ящук виокремили такі лексико-семантичні групи: «1) власне топонімічні годоніми; 2) епонімічні годоніми; 3) ергонімічні годоніми, або годоніми виробничого походження; 4) соціально-історичні годоніми; 5) дромонімічні годоніми, утворені від назв основних шляхів та інші» [Расовська 2011: 181–184].

Ю. Фернос вирізняла 4 групи годонімів м. Умані: «1) меморіальні; 2) асоціативні; 3) локативні; 4) квалітативні» [Фернос 2018: 300–302].

Отже, спостереження показують загальні принципи номінації вулиць у містах, хоч дослідники називають лексико-семантичні групи годонімів по-різному.

Годонімів села Антонівка всього десять: сім вулиць і три провулки. Зауважимо, якщо в містах склалася практика називання вулиці і прилеглого до неї провулка однаково, то в селі Антонівка такого правила не дотримуються через їх малу кількість.

За структурою дослідники виокремлюють годоніми відповідно до кількості компонентів. Так, Т. Крупеньова, досліджуючи годонімікон Одеси, зауважує, що «більшість годонімів – це однокомпонентні одиниці. Це, як правило, відіменні (відапелятивні) чи відантропонімні назви, рідше відтопонімні чи відетнонімні» [Крупеньова 2015: 30].

Таке ж явище спостерігаємо і в годоніміконі села Антонівка.

Залежно від структури виокремлюємо дві групи:

1) однокомпонентні (одночленні) назви, що у своїй структурі містять лише одне слово: вулиця *Заводська*, провулок *Східний*, вулиця *Вишнева*, вулиця *Шевченка*, провулок *Садовий*, вулиця *Шкільна*, провулок *Шкільний*, вулиця *Зелена*.

2) двокомпонентні (двочленні) назви складаються з двох слів: вулиця *Захисників України*, вулиця *Лесі Українки*.

Незважаючи на незначну кількість назв вулиць і провулків у селі Антонівка, нам вдалося виокремити такі лексико-семантичні групи:

1. Антропонімічні годоніми (назви, які походять від власних імен визначних людей): вулиця *Лесі Українки* (Гагаріна), вулиця *Шевченка*.

2. Ергонімічні або виробничі годоніми (назви, пов'язані з виробничою спеціалізацією господарств, які знаходилися чи знаходяться на цих вулицях): вулиця *Заводська* – ця назва мотивована тим, що неподалік знаходився цукровий завод, вулиця *Шкільна* (Леніна), провулок *Шкільний* (Леніна) – в цій частині села розташовується школа.

3. Соціально-історичні годоніми (назви, що містять вказівку на соціальний стан або історичний факт, реалію, явище): вулиця *Захисників України* (Першотравнева).

4. Флоронімічні годоніми (відображають особливості місцевого рослинного світу): вулиця *Вишнева* (Держинського), вулиця *Зелена* (Комунарів), провулок *Садовий*. Вулиця *Вишнева* закінчується вишневим садом, а провулок *Садовий* розмежовує сад.

5. Компасні годоніми (вказують на напрямок, є орієнтирами для визначення історичних меж міста / села): провулок *Східний* – ця назва мотивована розташуванням провулка в східній частині села Антонівка.

Під час декомунізації в селі Антонівка було перейменовано мало вулиць, оскільки лише декілька носили ім'я політичних діячів радянської імперії, зокрема, вулиця *Гагаріна* (перший льотчик-космонавт СРСР, Герой Радянського Союзу) перейменована на вулицю *Лесі Українки*; вулиця *Держинського* (радянський політичний та державний діяч, один із організаторів «червоного терору» в радянській імперії) – на вулицю *Вишневу*; вулиця *Комунарів* (борці за комуністичний лад) – на вулицю *Зелену*, а вулиця *Леніна* та провулок *Леніна* (радянський політичний діяч, один із ініціаторів та організаторів «червоного терору») – на вулицю *Шкільну* та провулок *Шкільний*.

Отже, проаналізувавши 10 сучасних годонімів села Антонівка Уманського району Черкаської області, з урахуванням змін, зумовлених виконанням Закону про декомунізацію, ми виокремили 5 лексико-семантичних груп: 1) антропонімічні годоніми (назви, які походять від власних імен визначних людей); 2) ергонімічні або виробничі годоніми (назви, пов'язані з виробничою спеціалізацією господарств, які знаходилися чи знаходяться на цих вулицях); 3) соціально-історичні годоніми (назви, що містять вказівку на соціальний стан або історичний факт, реалію, явище); 4) флоронімічні годоніми (відображають особливості місцевого рослинного світу); 5) компасні годоніми (вказують на напрямок, є орієнтирами для виділення історичних меж міста / села).

Декомунізація не вплинула на кількість лексико-семантичних груп у структурі годонімікону села, зазнали змін назви тільки 3 вулиць, які за походженням були

антропоніміями (вулиця *Гагаріна*, вулиця *Держинського*, вулиця *Леніна* та провулок *Леніна*) та соціально-історичними (вулиця *Комунарів*). Відбувся перерозподіл і нові назви поповнили групи флоронімічних та ергонімічних годонімів.

Вивчення годонімікону одного села відкриває перспективи для вивчення годонімікону інших сіл для виявлення тенденції називання вулиць і провулків у селах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гримашевич Г. І. Урбанонімія Житомира в контексті декомунізації. *Мова : класичне – модерне – постмодерне* : збірник наукових праць. 2016. Вип. 2. С. 53–61 .

2. Ільченко І. Відапелятивні годоніми м. Запоріжжя. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Запоріжжя, 2016. Вип. 21. С. 223–225.

3. Крупеньова Т. І. Лексико-семантичні та словотвірні особливості годонімів міста Одеси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. Одеса, 2015. № 16. С. 29–31.

4. Мартос С. А. Словотвірна структура годонімів Херсона. *Записки українського мовознавства*. Херсон, 2019. Т. 1, № 26. С. 243–249.

5. Расовська О., Ящук Л. В. Годоніми міста Житомира. *Студентські лінгвістичні студії*. Житомир, 2011. Вип. 2. С. 181–185.

6. Титаренко А. А. Структурна організація урбанонімів Кривого Рогу. *Філологічні студії*. Кривий Ріг, 2015. Вип. 13. С. 211–218.

7. Тихоша В. І. Урбаніми міста Херсона: структурно-семантичний аспект. *Граматичні читання – Х*. Херсон, 2019. С. 148–153.

8. Фернос Ю. І. Вплив процесів декомунізації на систему урбанонімів м. Умані. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки».

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2018_2_30

(Дата

звернення: 20.02.2024).

*Катерина Буцвін (м.Вінниця)
Наук. керівник – д. філол. н. Павликівська Н.М.*

ІМЕННИК СМТ. СТРИЖАВКА ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Антропоніми, або власні особові назви, становлять своєрідну, але дуже важливу частину словникового складу мови. Власні особові імена – найдавніший шар лексики. У них знайшли своє відображення побут, вірування, творчість, історія, культура народу. Як відомо, ім'я людини в усі періоди історії людства було першим засобом розрізнення особи, засобом її ідентифікації у громаді.

Цей довічний супутник людини, як зауважує професор П. П. Чучка, мусить бути милозвучним і промовистим словом, яке ще й покликане виконати роль позитивної характеристики індивіда [Чучка 1983].

Суспільне функціонування особових імен, а саме їх вибір, відіграє в житті людей важливу роль. Важливими є й громадсько-правові аспекти, тому зрозуміло, що в цій галузі важливе місце займає мовна культура, невід'ємною частиною якої є граматичні аспекти. Мовна культура, яка реалізується в галузі особових імен, опирається, з одного боку, на мовні фактори, що базуються на теорії літературної мови, на її науковому описі і на соціолінгвістичних дослідженнях, з іншого – на позалінгвістичні фактори, які ґрунтуються на теоретичних знаннях про закони розвитку суспільства в синхронному та діахронічному планах і на пізнанні, запозиченому із соціальної психології. Імена, що використовуються в певну епоху чи конкретний період історичного розвитку, взаємно впливають одне на одного.

Зі здобуттям незалежності України у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на думку Л. Белея, чітко простежується тенденція повернення українському іменнику національної самобутності, яка полягає передусім у відродженні українських традицій назовництва:

1. Спостерігається рехристиянізація іменника, що виявляється у використанні традиційних християнських мотивів надання імен немовлятам, а саме:

а) повертаються в іменник промовисті християнські імена-символи;

б) дитину називають на честь святого, у день якого вона народилася. Тому в грудні багато хлопчиків отримують імена *Андрій, Микола*, а в липні – *Павло, Петро* [Кравченко 2014: 53].

2. Друга тенденція – відновлення в офіційному реєстрі іменника колористих, власне українських варіантів імен. Сюди наближається й тенденція надання новонародженому імені на честь відомих письменників і діячів епох, які залишили яскравий слід в історії України.

3. Третя тенденція менш позначилася на іменнику, однак вона варта уваги. Суть її полягає в поверненні до витоків язичницьких традицій, а в царині власних імен – до широкого використання дохристиянських імен українців, які, на погляд іменовачів, відображають слов'янський дух [Кравченко 2014: 54].

1. Найбільш уживані чоловічі імена

Чисельнішими є групи імен, що мають здебільшого іншомовне походження:

- грецьке походження: *Анатолій, Андрій, Василь, Тарас*;

- латинське: *Андріан, Віктор, Ігор, Максим, Роман, Фелікс*;

- тюркське: *Руслан*;

- помітно розгалуженою є система імен слов'янського походження: *Богдан, Борис, Вадим, Владислав, Володимир, Святослав, Петро, Мирослав, Олександр*;

- також вдалося зафіксувати імена, що походять із єврейської: *Давид, Іван, Назарій, Ілля, Михайло*.

Варіанти, утворюючи іменні гнізда, групується навколо стрижневого імені, яке є офіційним найменуванням. Досить часто вони є пестливими формами, що утворюються суфіксальним способом, або ж короткими, утвореними за

допомогою усічення афіксів (безафіксним способом). Зокрема, нам вдалося зафіксувати такі розмовні форми чоловічих імен:

- *Олександр: Саша, Сашко, Сашуня, Сашуля, Сашулік, Санька, Саньок, Санько;*
- *Богдан: Богданчик, Бодік, Бодічок, Бодя;*
- *Петро: Петрик, Петруха, Петричок, Петруня, Петрусь;*
- *Владислав: Владик, Владичок, Владуся, Влад;*
- *Андрій: Андрійко, Андрей, Андрюшка;*
- *Максим: Макс, Максимко, Максимчик, Максик.*

Можемо висновкувати, що суфіксальний спосіб творення є найбільш продуктивним у творенні чоловічих варіантів імен. Як правило, суфікси служать для надання імені нового відтінку та для підсилення експресії. Більшість розмовних форм чоловічих імен утворилися від мотиваційної основи за допомогою продуктивних суфіксів *-ік, -ик, -ок, -ич, -к*, не так часто вживаними є суфікси *-ян, -юс, -ус, -ун*. До окремої групи можна зарахувати варіанти, утворені від скорочених імен.

2. Найбільш уживані жіночі імена

Про динаміку функціонування найбільш популярних жіночих імен свідчить кількість носіїв, які мають зафіксовані нами імена: *Анастасія (26), Анна (25), Вікторія (23), Наталія (22), Юлія (20), Людмила (18), Марія (17), Світлана (16), Тетяна (15), Софія (14), Оксана (9), Ольга (9), Аліна (8), Катерина (7), Олена (5), Ірина (5), Марина (3)*. Дещо рідше зустрічаються імена *Дар'я, Олександра, Галина, Руслана, Христина, Уляна, Валентина*.

Зафіксовані імена нам вдалося згрупувати відповідно до їх походження:

- латинське: *Вікторія (перемога), Наталія (рідна), Марина (морська);*
- єврейське: *Ганна (благодать), Марія (сумна, відкинута), Іванна;*
- грецьке: *Анастасія (повернена до життя), Оксана (гостинна), Катерина (чиста, чистокровна), Олена (світоч, смолоскип), Ірина (мир, спокій), Євгенія (благородна), Олександра (захисниця), Галина (спокій, тиша, штиль на морі);*

- слов'янське: *Юлія* (з роду Юліїв, пухнаста), *Людмила* (людям мила), *Світлана* (світло і лан, земля), *Мирослава* (мирна та славна), *Владислава* (володіє славо, прославлений), *Ярослава* (палаюча слава або славляча весну), *Софія* (мудра);

- римське: *Тетяна* (упорядниця, засновниця), *Валентина* (здорова, життєздатна, сильна);

- тюркське: *Руслана* (лев);

- французьке: *Аліна*.

3. Найбільш уживані дитячі імена

Імена сучасних хлопчиків, які складають іменник селища міського типу Стрижавка Вінницького району Вінницької області нараховують близько 20 слоназв: *Тимур, Тимофій, Давид, Кирил, Микита, Назарій, Артем, Остап, Матвій, Орест, Марк, Тарас, Сергій, Денис, Дмитро, Владислав, Вадим, Ігор, Олег, Ельдар*.

Деривація варіантів імен хлопчиків повністю відповідає нормам українського словотворення. Здебільшого розмовні форми творяться за допомогою суфіксів:

-ик: *Ярик, Тарасик, Дмитрик, Владик, Олежик, Ельдари́к, Тимурик, Давидик, Назарик, Ярославчик*;

-к: *Андрійко, Артемко, Сергійко*.

Для найменування дівчаток жителі населеного пункту використовують здебільшого імена з виразно іншомовним забарвленням: *Альвіна, Аделіна, Евеліна, Мія, Евеліна, Ема, Єва, Соломія, Меланія, Ангеліна, Уляна, Вікторія, Вероніка, Марта*. Виявлено одне подвійне ім'я – *Аніта* (*Аня + Таня*).

Отже, досліджуючи іменник населеного пункту Стрижавка Вінницького району Вінницької області, ми зафіксували декілька тенденцій. По-перше, відновлення в офіційному реєстрі іменника колоритних власне українських варіантів імен. По-друге, надання дитині імені, відповідно до християнського свята, у яке вона народилась. По-третє, дедалі частіше українці тяжіють до надання новонародженому імені на честь відомих українських письменників, співаків. Не менш важливим, на нашу думку, для жителів досліджуваної говірки, є естетичний фактор. Це передає милозвучність імені, його

гармонійне поєднання його з прізвищем та по батькові. Також, варто зазначити, що деякі батьки, бажаючи виділитись із натовпу, привернути увагу до себе, послуговуються сучасними тенденціями, обирають імена, які є відносно новими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Л.О. Українська ономастика. *Антропоніміка*. Київ : Знання, 2014. 239 с.

2. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ. Історія української мови: Лексика і фразеологія. Київ : Наук. думка, 1983. С. 592–620.

*Наталя Денисюк (м. Умань, Україна; м. Каліш, Польща)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Усталена думка про фразеологію як значною мірою стійкий проміжний ярус мови, напевне, вимагає коригування, адже фразеологізми шляхом передусім лексичної варіантності демонструють динамічні зміни, що є відповідною реакцією на зміни в суспільстві. До фразеологізмів, як і до лексем, застосовують різні класифікаційні підходи, що засвідчує можливість цих стійких понадслівних одиниць реалізувати різні семантичні потенції як із прямим, так і переносним значенням.

Фразеологізми з компонентом-зоонімом – велика група стійких сполучень слів, за допомогою яких номіновано людину та різні аспекти її життя в соціумі. Низку таких фразеологічних одиниць (далі – ФО) український народ витворив для називання осіб за соціальним станом.

В українській фразеології стійкі сполучення слів для номінації осіб за соціальним станом були об'єктом наукових студій. Зокрема, Т.М. Князь проаналізувала ФО на позначення

бідності в українській мові [Князь 2014], на позначення заможності [Князь 2016], на матеріалі творів Т. Шевченка – на позначення різного соціального стану [Князь 2018], проте в жодній розвідці не натрапляємо на ФО з компонентом-зоонімом.

Як засвідчує наше дослідження, на позначення соціального стану «багатий» налічується 62 ФО з назвами тварин, серед яких назви свійських (*бик, корова, теля, віл, кінь, коза, вівця*), домашніх (*собака (цуцик), кіт*), лісових (*білка*) тварин, гризунів (*миша, бобер*). До цієї ж групи зараховуємо ФО зі стрижневими словами-компонентами *ріг і хвіст*.

Собака (пес) із глибокої давнини став символом вірності; разом із тим він був уособленням злості, жорстокості. Небезпечно дражнити собак (звідси про злих людей – «дражнити (дратувати) собак») [Жайворонок 2006: 557], хоча фразеологізм *дражнити (дратувати) собак* закріпився в мові зі значенням «ходити по чужих дворах, випрошуючи милостиню; жебракувати»: *Се [ті], що з порожніми сумками Жили голодні під тинами, Собак дражнити по дворах* (І. Котляревський) (СФУМ, с. 219). Є. Ю. Голоднова стверджує, що «процес утворення значення порівнянь із центральним смисловим компонентом «собака», який передбачає вживання конструкції як собака для підтвердження, образного прикрашання, підсилення інтенсивності міри вияву ознаки в смисловій структурі порівняння шляхом додавання компонента “дуже”, що формально відсутній, але мається на увазі, характерний насамперед для тих порівнянь, що вживаються для зображення рис характеру й вдачі людини, змалювання деяких властивостей реалій навколишньої дійсності» [Голоднова 2011: 264]. Цей принцип діє і при утворенні порівнянь для називання соціального становища – бідності, наприклад, *босий як пес* «дуже бідний».

Інтегральною семою «дуже бідний» об’єднані 4 ФО: *босий як пес; голодний, як цуцик; багата як собака кудлата; жие як пес*. Диференціюються ФО за такими ознаками: 1) «хто-небудь

дуже хоче їсти» *голодний, як цуцик*; 2) «бідна, безпритульна людина» *жиє як пес*. В.В. Жайворонок зауважує, що собаче життя нужденне, злиденне, тому проклинаючи, бажають собачого життя [Жайворонок 2006: 557]. Тож і злиденне життя собаки є об'єктом порівнянь *голодний, як цуцик*. Діалектний дієслівний компонент *жиє* називає стан, у якому людина перебуває постійно, компонент *як пес* указує не лише на бідність, а й на відсутність житла.

На думку Є. Ю. Голоднової, «значна кількість народних порівнянь демонструє інший спосіб утворення порівняльної одиниці, який полягає у формально-граматичному порівнянні таких елементів, що в сумі не можуть утворювати логічне значення» [Голоднава 2011: 265]. Наприклад, *багата як собака кудлата* – «дуже бідний».

Спільною семою «погане, бідне життя» об'єднані ФО *життя вольне як собаці на прив'язі; життя як собаці на перелазі*. Названі ФО протиставляються диференційними ознаками: 1) «підневільне, залежне життя»: *життя вольне як собаці на прив'язі*, де перебування собаки на прив'язі, тобто в залежності, неволі асоціюється з підневільним, залежним, а значить, і бідним життям людини; 2) «кепське життя»: *життя як собаці на перелазі*.

Про незначний статус людини в суспільстві говорить ФО *хвіст собачий* – «той, хто нічого не важить у суспільстві» (СФУМ, с. 744). Зауважимо, що сприйняття та осмислення українцями взаємодії людини із тваринним світом реалізуються в мові через зооніми – назви тварин у переносному значенні, які характеризують людину, її соціальний стан, а також її контакти з фауною. Очевидним є те, що людину, яка не має ніякого впливу в суспільстві, порівнюють із собачим хвостом, підкреслюючи цим іронічно-зневажливе ставлення як до хвоста, так і до людини: *Влада – гетьман. А гетьман, що ви собі думаєте – хвіст собачий? Гетьман – монарх* (О. Вишня) (СФУМ, с. 744).

Кіт – свійська тварина, що живе майже в кожній родині. В українських легендах і переказах постає твариною, що створена Богом. З одного боку, кіт – творіння Пречистої Діви,

але, з іншого, він з'їв чорта, а отже, належить до тварин «нечистих». Однак зоонім *кіт* не набув поширення у фразеологізмах на позначення заможності. Зафіксовано лише одну ФО на позначення бідності *і кішки нема чим годувати* у кого – «хто-небудь дуже бідний»: – *Попросив би могорича та знаю, що в вас і кішки нема чим годувати*, – сказав Зануда й вийшов з хати (СФУМ, с. 155). Синонімічне значення реалізує фразеологізм *нема чим тютьку* виманити з-під столу – «дуже бідний» [Гребенюк 2014: 311], де *тютька* – діалектне слово, назва собаки.

Незважаючи на те, що бик є символом сили, мужності, хоробрості, виступає об'єктом традиційних порівнянь (здоровий, сильний, товстий, як бик), що засвідчують символіку сили й здоров'я [Жайворонок 2006: 35], він став образом, з яким асоціюється бідність і важка, брудна робота. Про це свідчать, наприклад, такі ФО: *волам (бикам) хвосту крутити*, зневажл. – «виконувати примітивну, часто брудну, низькооплачувану роботу» (СФУМ, с. 317); *телям хвосту крутити*, зневажл.; *ні кола ні вола, ні села, ні двора; ні кола, ні двора, ні рогатого вола* – «немає ніякого господарства, ніякої худоби». Внутрішня форма ФО *волам (бикам) хвосту крутити*, зневажл.; *телям хвосту крутити*, зневажл. мотивується екстралінгвістичними факторами, відсилаючи до відомостей про господарську діяльність українців. Очевидно, вибір низькооплачуваної роботи мотивований складною матеріальною ситуацією: *Всі кажуть: умієш ти говорити. При новій власті ти вже не будеш волам крутити хвосту, підеш на дорогу начальників* (М. Стельмах, ГРАК-15). Для українців джерелом добробуту й багатства, символом достатку, годувальницею селянської сім'ї є корова [Жайворонок 2006, с. 306], що й відображено у ФО *дійна корова* – «джерело прибутку» (ФСУМ У, с. 84): *Часто батьки дітям стають дійною коровою* (з усн. мови) (СФУМ, с. 308); *Церква стала для Луканового батька дійною коровою і зробила його справді багатим* (Ю. Збанацький) (ФСУМ У, с. 84).

В українській культурі миша (миш) – «нечиста» тварина, створена дияволом; служить об'єктом традиційного порівняння (на означення жвавості, бідності, розгубленості, тривоги тощо) [Жайворонок 2006: 366]. Зоонім *миша* в українській фольклорній традиції асоціюється з матеріальним становищем. В українській мові ми знаходимо лише ті фразеологізми зі словом-компонентом *миша (миш)*, що називають стан бідності. Фразеологічну серію утворюють 3 ФО: *голий як (руда) миша (миш)*; *голий як церковна миша*; *як (мов, ніби і т. ін.) церковна миша*, зі сл. *бідний*. Названі фразеологізми є конститuentами фразеосинонімічного ряду зі значенням «дуже бідний». *Як (мов, ніби) церковна миша*, з сл. *бідний*, жарт. – «уживається для підсилення зазначеного слова; дуже, зовсім» (СФУМ, с. 390). Отже, супровідне слово *бідний* необхідне не лише для функціонування ФО, а й для реалізації її значення. В основі внутрішньої форми – уявлення про те, що в церквах не зберігають жодних продуктів харчування: ***Бідна, як церковна миша, а гонору, гонору...*** (М. Далекій) (СФУМ, с. 390). Атрибутивний компонент *голий* підсилює значення бідності: *голий як (руда) миша (миш)*; *голий як церковна миша*.

Значення фразеологізму *як з рога достатку*, зі сл. *висипати, сипати* і т. ін. – «щедро, рясно, у великій мірі» (ФСУМ У, с. 167) пов'язане зі старогрецьким міфом, за яким коза Амалфея, що вигодувала своїм молоком Зевса, якось зламала собі ріг, а Німфа наповнила ріг плодами й подала йому, на що Зевс на знак подяки подарував ріг німфам, пообіцявши, що з нього з'являтиметься все, чого їм захочеться. ФО характеризує ситуацію, коли людині щастить у житті, а також дістається все легко: – *Для мого попередника союзники не шкодували нічого, – вів далі Врангель, – все на нього сипалось, як із рога достатку ...* (О. Гончар) (ФСУМ У, с. 167).

Кінь має для українського народу особливе значення. Перш за все кінь символізує відданість, швидкість, витривалість [Жайворонок 2006: 286]. В українській фразеології символічні значення образу цієї тварини характеризуються широкою розгалуженістю, серед яких і

символ влади. ФО *на коні бути (сидіти)* означає «займати значне становище в суспільстві». У внутрішній формі ФО створюється образ людини, яка перебуває при владі: *Не щодня ж нам доводиться сидіти на коні Долі* (М. Чумарна, ГРАК-15). Антонімічне значення реалізує ФО *зсадити з коня* – «позбавити певного становища в суспільстві»: *Курці нашого міста тієї думки, що директора слід би було зсадити з коня і примусити пройтись по цехах* (журнал «Перець», ГРАК-15).

ФО-синоніми *здерти як із Сидорової кози; лупить (облупив) як Сидорову козу* маніфестують значення «безжально відібрати все майно», тобто зробити людину бідною. Дієслова-компоненти *здерти, лупить (облупив)* у внутрішній формі ФО реалізують семи «забирати», «грабувати», «красти», «обманювати», «нечесно заволодіти чийсь майном», а об'єкт порівняння *як Сидорову козу* порівнюється з людиною, яку безжально пограбують. ФО містять також латентну вказівку на те, що ситуація, відбита у фразеологізмі, стосується збагачення незаконним шляхом.

Отже, зооніми є усталеними, одвічними етнокультурними символами, а глибина їх культурно-національного контексту є сильним фразеотворчим матеріалом. У складі фразеологізмів вжито такі зооніми на позначення заможності: *корова, риг*; бідності: *собака (пес), кішка, хвіст, миша, коза, вівця, білка*; факту виконання низькооплачуваної роботи: *бик (теля), віл*; різниці в соціальному становищі в суспільстві: *кінь*.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ І ДжЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

ГРАК-15 – Генеральний регіонально анотований корпус української мови (версія Grac v.15; <https://uacorporus.org/Kyiv/ua>).

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

ФСУМ У – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Голоднова Є. Ю. Десемантизація елемента «собака» / «huhd» як компонента сталих народних порівнянь і фразеологізмів української та німецької мов. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк, 2011. Вип. 22. С. 263–267.

2. Гребенюк А. В. Фразеологізми української мови з зоосемічним компонентом як виразники аксіологічних характеристик : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2014. 21 с.

3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

4. Князь Т. М. Ідеографічний аналіз фразеологізмів української мови на позначення бідності. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2014. Вип. 48. С. 23–28.

5. Князь Т. М. Назви тварин у лексичному наповненні фразеологізмів української мови для позначення стану заможності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна.* 2016. Вип. 60. С. 152–154.

6. Князь Т. М. Фразеологізми на позначення різного соціального стану у творах Тараса Шевченка. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2018. Вип. 48. С. 17–21.

*Анна Загорулько (м. Вінниця)
Наук. керівник – к.філол.н.,доц. Гороф'янюк І. В.*

ВАРІАТИВНІСТЬ НАЗВ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ І СТРАВ У ГОВІРКАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.

Діалектна мова має широкий об'єкт дослідження, а тому в її межах виокремлюють автономні розділи, зокрема, і діалектну лексикологію «...з метою пізнання номінативних ресурсів, засобів і способів номінації в діалектній мові,

напрямів і факторів змін у лексичних системах говірок» [Гороф'янюк 2020: 15]. У коло завдань діалектної лексикології входить і дослідження варіативності говіркових назв.

Термін "варіативність" вказує на наявність різних можливих варіантів використання мовних одиниць, які можуть виявлятися у формі фонетичних, лексичних, морфологічних та синтаксичних змін. Ця варіативність може бути обумовлена різними факторами, такими як регіональна приналежність, соціокультурний контекст, індивідуальні властивості мовця тощо.

По-різному вчені трактують терміни «варіативність» і «варіантність». За твердженням Г. Гайдунченко, «варіантність – це наявність фонетичних, лексичних чи граматичних паралельних засобів мови, які мають спільне лінгвістичне значення, різні способи реалізації однієї мовної одиниці. Це характерна ознака літературної мови, її природна властивість, продукт еволюції мовної системи» [Гайдунченко 2019: 32].

П. Гриценко визначає схему розвитку варіативності, вона включає такі етапи: слово (збереження цілісності) > варіант / варіанти (розвиток формальної структури) > проміжний етап функціонування варіантів (відсутність окресленої семантичної дивергенції) > різні слова (різні тотожності) – поява усвідомлюваних носіями говірок нових значень, нових мотиваційних зв'язків. Питання межі варіювання, постання нової тотожності – це питання нової якості, завершення процесу певних змін, які зумовлюють цю нову якість. Проте у говірках завдяки динамізму їх структури й усної форми побутування як єдиної чи основної цей процес далеко не завжди завершується постанням нової тотожності [Гриценко 1990: 119].

Виявлення закономірностей, властивих явищу варіативності, визначає необхідність звернення до праць українських лінгвістів І. Матвіяса, М. Карп'юк, А. Лагутіної, Т. Коць, Л. Кучеренко, В. Мойсієнка, В. Поставного, О. Селіванової, В. Шинкарука та ін. Вчені неоднозначно характеризують це лінгвістичне явище, послуговуються навіть

різними термінами на його позначення (варіантні форми, варіантні утворення, паралельно існуючі варіанти).

Стаття присвячена теоретичним і практичним аспектам вивчення явища варіативності в тематичній групі лексики «Назви продуктів харчування і страв» центральноподільських говірок.

Актуальність дослідження становить важливий аспект національної культури та мови у варіативності назв продуктів харчування та страв у говірках Вінницької області. Ця тема дозволяє розглянути різноманітність та багатство вокабуляру, пов'язаного із харчуванням, і поглибити наше розуміння того, як мова відображає та відтворює культурні особливості регіону.

Мета розвідки – аналіз явища варіативності номенів на позначення назв продуктів харчування і страв, зафіксованих у 10 говірках Вінницької області.

Емпіричною базою дослідження слугували матеріали діалектної фонотеки кафедри української мови факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Загальна кількість проаналізованих одиниць – 209 лексем.

О. Тараненко трактує поняття варіанта мовної одиниці як видозміни, паралельної форми існування мовної одиниці, що модифікує різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т. ін.), але не порушує принципу її тотожності [Тараненко 2002: 62].

Звукова варіативність діалектної мови має велику різноманітність. Як вже зазначалося, обсяг звукових змін охоплює як голосні, так і приголосні звуки. У своїй монографії "Ареальне варіювання лексики", П. Гриценко розрізняє два основні типи змін в звуковій структурі слів (морфем): зміни, які відбуваються в межах постійної звукової довжини слова; 2) зміни, які пов'язані з подовженням або скороченням слова [Гриценко 1990: 35].

У межах першого типу відзначається конкретна форма фонемної заміни, яка виникає, коли одна фонема замінюється іншою (це відомо як субституція). Це явище спостерігається як у вокалізмі, так і в консонантизмі.

У системі голосних засвідчені такі вияви звукового заступення: [и] – [і]: *кип'я|ток* (3, 5) – *к'іп'я|ток* (3-4, 6, 8-10) ‘окроп, кип’яток’; [о] – [е]: *кип'я|ч'оне моло|ко* (1) – *кип'я|чене* (6) ‘молоко, яке скипілося’; *м'юд* (3) – *мед* (1-10) ‘мед’; [е] – [а]: *|тушена ка|пуста* (3, 7-8) – *|тушана ка|пуста* (3) ‘тушена капуста’; *|жарані яйц'а* (3) – *|жарені яйц'а* (1) ‘яєчня’; *|вишкре "бок* (4) – *ошк|рабок* (7) ‘невелика кругла хлібина з залишків хліба’; *|сушен'і ф|рукти* (4) – *|сушан'і ф|рукти* (5) ‘сушені фрукти’; [і] – [е]: *м'ін'і|рал'на вода* (1-2) – *м'іне|рал'на* (7), *м'іне" |ралка* (1, 3-4, 8, 10) – *м'ін'і|ралка* (6) ‘мінеральна вода’; [о] – [і]: *|мозок* (2-4, 6) – *|м'ізок* (4) ‘назви для кістковго жиру’; *|здор* (5) – *|зд'ір* (8) ‘назви для сала з кишок свині’; [і] – [о] – [е]: *пл'і|ва* (2-3, 10) – *п|лова* (4, 9) – *п|л'ева* (6, 8) ‘назви для плівки (на м’ясі іт.п.)’; [и] – [е]: *суши|н'а* (2) – *|сушен'а* (7-8) ‘сушені фрукти’.

Субституція в системі приголосних фонем засвідчена в таких групах звуків: [л] – [ў]: *го|р'ілка* (1-3, 5-6) – *го|р'іўка* (9,10) ‘горілка’; [в] – [ў]: *жов|точок* (3) – *жоў|ток* (1-10) ‘назва для жовтка в яйці’; *пер|лова кру|па* (5) – *пе"р|лоўка* (1-4, 6, 8-10) ‘перлова крупа’; [г] – [в]: *з|гурди"лос'а* (2-3, 5, 8, 10) – *з|вурдилос'а* (4) ‘молоко, яке скипілося’; [жд'] – [шч']: *|дрожд'і* (1) – *|дрошч'і* (9) ‘закваска для тіста’; [шк] – [хт]: *к|ришка* (2, 4, 6-10) – *к|рихта* (7) ‘крихта’; [р] – [р']: *|ражанка* (3, 9) – *|р'ажанка* (7) ‘топлене молоко, заквашене сметаною’; [м] – [м']: *м'я|кушка* (3, 9) – *м'а|кушка* (2, 4, 7-8, 10) ‘м’яка частина свіжого хліба’; [с] – [ш]: *ско|ринка* (1) – *шку|ринка* (3) ‘верхня частина хлібини’; [ч] – [ш]: *ја|јечн'а* (1) – *ја|јешн'а* (5-7) ‘назви для яєчні’.

Крім фонетичних змін, діалектна мова також характеризується і морфемними змінами.

Нерідко відбувається зміна афікса не лише в межах одного слова, але й охоплює низку похідних, що змінює семантичні відтінки та мотивацію слова. Тим не менш,

поєднання вихідної основи з різноманітними афіксами для передачі одного й того ж значення є характерним явищем для діалектів. П. Гриценко зазначає, що у випадках, коли йдеться про назви широко відомих понять, які мають своє коріння у праслов'янських або давньоруських періодах розвитку мови, однаковість морфемної структури лексеми в діалектах є рідкісним явищем [Гриценко 1990: 105].

Серед виявлених префіксальних варіантів, виділено варіанти, які співіснують між собою у відношеннях префікс – нуль морфем, та ті, які існують у відношеннях префікс – префікс. Розглянемо перший тип варіювання:

п-: |пражанка (2) – |ражанка (3, 9) ‘топлене молоко, заквашене сметаною’; **о-:** о|шийок (1, 9) – |шийник (7) ‘сало під горлом (у свині)’.

Серед відношень префікс / префікс зафіксовано такі варіанти:

с-/про-: про|киш:е (2-6, 8, 10) – ск|вашене моло|ко (1) ‘напівкисле молоко’;

ви-/о-: |вишкре^uбок (4) – ошк|рабок (7) ‘невелика кругла хлібина з залишків хліба’.

Розглянемо морфемну варіативність на суфіксальному рівні. За аналогією до префіксальних варіантів суфіксальні також варіюються на рівні суфікс – нуль морфем, суфікс – суфікс. Розглянемо спочатку варіанти які різняться одним суфіксом: **-к-:** м'іне|рал'на (7) – м'іне^u|ралка (1, 3-4, 8, 10) ‘мінеральна вода’; |завдане молоко (1) – |завданка (10) ‘топлене молоко, заквашене сметаною’; пер|лова кру|на (5) – пе^uр|лоўка (1-4, 6, 8-10) ‘перлова крупа’; **-ак-:** |кисле (3, 7-8, 10) – кис|л'ак (5, 9) ‘молоко для виготовлення сиру’; **-оч-:** жоў|ток (1-10) – жов|точок (3) ‘назви для жовтка в яйці’.

Серед варіантів, які різняться кількома суфіксами виділяємо такі:

-н- – -ец-: хо|лодне (1, 3-5, 10) – холо|дец' (2, 5, 6, 10) ‘холодець’; **-к- – -ин-:** |шкурка (2, 5, 9) – шку|ринка (3) ‘верхня частина хлібини’; **-к- – -еч-:** криш|ки (1, 3, 5) – кришеч|ки (3) ‘крихта’; **-ник- – -ок-:** |шийник (7) – о|шийок (1, 9) ‘сало під горлом (у свині)’; **-к- – -н-:** |сушка (4) – суш|н'а (1, 3, 6, 9-10)

‘сушені фрукти’; **-к-** - **-иц-**: мас^л’анка (1-6, 8-10) – масл’а^лниці’а (7) ‘біла рідина, що залишається після биття масла’; **-ак-** – **-ішн-**: нут^лр’ак (10) – ^лнутр’ішн’е (2) ‘назви для сала з кишок свині’.

Окрім акцентуаційних, фонетичних, морфемних варіантів у досліджуваних говірках зафіксовано низку граматичних варіантів. Граматична варіативність полягає у віднесенні до певного роду, числа.

Серед зафіксованих номінативних одиниць виділяємо низку варіантів у яких спостерігаємо хитання у роді: о^л’ій (3-4) – о^л’ійа (1, 3, 9-10) ‘олія’; го^лк’іст (5) – ^лк’істка (1, 4, 8) ‘велика кістка з м’ясом’; ^лрошчин (2, 4, 6, 8, 10) – рош^лчинка (5) ‘закваска для тіста’; м^лн’акуш (1, 5) – мн’а^лкушка (3, 6) ‘м’яка частина свіжого хліба’; хо^ллодне (1, 3, 4-5, 10) – холо^лдець’ (2, 5-6, 10) ‘холодець’, у цьому випадку морфемні зміни приводять до зміни родового значення.

Спорадично, у досліджуваних говірках зустрічаються варіанти, які різняться числовим значенням: ^лм’ізки (1) – ^лм’ізок (4) ‘назви для кісткового жиру’ криш^лки (1, 3, 5) – к^лришка (2, 4, 6-10) ‘крихта’; шк^лварки (1) – шк^лварка (2-3, 5, 8, 10) ‘назви для шкварки’; ^лйайці’і (9) – ^лжарані ^лйайці’а (3) ‘назви для яєчні’.

Розглянемо явище лексичної варіантності в системі лексико-тематичної групи «Назви продуктів харчування та страв» у центральноподільських говірках. Лексику, котра позначає їжу, напої та страви ми поділяємо на такі лексико-семантичні групи на підставі спільності або подібності об’єктів, що належать до однієї предметно-поняттійної сфери [Гороф’янюк 2020: 32]:

1. Назви напоїв;
2. Назви молочних продуктів і страв;
3. Назви продуктів та страв тваринного походження;
4. Назви продуктів та страв рослинного походження;
5. Назви страв із тіста та продукти, які потрібні для виготовлення тіста;
6. Назви десертів та солодоців.

У лексико-семантичній групі «Назви напоїв» зафіксовано такі лексичні варіанти: *ок|р'ін* (1-2, 4, 6-7,10) – *кип'я|ток* (3, 5), *к'ін'я|ток* (3-4, 6, 8-10) ‘окроп, кип’яток’; *м'ін'і|рал'на вода* (1-2), *м'іне^u|ралка* (1, 3-4, 8, 10), *м'ін'і|ралка* (6), *м'іне|рал'на* (7) – *|газова во|да* (5), *газ во|да* (6), *во|да* (9) ‘мінеральна вода’; *го|р'ілка* (1-3, 5-6), *го|р'іулка* (4), *го|р'іука* (9-10) – *|вотка* (3, 6-7), *само|гонка* (3-4, 8) – *си|вуха* (4) ‘горілка’.

Варіанти лексико-семантичної групи «Назви молочних продуктів і страв» представлені такими номенами: *моло|ко* (1, 2, 5, 6-9) – *ко|ровл'аче моло|ко* (3-4, 10) – *|коз'аче моло|ко* (3-4, 10) ‘молоко’; *мо|лозиво* (1-2, 5-8) – *|с'ара* (3) – *ку|л'астра* (4, 9-10) ‘молозиво’; *|кисле моло|ко* (1, 2, 4-6) – *|кисле* (3, 7-8, 10) – *кис|л'ак* (5, 9) ‘молоко для виготовлення сиру’; *|св'іже* (2, 4, 7) – *пар|не моло|ко* (1-2, 4, 6) – *пар|не* (3, 5, 8-10) ‘щойно видоєне молоко’; *ск|вашене моло|ко* (1) – *про|киш:е* (2-6, 8, 10) – *|р'ажанка* (7) – *кис|л'ак* (9); ‘напівкисле молоко’; *кис|л'ак* (1-4, 10) – *|кисле* (5, 7, 9) – *|кисле моло|ко* (6, 8) ‘кисле молоко’; *кип'я|ч'оне моло|ко* (1), *кип'я|чене* (6) – *з|гурди^eлос'а* (2-3, 5, 8,10), *з|вурдилос'а* (4) – *ски^e|п'ілос'а* (6) – *про|кисле* (7) – *|пражине* (9) ‘молоко, яке скипілося’; *си^e|рватка* (1-3, 5-10) – *|сиворотка* (3) – *|сирвотка* (4) ‘сироватка з коров'ячого молока’; *сми^e|тана* (1-8, 10) – *с'|л'іуки* (9) ‘сметани’; *|завдане молоко* (1), *|завданка* (10) – *п|ражанка* (2) – *|ражанка* (3, 9), *|р'ажанка* (7) – *коло|туха* (3-4, 6, 8-9) ‘топлене молоко, заквашене сметаною’.

Серед назв продуктів та страв тваринного походження зафіксовано такі лексичні варіанти: *холо|дец'* (2, 5-6, 10) – *хо|лодне* (1, 3-5, 10) – *гиш|ки* (3-4, 9-10) – *драг|л'і* (3) – *|б'ібус* (6) – *с|туден'* (7-8) ‘холодець’; *кро|в'янка* (1-7, 9-10) – *|кишка* (3, 8) ‘домашня кров'яна ковбаса’; *|м'ізки* (1), *|мозок* (2-4, 6), *|м'ізок* (4) – *жир* (7) – *ш|піг* (10) ‘назви для кісткового жиру’; *|нутр'ішн'е* (2), *нут|р'ак* (10) – *кишко|ве |сало* (3), *кишко|ве^u* (4) – *се^uре^u|дове^u* (4) – *|здор* (5), *|зд'ір з |кишок* (6), *|зд'ір* (8) – *|смалец'* (1, 7), *|смал'ц'* (9) – *|сало* (9) ‘назви для сала з кишок свині’; *нут|ра* (1), *нутра|не |сало* (5) – *|шпик* (7) – *серед|кове сало* (9) – *|пасове* (10) ‘підшкірне свиняче м'ясо,

шпик'; бак (8) – гру^лдинка (3) – п'ід^лгарла (4, 6, 10) – ш^лпонд'ер (5) – ш^лийник (7), о^лшийок (1, 9) 'сало під горлом (у свині)'; шк^лварки (1) – т^лоплене с^лало (3), с^лало (7) – с^лмалец' (3) 'назви для шкварки'; косто^лмаха (2-4, 6, 10) – к^л'істка (1, 4, 8), го^лк'іст (5) – похребтина (9) 'велика кістка з м'ясом'; ја^лјешн'іца (2), ја^лјешн'а (4-6, 10) – ж^ларані ја^лйц'а (3), ж^ларен'і й^лайц'а (1) – гла^лзун'а (3) – с^лмаже^н'а (5, 7) – й^лайц'і (9) 'яєчня'; па^лшот (1) – в^лари^ене (2) – в^лили^евок (3-6, 10) – й^лай^лце (7) – ж^ларине (9) 'яйце з м'якою оболонкою, без шкаралупи'; ја^лјечн'а (1), ја^лјешн'іца (2), ја^лјешн'а (5-7) – за^лжарка (1) – ж^ларан'і й^лайц'а (3), ж^ларе^н'і й^лайц'а (3-4, 9) – гла^лзун'а (3) – смажениц'а (10) 'назви для яєчні'; ск^лвашен'а (1) – пл'іс^лн'ава (2-6, 8-10) – ц'в'іл' (4) – п'інка (7) 'піна на закислій рідині чи розчині'.

У лексико-семантичній групі «Назви продуктів та страв рослинного походження» фіксуємо такі лексичні варіанти: с^лмаже^н'а ка^лпуста (2, 4-5, 9) – т^лушена ка^лпуста (3, 7-8), т^лушана ка^лпуста (3), т^луш^лкована ка^лпуста (1) – б'ігус (3, 10) 'тушена капуста'; под^лсолнушне м^ласло (3, 7) – го^лл'ій (2, 5-6, 8), о^лл'ій (3-4), о^лл'ійа (1, 3, 9-10) 'олія'; осад (1) – фус (3-6, 8, 10) – гушча (7, 9) 'осад олії, гуща'; ц^лукор (2-3) – с^лахар (1, 3-10) 'цукор'; пе^рлоўка (1-4, 6, 8-10), пер^лова кру^лпа (5) – й^лач^лм'іна (7) 'перлова крупа'; ма^лма^ллига (1-10) – ле^лм'ішка (3) 'мамалига'; ба^ра^лбол'ан'і м^лин'ц'і (2), ба^ра^лбол'ники (3, 5, 6) – ди^еру^лни (1-5, 8-10) – карто^лпл'аники (2, 7, 10) 'оладки з тертої картоплі, смажені на олії'.

Серед назв страв із тіста та продукти, які потрібні для виготовлення тіста засвідчено такі лексичні варіанти: д^лрожд'і (1), д^лрошч'і (9), – р^лошчин (2, 4, 6, 8, 10), рош^лчинка (5) – кор^лсина (3) – за^кваска (7) – о^лпара (10) 'закваска для тіста'; ок^лрай (1) – с^лкибка (2-4, 6-9) – ку^лсок (2-3, 5, 10) – ба^лй^лда (4) 'великий шматок хліба'; п'ід^лпалок (1-2, 4-6) – л'і^лп^лошка (2) – качеч^лки (3) – виш^лкре^лбок (4), ош^лрабок (7) – пал'а^лниц'а (8) – ба^ллабушок (10) 'невелика кругла хлібина з залишків хліба'; ско^лринка (1) – ш^лкурка (2, 5, 9), ш^лкуринка (3) – ц'і^ллушка (3-4, 6, 8, 10) – вер^лхушка (7) 'верхня частина хлібини'.

У лексико-семантичній групі «Назви десертів та солодошів» функціонують такі лексичні варіанти: *мед* (1-10), *мјод* (3) – *п^лушки* (3) ‘мед’; *х^лрустики* (1) – *ласошч’і* (2, 4-6) – *солодошч’і* (3, 7, 9), *сол^лод^тке* (3, 8) – *лак’ітки* (10) ‘ласощі’; *цукерки* (1-5) – *кан^лфети* (2-3, 5-6, 8-10) – *солодошч’і* (7) ‘цукерки’.

Отже, найбільш чисельною групою є лексична варіативність – 173 номінативних одиниці, які вступають у варіантні відношення. Таким чином, лексична варіативність – активне явище в номінаційній системі центральноподільських говірок. Зокрема, поширене явище лексичної субституції, дублетне співіснування двох назв.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

1. м. Липовець, Вінницький район, Вінницька область
2. с. Іванів Калинівський район, Вінницька область
3. с. Довгополівка Тиврівський район, Вінницька область
4. с. Довжок Шаргородський район, Вінницька область
5. с. Чорна Гребля Бершадський район, Вінницька область
6. с. Устя Бершадський район, Вінницька область, Вінницька область
7. с. Важне Теплицький район, Вінницька область
8. с. Кукавка Могилів-Подільський район, Вінницька область
9. с. Березівка, Чернівецький район, Вінницька область
- м. Ямпіль Могилів-Подільський район, Вінницька область.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдученко Г. В. Мовна варіативність на різних етапах історичного розвитку. *Філологічна освіта: компетентнісна парадигма*: матеріали Міжнародно науково-практичної заочної інтернет-конференції (15 листопада 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 32-38

2. Гороф’янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: структурна організація та ареалогія: монографія / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 632 с.

3. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наукова думка, 1990. 272 с.

4. Тараненко О. О. Варіанти. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ, 2002. С. 62.

Юлія Заскальнюк (м.Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ НАЗВ ВУЛИЦЬ МІСТА ПЕРВОМАЙСЬК: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Декомунізація – система заходів, теоретична і практична діяльність, яких спрямована на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після падіння правлячих комуністичних режимів. У квітні 2015 р. Верховна Рада України ухвалила 4 закони про декомунізацію – «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939-1945», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» [Про географічні ...]

Мовознавець В. Лучик переконаний, що при перейменуванні варто керуватися такими критеріями:

1. Першочергове відновлення природних назв. Наприклад, зміна назви географічного об'єкта УРСР на Україну є за цим критерієм виправданою.

2. Повернення історичних назв топонімам, які були замінені ідеологічно маркованими.

3. Встановлення оновлених назв має бути законодавчо обґрунтованим.

4. Врахування світового досвіду, соціологічних опитувань та віку топонімічних ландшафтів («за старими об'єктами зберігати історичні назви, нові назви – новим об'єктам»).

5. Втілення регіональних особливостей у перейменованих об'єктах [Лучик 1999: 29-30].

1. Годоніми міста Первомайськ в контексті декомунізації.

Через історичну долю та спадщину декомунізація торкнулася всієї Миколаївської області. Переіменують не тільки назви вулиць, а й міста та села. Слід зазначити, що зараз відбувається процес переіменування назви міста Первомайськ, тому скоро ми позбудеться не тільки русифікованих годонімів, але й самої назви.

Слід зазначити, що до 2016 року на території Первомайської громади, прорадянські топоніми можна було поділити на такі основні групи:

-відантропонімічні годоніми, пов'язані з радянськими діячами: *вул. Юхима Бабушкіна, вул. Миколи Баумана, вул. Семена Будьонного, вул. Вацлава Боровського, вул. Фелікса Дзержинського, вул. Георгія Димитрова, пров. Ілліча, вул. Михайла Калініна, вул. Сергія Кірова, вул. Михайла Кольцова, вул. Павла Корчагіна, вул. Станіслава Косіора та ін.*

-годоніми, пов'язані з радянськими святами: *вул. Сорок років перемоги, вул. 1-го травня, вул. Жовтневої Революції, ХХ з'їзду КПРС та ін.*

-годоніми, пов'язані з радянською ідеологією: *вул. 40 років Радянської Армії, вул. 9-го Січня, вул. Більшовицька, вул. Інтернаціоналістів, вул. Комітетна, вул. Комсомольська, вул. Комунарів, пров. Комуністичний, вул. Червоноармійська, вул. Радянська, вул. Соціалістична та ін.*

Декомунізація міста відбувалася в три етапи. Перший етап був в 2016 році, в результаті якого було переіменовано 43 лінійні об'єкти. Наступний етап відбувся в тому ж році, після якого декомунізації зазнали ще 54 об'єкта. На сьогодні в місті переіменовано більше 100 годонімів (приблизно 22 % від всієї кількості), але процес ще триває і жителі міста продовжують отримувати інформацію про оновлення цього процесу.

У ході дослідження було розподілено всі переіменовані об'єкти за лексико-семантичним критерієм. А саме:

- відантропонімічні годоніми (76 об'єктів),
- годоніми, назва яких пов'язана з історичними подіями (12 об'єктів),
- годоніми, мотивовані топонімами (8 об'єктів),
- годоніми, мотивовані ознаками, або природними об'єктами поруч (5 об'єктів),
- годоніми, мотивовані працею, якою займаються місцеві мешканці (1 об'єкт),
- годоніми, пов'язані з фітонімами (2 об'єкти).

Отже, найбільшого поширення серед переіменованих об'єктів набули годоніми, мотивовані антропонімами. Але серед них також виділяємо такі групи:

-назви, пов'язані з діячами революції 1917-1921 рр. До прикладу це такі вулиці: *вул. Юрка Тютюника, вул. Васия Недайкаші, вул. Євгена Коновальця, вул. Туган-Барановського, вул. Гулого-Гуленка, вул. Омеляновича-Павленка, вул. Миколи Плав'юка, вул. Володимира Чехівського, вул. Миколи Міхновського, вул. Отамана Григор'єва; провулки: Левка Балицького, Володимира Сальського, Петра Холодного та ін.*

-назви, пов'язані з героями козацького періоду: *вул. Івана Виговського, вул. Пилипа Орлика, вул. Сидора Білого, вул. Івана Гонти, вул. Дмитра Вишневецького; провулки: Захарія Чепіги, Антіна Головатого.*

-назви в честь видатних жінок: *вул. Терези Магноліс* (працювала в Первомайську лікарем, була дуже шанованою та важливою людиною в місті, жила з 1871 по 1941 рр.), *вул. Бенюш Капон* (офтальмолог унікального таланту, яка очолювала офтальмологічну клініку в Первомайську), *вул. Катерини Білокур* (українська художниця), *вул. Олени Пчілки* (українська письменниця), *провулок Дніпрової Чайки* (письменниця, яка народилася в Первомайському районі), *провулок Ірини Сенік* (українська письменниця, дисидент, член Української Гельсінської групи).

-ушановані в назвах також діячі, які боронили наш край під час Другої світової війни: *вул. Якова Лобова* (народився в місті

Первомайськ та захищав його під час війни, також на його честь названу рідну школу героя), *вул. Михайла Хабарова, вул. Олександра Коротченка.*

-назви на честь воїнів,які загинули під час російсько-української війни:*вул. Миколи Гуцаленка, вул. Дмитра Васильєва, вул. Романа Слободянюка.*

Важливого значення для жителів міста є те,що одна з вулиць названа на честь українського письменника Миколи Вінграновського, який виріс в цьому місті. На його честь також названа одна зі шкіл міста, у якій навчався сам Вінграновський.

-годоніми, пов'язані з іменами лікарів: *вул. Бенюш Капон, вул. Терези Марголіс та вул. Академіка Миколи Амосова.*

До ще однієї тематичної групи переіменованих вулиць можна віднести годоніми,мотивовані топонімами: *вул. Голтянська, вул. Театральна, вул. Фабрична, вул. Вокзальна, вул. Богопільська, вул. Театральна, вул. Берегова та вул. Кодимська.* В межах цієї групи можна ще виділити годоніми ергонімами, гідронімами та хоронімами.

- *вулиця Театральна*, назва мотивована ергонімом (до того ж цю вулицю переіменували на її історичну назву),

-*вулиця Фабрична*, назва мотивована ергонімом (на її території знаходиться фабрика),

-*вулиця Вокзальна*, назва мотивована ергонімом (на її території знаходиться вокзал),

-дві вулиці, назви яких мотивовані назвами районів міста, отже це годоніми,мотивовані хоронімами: *вул. Богопільська* (район міста Богопіль) та *вул. Голтянська* (район міста Голта),

- *вул. Кодимська*, назва мотивована гідронімом (знаходиться поруч з річкою Кодима,яка протікає містом),

- годоніми, назви мотивовані ознаками: *вул Кришталева, вул. Затишна, вул. Широка, пров. Малий.*

2.Структурний аналіз переіменованих годонімів.

Більшість переіменованих відантропонімічних годонімів складна за структурою та оформлена за зразком «загальна назва+ім'я+прізвище в родовому відмінку»: *вул. Бенюш Капон, вул. Олени Пчілки, вул. Василя Вишиваного, вул. Євгена*

Коновальця, вул. Володимира Чехівського, пров. Петра Холодного, вул. Василя Недайкаші та ін.

Також є годоніми зі структурою «загальна назва+прізвище в родовому відмінку»: *вул. Гулого-Гуленка, вул. Омеляновича-Павленка.*

Структура «загальна назва+звання+прізвище в родовому відмінку»: *вул. Отамана Григор'єва, вул. Отамана Боднарука, вул. Гетьмана Мазепи та ін.*

Один годонім зі структурою «загальна назва+псевдонім»: *пров. Дніпрової чайки* (на честь письменниці Людмили Березіної, яка народилася в Первомайському районі).

Відтопонімічні годоніми в більшості складені за структурою «загальна назва+відносний прикметник»: *вул. Театральна, вул. Берегова, вул. Кодимська, вул. Вокзальна та вул. Затишна, вул. Трояндова та ін.*

Отже, досліджуючи декомунізаційні процеси у власному населеному пункті, ми звернули увагу на важливий процес декомунізації в Україні. Розглянули етапи, причини та наслідки переіменування в онімному просторі. Навели критерії, якими варто керуватися під час уього процесу. А також зазначили важливість цього процесу для життя українців, який пов'язаний з відходом від тоталітарного режиму та його наслідків. Також розглянули погляди мовознавців на поставлену проблему. Об'єктом дослідження стали годоніми міста Первомайськ Миколаївської області, які підлягали декомунізації. Ці назви вулиць поділено на групи за лексико-семантичним критерієм, а також подано структурний аналіз відантропонімічних та відтопонімічних годонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лучик В. В. Іншомовні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя: моногр. Кропивницький, 1999. 104 с.

2. Про географічні назви: Закон України від 31 травня 2005 р. №2604-IV URL : <https://www.president.gov.ua/documents/2604-iv-2788>

*Олександра Ішук (м.Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОДІЛЬСЬКИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ПОЛЬСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

Нашу статтю присвячено вивченню характеристик подільських лексикографічних праць польських мовознавців. Унаслідок багатовікових історичних контактів України та Польщі словникові склади обох мов поповнилися багатьма запозиченнями. Це сприяло розвитку лексикографії та унормування нових мовних одиниць. Українсько-польська лексикографія невпинно розвивається. З кожним роком з'являється все більше наукових праць польських лінгвістів, що стосуються питання подільської лексикографії. Це питання розглядали чимало мовознавців, зокрема І. Вагилевич, Т. Лер-Сплавінський, Й. Дзендзелівський, О. Кремер, П. Горецький та ін. Однак, незважаючи на проведені дослідження, спостерігаємо відсутність праць, що б характеризували лексику, яка була в мовному вжитку поляків на території Поділля, але за його межами не закріпилися.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою узагальнення історії українсько-польської та польсько-української лексикографії на основі дослідження праці лінгвістів. Це дослідження сприяє вивченню та збереженню лінгвістичної спадщини регіону Поділля. Це може допомогти відновити втрачені словники та розуміти еволюцію мови в цьому регіоні, зрозуміти культурну історію Поділля, включаючи історичні та культурні особливості, віддзеркалені в мові; визначити особливості мови і специфіку мовних спільнот на Поділлі.

Метою нашої статті є проаналізувати праці польських лінгвістів про подільську лексикографію, дослідити українську лексику в студіях українсько-польської і польсько-української лексикографії XIX ст.

Джерельною базою статті слугує праця “Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu” I. Cechosz-Felczyk I.

(Говірка села Олешківці та Гречани на Поділлі І. Цехош-Фельчик) (1).

“Słownicywo gwary Oleszkowies i Hreczan (Greczan) na Podolu” розпочинається вступним словом Януша Рігера – польського лінгвіста, професора, доктора філологічних наук. Мовознавець зробив неабиякий внесок у розвиток української діалектології. Зокрема, нам відомі такі його праці: «Atlas gwar bojkowskich» (1980-1991, у співавт.); «Про декілька запозичень з румунської мови в західноукраїнських говорах Карпат і Підкарпаття» (1979); «Лексика центральної Лемківщини (матеріали до словника, 1987); «A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language» (1996) та ін.

Аналізована праця доктора І. Цехош-Фельчик представляє словники сучасних говірок двох польських сіл на Поділлі. Словник Олешківців містить понад 5200 слів, словник Гречан – понад 2850 слів. Обидва словники багато ілюстровані прикладами вживання представленої лексики. Під час опитувань інформаторів у 1993 році намагалися з’ясувати назви предметів і їхніх найменших частин за анкетною К. Дейни та власною, фіксуючи різні граматичні форми цих слів, дослідники навіть не припускали, що їм вдасться зібрати такий великий і цікавий матеріал.

Попередні спроби аналізу кресового словництва були засновані на значно менших матеріалах, і це стосується як південно-, так і північнокресової польської мови. Однак вони дають важливі висновки. Тут слід зазначити праці З. Курзової, Г. Карася, Б. Вальчака, Л. Непопа. Але для вивчення кресового словництва також важливі всі інші роботи, які розглядають мовні контакти в царині словництва. Словник говірки Олешківців, особливо в порівнянні зі словником говірки Гречан, дає більше можливостей для аналізу лексики, ніж згадані вище роботи, показуючи лексичне багатство говірок, засноване на спільному вживанні рідних і запозичених слів, нейтральних і емоційно забарвлених, а також всебічний аналіз запозичень.

У передмові до словника авторка пише про те, що лінгвісти намагаються відійти від принципу фіксації лише

"особливої" лексики діалекту, тобто тих слів, що використовуються в ньому – з точки зору польської літературної мови – як архаїзми, регіоналізми разом із запозиченнями, діалектизмами, а також з точки зору досліджуваних говорів – локальних запозичень, на користь надання також слів польської літературної мови, відомих із родинних переказів, школи, періодичних видань і книг або мови, яка використовується в церкві (1, с.9).

У словникових статтях ми також знаходимо відголос історії, і це не лише при позначенні "політичних" термінів, таких як *armja* 'армія' (1, с.35) чи *enkawedista* 'енкаведист' (1, с.51). Наприклад, у словнику Олешківців під терміном "армія" ми читаємо: "в армію нас теж не візьмуть через те, що ми поляки", бо справді на радянській Україні перед 1939 роком поляків, як так званого "ненадійного елемента", не приймали до Червоної Армії (*„w armije nas tez nie wzieni przez to, ze my Poliaci”, bo rzeczywiscie na sowieckiej Ukrainie przed 1939 z. Polaków, jako tzw. „elementu niepewnego”, do Armii Czerwonej nie brano* (1, с.9).

Словники вказують на ще один аспект історії: боротьбу між корінним лексичним елементом, а саме такими загальнопольськими словами як: *jutro* 'завтра', *odzionek* 'одзьонек', *poskarzyc sie* 'поскаржиться'; *prog* 'поріг'; архаїзмами та діалектизмами (наприклад, *swiek* 'цвях', *jarmarek* 'ярмарок', *jarzyna* 'яржина' – яра зернова, *koprzywa* 'кропива', *szla* 'шля' – шлях та запозиченнями (наприклад, *jarmo* 'ярмо' – ярмо на воли, *luszpa* 'лушпа' – лушпиня, *molodyca* 'молодиця' – молода дружина, (*Rozdwiagne Swieta* 'Роздвяне Свента' - Різдво Христове) (1, с.10).

С. Олешківці та віддалене приблизно на 40 км с.Гречани, що сьогодні входять до складу Хмельницького району Хмельницької області, належать до кількох в Україні громад поляків, які ще зберігають польський діалект у повсякденному вживанні, незважаючи на несприятливі та складні історичні обставини. Унаслідок виселення та репресій у 1930-х роках та так званої "репатріації" польського населення сьогодні в Україні немає компактних польсько-мовних територій, можна

знайти лише окремі села, селища або села з сумішню польського та українського населення.

Мешканці Олешківців та Гречан щоденно спілкуються місцевими варіантами польської мови. Польська мова збереглася навіть за умови, що люди, які нею користуються, живуть у чужому мовному середовищі, на території іншої країни. Вона залишилася, незважаючи на скрутні обставини, такі як викорінення за допомогою адміністративних заходів, депортації, переслідування за мову та віру (на роботі, у школі).

Польська мова для жителів Олешківців і Гречан є мовою, яка передається з родини, успадкована від батьків і дідів. У Олешківцях про це кажуть, зокрема, так: "Ніколи нічого по-українськи не говоримо, як ми говоримо, так само говорили наші діди та прадіди, так і ми говоримо (*Nigdy nicht'o po ukrajinsku nie miwit, tak jak my gadamo, tak sie wzdlusz gada, tak jak gadali nasze dziady i pradziady, tak i my gadamo*) (1, с.16).

У свідомості поляків в Україні мова має менший престиж порівняно з літературною польською мовою. Інформатори вважають свій діалект гіршим за літературну мову, оскільки не усвідомлюють, що в Польщі є різні мовні зони, і навіть у польських селах вживається мова, яка відрізняється від літературної польської. Вони найчастіше описують свій діалект як "змішаний", стверджуючи: "...що це через те, що їх мова не є чистою, як, за їхніми словами, у Польщі. Коли вони спілкуються з справжніми поляками, вони не розуміють їх. Тут прибуло населення з Польщі до нас, і вони залишилися такими. Тут їхній діалект трохи змінився, а тут змішався з українською мовою, і він таким залишився" (1, с.17).

Перед війною контакт з польською мовою підтримувався через церкву, польські школи, читання польських книг та періодики. З часом доступ до польської літератури став неможливим. У рамках переслідувань польського населення конфісковували та знищували як художню літературу, так і молитовники. Часто через страх репресій самі поляки знищували, спалювали чи ховали книги. Після війни, коли не було доступу до польських шкіл, збережені молитовники виконували вдома роль основних джерел польської мови.

Відсутність польських книг в певній мірі компенсувалася писанням щоденників і читанням польських періодичних видань, таких як "Życie Warszawy", "Żołnierz Wolności" або "Przyjaciółka", які поширювались в Україні приблизно до 1989 року.

Поляки в Олешківцях і Гречанах спілкуються між собою польською мовою, але, залишаючись в українському оточенні, також користуються українською мовою (й іноді також російською).

Під час складання словникових слів було застосовано принцип подавачі їх у звучанні та правописі літературної мови, але з урахуванням морфологічних відмінностей, різниць у словотворі та іншого характеру. У словнику не відображено фонетичні особливості обох діалектів, такі як:

- непрохідність висловлювання голосних (*cybulinie* ‘цибуління’);
- вимова [e] та [y] під наголосом у говорі Олешківців, наприклад, *trzaba* ‘треба’, *jazyna* ‘рослинний’, *młyn* ‘млин’;
- різна реалізація носових звуків, наприклад, *jenzyk* ‘мова’, *mnienso* ‘мінус’;
- вимова давнього [e] як [i] або [и], наприклад, *dyszcz* ‘дихати’;
- протези типу *vojciec* ‘батько’, *jiskra* ‘іскра’;
- українські протези типу *wogon* ‘вогонь’, *wokno* ‘вікно’;
- м'яка вимова [л'], наприклад, *liato* ‘літо’;
- обмін наголосового [y] ~ [в]. У словнику Олешківців лексеми типу *wroda* ‘врода’.

Працюючи над текстом, можемо дійти висновку, що Поділля стало важливим осередком вивчення мовного матеріалу не лише для українських мовознавців, а й польських. Міжмовні контакти України та Польщі на теренах українського Поділля сягають глибини століть. Саме ці дослідження зробили неабиякий внесок в історію україно-польської та польсько-української лексикографії, що сприяло розвитку мовної та культурно-історичної спадщини регіону.

Працюючи над перекладом праці I. Cechosz-Felczyk “Słownicywo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu”,

ми простежили наскільки в мовленні жителів с.Олешківці та с.Гречани Хмельницької області збереглися архаїчні риси польської мови. На основі лексикону інформаторів різного віку ми визначили, хто досі використовує польську мову в щоденному житті, а хто вже частково перейшов на українську. Також з'ясували причини такої роздвоєної мовної картини двох сіл. Ця праця хоч і не представляє найширший лінгвістичний аналіз говірок, адже в ній недостатньо україно-польських діалектів на морфологічному та синтаксичному рівні, але вже ж аналізована лексикографічна праця значною мірою сприяла системному аналізу польсько-українських міжмовних контактів на поч. ХХІ ст.

ДЖЕРЕЛА

1. Cechosz-Felczyk I. Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu. Kraków : Wydawnictwo LEXIS, 2004. 397 s.

Маргарита Кльоц (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ТОПОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ МІСТА БАР ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Топонімізація, як один із важливих аспектів ідентичності міста, стає об'єктом вивчення у контексті загальної тенденції сучасної України. Зміни назв вулиць, площ та інших топографічних об'єктів стають суттєвим елементом реформування простору, визначаючи новий національний та культурний вимір.

Місто Бар, розташоване у Вінницькій області, стало ареною для важливих топонімічних змін, що відбулися в рамках національного відродження. Актуальність цієї теми для мешканців Бару виходить за межі лише адміністративних рішень, вона визначає культурну та історичну спадщину, що формує самосвідомість громади.

Мета нашого дослідження полягає у глибокому аналізі процесу топонімізації міста Бар, спрямованого на розкриття історичних, культурних та ідентичних аспектів цих змін. Об'єктами аналізу є перейменовані вулиці та провулки, їхні імена та символіка, а також вплив цих змін на громадську свідомість та формування культурного простору міста Бар.

Дослідженням топоніміки Поділля займалися такі науковці, як Віктор Косаківський, Сергій Трубчанінов, Михайло Торчинський, Наталія Павликівська та інші. Барські краєзнавці та історики, такі як Микола Йолтуховський, Лариса Виногородська, Олексій Бакалець, Євген Меснянкін, Сергій Навроцький, Зоя Хода, Борис Любуня, Іван Барладин та багато інших, зробили значний внесок у вивчення старовинної минувшини славної Подільської землі, однак ще багато фактів залишаються невідомими для науковців [Косаківський 2008; Трубчанінов 2021; Павликівська 2018].

Аналіз перейменувань, який представлено у нашому дослідженні базується на матеріалах, які були представлені під час 3-ої сесії Барської міської ради 7-го скликання, а саме на списку перейменованих вулиць та провулків, що був оголошений 12 лютого 2016 року. Ці перейменування були ухвалені відповідно до вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (4).

Перейменування вулиць у місті Бар Вінницької області відображає багатовікову історію та культурні й політичні зміни, що відбувалися в цьому регіоні. Наприклад, назви вулиць, такі як *Руський вал і Підвальна*, виникали від історичних об'єктів та функцій населення у минулі часи. Руський вал, що існував у часи Середньовіччя, свідчив про важливість оборонного значення міста Бару та роль ополчення у захисті його меж. Тому, коли місто увійшло до складу Речі Посполитої, частину валу назвали відповідно вулицями Руський вал та Підвальна. Згодом, із зміною політичного

устрою, назви вулиць також зазнали змін, що відобразилося у перейменуванні Підвальної на вулицю Примакова (3).

Перейменування вулиць у місті Бар Вінницької області на Руський вал і Підвальну відображає зусилля з деколонізації топонімів, спрямовані на відновлення історичної правди. Назви цих вулиць відображають давню історію та культурні традиції, які були частково затерті або змінені через колоніальне впливання та інші політичні й соціальні процеси. Руський вал та Підвальна вулиця відображають оборонні структури та важливість ополчення для захисту міста, що підкреслюється через їхнє збереження як назв вулиць.

Це перейменування є важливим кроком у процесі реструктуризації топонімів, який сприяє відновленню історичної пам'яті та відображенню мультикультурної спадщини міста. Враховуючи колоніальну історію та складні політичні зміни, пов'язані з містом Бар, перейменування вулиць на Руський вал і Підвальну не лише відновлює давні традиції та історичну інформацію, але й сприяє створенню більш точного образу культурного та соціального ландшафту міста, який відображає багатство його спадщини та різноманітність його мешканців.

Однією із особливостей змін у назвах топооб'єктів Бару є відмова від назв вулиць, що мали прямий зв'язок з комуністичним та націонал-соціалістичним режимами і присвоєння вулицям імен козацьких очільників, які мають відношення до міста. Наприклад: *вулиця Ворошилова* стала *вулицею І. Підкови*. Це перейменування відображає відмову від імені Ворошилова, який був представником комуністичного режиму, та покликане вшанувати особистість І. Підкови, який був козацьким кошовим отаманом. У 1577 році перед походом у Молдавію гетьман Іван Підкова був у Барі, спілкувався зі старостою барським [Йолтуховський 2009: 50].

Вулицю Щорса перейменовували на *вулицю М. Залізняка*, *вулицю Суворова* – на *вулицю І. Гонти*: ці перейменування теж вшановують постатей Залізняка і Гонти, які були керівниками гайдамацького руху, очільниками Коліївщини. Як відомо, безпосереднім поштовхом до початку повстання стало

створення Барської конфедерації 1768, що зумовило різке загострення політичної та соціальної ситуації в країні. Отже, імена Гонти і Залізняка теж пов'язані з Баром, як з центром конфедерації (6).

Ще одним аспектом змін є надання вулицям імен українських письменників, які народилися на Вінниччині або приходили сюди за натхненням. Наприклад, *вулиця Гайдара* стала *вулицею А. Малишка* (краєзнавець Ігор Жураківський зазначив, що Малишко приходив за поетичним натхненням у с. Сабарів недалеко Вінниці); *вулицю Чапаєва* на *вулицю Марка Вовчка* (її літературна творчість розпочалася саме на Вінниччині, у Немирові); *вулицю Маяковського* на *вулицю*); *вулицю В. Стуса* (народився у с. Рахнівка Гайсинського району), *вулицю Кірова* на *вулицю С. Руданського* (народився в м. Калинівка Вінницької області).

Частину вулиць перейменовували на честь почесних жителів Бару. Однією із таких вулиць є колишня *вулиця Фрунзе*, яка тепер носить ім'я *Федіра Вітомського* – жителя м. Бар, який майже 40 років пропрацював на барському цукрозаводі. Федір Альбінович був учасником Другої Світової війни. Він - Повний кавалер ордена Слави (двічі 1944, 1945). Його внесок у підтримку промислового розвитку міста та активна участь у подіях Другої Світової війни, зокрема визволення м. Жешув у Польщі та форсування річки Дунай поблизу Будапешта, зробили його значущою фігурою для Бару (3).

Ім'я ще одного військового, який брав участь у визволенні Бару, відтепер прикрашає колишню *вулицю Енгельса*. Тепер вона відома як *вулиця Павла Мельника*, який був учасником бойових дій у 12.1943-05.1945 рр., нагороджений Орденом Слави III ступеня, «За мужність» III ступеня, медаллю «За відвагу», «За бойові заслуги» [Майданюк 2016:11], працював головним лікарем в Барі. За свої трудові заслуги, він був визнаним почесним громадянином міста [Майданюк 2011:2]. Особливість перейменування полягає в тому, що ця вулиця розташована неподалік Барської лікарні. Це зміна назви підкреслює не лише внесок лікаря у розвиток медичної галузі, а й покликана зберегти його пам'ять у контексті місцевого

героїзму та допомоги хворим у районі. Вона стала символом вдячності за його відданість медичній справі. Такі топонімічні зміни служать важливим кроком у відтворенні колективної пам'яті та вшануванні історії міста Бар [Сторожук 2010: 18–19].

Колишня *вулиця Котовського* тепер є *вулицею Євгена Новолінника*, який в листопаді 1921 року, боронячи свою Батьківщину загинув від рук банди Котовського у битві під Базаром, що на Житомирщині. Перейменування вулиці на ім'я Євгена Новолінника відзначає пам'ять про його самопожертву та важливий внесок у захист рідного краю, а також встановлює історичну справедливість, адже барчани тепер вшановують справжнього героя і свого земляка, а не ката, від якого він загинув (5).

Перейменування вулиць у місті Бар на імена старост Барських, таких як *Бернард Претвич* та *Володимир Шпакович*, відображає значний історичний вагомий цих постатей для регіону. *Вулиця Димитрова* була перейменована на *вулицю Б. Претвича* на честь відомого старости Барського, який у своєму часі здобув славу як військовик і урядник Королівства Польського. Бернард Претвич, також відомий як *Mirus Rodoliae* та *Terror Tartarorum*, був важливим фігурою у військовій обороні кордонів від нападів татар, а його діяльність сприяла формуванню козацької організації, що робить його ключовою фігурою у місцевій історії (1).

Ще одна вулиця, *колишня Марата*, була перейменована на *вулицю В. Шпаковича* на честь Володимира Миколайовича Шпаковича, який служив барським старостою у кінці 18 - поч. 19 століття. За його керівництва була збудована міська лікарня, ремонтвана центральна частина міста, а також розпочато будівництво двох училищ (7).

Отже, перейменування вулиць в місті Бар відображає важливі історичні події та постатей, які мали значущий внесок у розвиток міста та його визволення в роки війни. Цей процес стає важливою частиною колективної пам'яті та сприяє збереженню історичного спадку міста Бар. Аналіз назв вулиць, їх походження та перетворення протягом історичного

розвитку міста вказує на складний процес колоніального впливу та наступного формування культурного ідентитету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йолтуховський М. П., Меснянкін Є. Й., Бакалець О. А., Нетупський Б. М. Bar – klucz wschodniego Podola: історико-краєзнавчий нарис. Malbork: AMJ Marketing, Usługi reklamowo-marketingowe, 2009. 71 с.

2. Косаківський В. А. Топоніміка селища Чечельник на південно-східному Поділлі. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Історія. 2008. Вип. 13. С. 184–190.

3. Майданюк В. Почесний визволитель. *Барчани*. 2016, 9 вересня. С. 11.

4. Майданюк В. Почесний громадянин Бара. *Барчани*, 2011. 6 травня. С. 2.

5. Павликівська Н. М. Характеристичний потенціал мікрогідронімів (на матеріалі Вінниччини). *Молодий вчений*. 2018. №. 1 С. 733–738.

6. Сторожук А. І. Непереможні. Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2010. 176 с.

7. Трубчанінов С. В. Топоніміка Поділля як історичне джерело для дослідження історії Великого князівства Литовського. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2021. С. 221–227.

ДЖЕРЕЛА

1. Бернард Претвич. URL: <https://uk.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81:885908> (Дата звернення: 20.02.2024).

2. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-34995> (Дата звернення: 20.03.2024).

3. Історія у назвах вулиць. Офіційний сайт Барської міської ради. URL: <https://bar-city.gov.ua/article/istoriya-u-nazvakh-vulyc/> (Дата звернення: 19.03.2024).

4. Офіційний сайт Барської міської ради. URL: <https://bar-city.gov.ua/article/pereymenovani-vulyci-i-provulky/> (Дата звернення: 19.03.2024).

5. Новолинник Євген. URL: <http://vlasno.info/ato/item/21070-barchany-vshanuvaly-pam-iat-zahybloho-v-bytvi-pid-bazarom-zemliaka> (Дата звернення: 12.03.2024).
6. Смолій В.А. "Коліївщина". Енциклопедія історії України. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Koliivshchyna> (Дата звернення: 13.03.2024).
7. Шпакович. URL: <https://etoretro.ru/pic197686.htm> (Дата звернення: 19.03.2024).

*Анастасія Ковальська (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – д. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

СИМВОЛІКА ВОГНЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Фразеологія є важливою складовою мовної культури, яка відображає особливості мислення, традицій, обрядів, звичаїв, побуту та загалом поглядів на життя певного народу чи нації. Фразеологізми мають широке розмаїття значень, яких вони набувають через культурні, історичні та соціальні контексти. Такі одиниці є частиною мовного коду, котрий використовується для спілкування та взаємодії в межах певної культурної спільноти. Вони спрямовані на досягнення розуміння між людьми, які сповідують однакові моральні цінності та мають спільну генетичну пам'ять. Дослідження фразеології допомагає краще зрозуміти контекст, у якому вона виникла, розкриває різні аспекти культурного розвитку нації.

Когнітивна структура *вогонь* сформувалася на основі архетипу й характеризується складністю, багатозначністю й амбівалентністю. Вогонь як одна із головних стихій (поряд із водою, землею і повітрям) має широке міфологічне, релігійне, філософське, наукове та мистецьке висвітлення [Кравець 2020: 203].

Як природне явище вогонь має життєдайний і нищівний потенціал одночасно. Він гріє і спалює, освітлює і обпікає, захищає і знищує. Вважається, що вогонь відіграв ключову роль у розвитку цивілізації, ставши не тільки засобом захисту, джерелом тепла й енергії, а й одним із головних чинників консолідації первісних людей, перетворення їх у суспільство [Кравець 2020: 203].

Полум'я має благодійну та очищувальну й захисну силу, тому молодь стрибає через нього в купальську ніч, люди розпалюють його напередодні Великого четверга, у ніч перед Великоднем, через вогонь переводять весільний поїзд і молодих, «смалять молоду» після шлюбної ночі та виконують інші обряди (3, с. 105). Тому в народі виникли фразеологізми, що символізують здатність вогню до очищення від злих духів та всього лихого. Так, вислови східнослов'янський говірок *вести через вогонь* (5, с. 107), *очищатись вогнем* (5, с. 107) означають своєрідне переродження та трансформацію в житті. Завдяки весільним традиціям, пов'язаним із вогнем, утворився фразеологізм *через вогонь не стрибав* (5, с. 107), що характеризує парубка, який ще не одружився.

Часто у складі таких сталих виразів зіставляють дві протилежні стихії – вогонь та воду, які є зовсім різними, проте доповнюють одна одну. Зазвичай так характеризують людину, яка пройшла всі труднощі на своєму шляху і має багатий життєвий досвід, наприклад: у середньополіських говірках – *ні в огні не горить, ні у воді не тоне* (2, с. 33), *пройти вогонь, воду і мідні труби* (2, с. 33); нижньонадніпрянських – *не боятись ні огню, ні води* (7, с. 86), подільських – *пройти вогонь і воду, пройти вогонь і мідні труби* (4, с. 61). Ще одним фразеологізмом, утвореним за допомогою антитези, є вислів *з вогню та в воду* (5, с. 107), який використовують для позначення ситуації, коли людина потрапляє з однієї біди або проблеми одразу ж в іншу.

За віруваннями слов'ян, вогонь дає світло й тепло, два головні джерела життя, тому здавна був об'єктом культу в усіх народів, символом Божої сили. Наші предки вважали, що вогонь був виявом сонячного бога на землі, послом Неба на

землю, тому вогонь був для них святим, і за його допомогою чинили Суд Божий, адже знали, що невинного вогонь не спалить, а «на злодієві шапка горить». Окрім того вогонь виступає символом плодючості і життя, саме тому на весіллі використовують вінчальні свічки – оберіг сімейного добробуту (3, с. 104–105).

З іншого боку, вогонь завжди асоціювався із руйнівною силою, яка може знищити будь-що вщент. Полум'я може швидко поширюватись, призводити до травм та навіть загибелі. У давні часи пожежі були серйозною загрозою для життя і майна людей. Вони знищували господарства, села і міста, завдаючи великих збитків. Наші предки ще з дитинства навчали малечу обережно поводитися з вогнем, з цієї причини виникли фразеологізми, наприклад: у лемківських говірках – *із вогном загравати са* (1, с. 26); середньополіських – *бавитися з вогнем* (2, с. 32), *гратися з вогнем* (2, с. 32); подільських – *бавитисі з вогнем, гратися (гратисі) з вогнем, жартувати з вогнем* ‘ризикувати’ (4, с. 60-61), що описують ризиковані дії чи вчинки, що можуть мати негативні наслідки.

Схожою семантикою характеризується і вислів середньополіських говірок *бути між двома вогнями* (2, с. 32), який вживається для позначення ситуації, коли людина опиняється в складному, напруженому становищі, знаходиться між двома конфліктними сторонами. Особа може відчувати тиск, розгубленість, неспокій, і їй складно знайти вихід або прийняти рішення.

У виразах із Лемківщини – *ляти влії до вогня* (1, с. 29), *ляти на вгінь бензин* (1, с. 26), Гуцульщини – *додавати оливи до вогню* (6, с. 133); Поділля – *підливати масла в вогонь* (4, с. 195), *кинути жару в вогонь* (4, с. 125) йдеться про підживлення вогнища за допомогою спеціальних речовин для кращого горіння, проте у фразеології вони вживаються для опису дій, спрямованих на погіршення ситуації або розгортання конфлікту. Додавання горючих матеріалів до полум'я може призвести до того, що вогонь стане ще більшим і спалахне інтенсивніше. Так само, коли додають

легкозаймисті речовини до вогню в метафоричному сенсі, це призводить до підсилення боротьби та ворожнечі.

За спостереженнями, лексема *вогонь* в українській фразеології характеризується багатьма значеннями, але насамперед полум'я асоціюється з міццю, енергією, могутністю, пристрастю та життєвою силою. Ушановування цієї стихії пов'язане з уявленнями про її божественну очисну силу. В українській культурі вогонь – це засіб, що захищає людину і дбає про неї. Окрім того, він часто поєднується з водою, оскільки це два основні елементи створення світу. З іншого боку, вогонь може бути символом небезпеки, знищення та загибелі, його осмислювали як потенційно руйнівну силу через здатність швидко розповсюджуватись і завдавати значних збитків.

Отже, українська фразеологія використовує символіку вогню для передачі різних образів: від сили та енергії до катастрофи та спустошення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравець Л. В. Концептуалізація вогню в українських фразеологізмах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Ужгород, 2020. Вип. 2 (44). С. 202–207.

ДЖЕРЕЛА

1. Вархол Н. Д., Івченко А. І. Фразеологічний словник лемківських говірок східної Словаччини. Братислава, 1990. 160 с.

2. Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : ПП Туловський, 2010. 404 с.

3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

4. Коваленко Н.Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський, 2019. 412 с.

5. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. Вид. 6-е, допов. й переробл. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. 552 с.

6. Хобзей Н. В., Сімович О. І., Ястремська Т. О., Дидик-Меуш Г. М. Лексикон львівський : поважно і на жарт. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 672 с.

7. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 1992. Т. 2. З–Н. 264 с.

*Катерина Ковальчук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ПОЛЬСЬКІ ГОВІРКИ НА ПОДІЛЛІ: ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

Українська та польська мови мають глибокий історичний зв'язок, який виник внаслідок довгої спільної історії, контактів та культурного обміну між народами обох країн. Ця взаємодія сприяла взаємному впливу та запозиченням слів, фраз, а також культурних елементів, що сформувалися як у писемній, так і у розмовній мові.

Територіальні говори завжди були важливим об'єктом дослідження для лінгвістів, оскільки вони відображають мовну різноманітність та динаміку національної мови. У цьому контексті польські говірки на Поділлі є особливим об'єктом дослідження, оскільки вони представляють собою цінне джерело для вивчення впливу польської мови на українську.

Актуальність дослідження цієї теми визначається не лише важливістю вивчення українсько-польських мовних контактів. Є низка досліджень, присвячених питанню функціонуванню польських говірок в Україні Я. Закревської, А. Залеського, П. Гриценка, Г. Віняр та ін.

Польські говірки на Поділлі також ставали предметом вивчення мовознавців (Л. Терешко, Г. Василенко, М. Нікітенко, П. Ткачук, М. Пилинський, О. Горбач, І. Гороф'янюк, Н. Коваленко, Т. Тищенко). Серед них і

польські. Зокрема, О. Кремер, який у XIX ст. уклав «Słowniczek prowincjałizmów podolskich» [Kremer 1870]. М. Пилинський вважає певною мірою обласним словником української мови південно-західного Поділля середини минулого XIX ст., що засвідчує проникнення української лексики до польської мови через розмовну мову на Поділлі [Пилинський 1963]. І. Гороф'янюк стверджує, що цей словник – перша лексикографічна праця про подільський говір [Гороф'янюк 2018].

На теренах Поділля історія перебування поляків має глибокі коріння, що налічують століття. Їхня присутність у цьому регіоні відображена не лише в історичних документах, а й у культурних аспектах, включаючи локалізацію польських говірок, які збереглися й продовжують розвиватися на сучасному Поділлі. Окреслюючи локалізацію польських говірок на сучасному Поділлі, ми використали статистику щодо польських осередків на Поділлі у 1959-2001 рр. та дійшли висновку, що чисельність польського населення в Україні систематично зменшується, насамперед через змішані шлюби та розпорошеність польських поселень, що сприяє процесам асиміляції.

Предмет нашої розвідки – праця «Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Fleksja imienna i werbalna» Ewa Dzięgiel («Польська говірка села Зелена на Поділлі на тлі інших говірок південного прикордоння. Іменникові та дієслівні закінчення» Є. Дженгель) (Краків, 2001). У книзі використано матеріали, зібрані в рамках досліджень, проведених Майстернею прикордонної польської мови Інституту польської мови Польської академії наук.

Метою статті є аналіз праці Ewy Dzięgiel «Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Fleksja imienna i werbalna» з метою глибшого вивчення польських говірок на теренах Вінниччини ми переклали на українську мову працю Ewy Dzięgiel «Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Fleksja imienna i werbalna» (1). Зауважимо, що с. Зелена розташоване у

Війтовецькій селищній територіальній громаді Хмельницького району Хмельницької області. Населення становить 628 осіб. В минулому жителі села були кріпаками польського поміщика. Зелена – один із небагатьох польських населених пунктів в Україні, які зберегли рідну говірку в умовах багатовікової, майже безперервної ізоляції від польської мови та культури, незважаючи на складні й драматичні історичні події. Унікальність національно-мовної ситуації в Зеленій полягає ще й у тому, що в селі проживають поляки з двох різних станів (селяни – «Мазури» та шляхта – «Ляхи»), мовлення яких різняться, за свідченням Єви Дженгель. Книга складається із таких частин:

Вступ;

Зміст

I. Коментар до соціолінгвістичної ситуації

II. З фонетики

III. Іменникові закінчення

IV. Дієслівні закінчення

V. Вибрані морфонологічні зміни

VI. Українські впливи в мазурській говіці с. Зелена

VII. Говірка с. Зелена на тлі польських діалектів в Україні

VIII. Говірка «мазурська» с. Зелена корінної Польщі

Перелік скорочень, використаних у тексті роботи

Список використаної в роботі літератури

Добірка діалектних текстів с. Зелена.

У вступній частині висвітлено загальну картину дослідження та визначено його контекст. I розділ «*Коментар до соціолінгвістичної ситуації*» узагальнює ключові аспекти соціолінгвістичної ситуації у говірці с. Зелена, проаналізовано різноманітні аспекти, що визначають мовну взаємодію в цьому населеному пункті. II розділ «*З фонетики*» в 4 підрозділах спрямований на розкриття фонетичної структури мови від акцентного рівня до конкретних особливостей голосних і приголосних звуків. III розділ «*Іменникові закінчення*» у 6 підрозділах присвячений системному опису словозміні іменних частин мови. IV розділ «*Дієслівні закінчення*» аналізує морфологічні особливості дієслів та їх спосіб вживання в

мовленні жителів с. Зелена. V розділ «Вибрані морфологічні зміни» у 3 підпунктах спрямований на детальний аналіз особливостей морфологічних змін. VI розділ «Українські впливи в мазурському говорі с. Зелена» дозволяє виявити та проаналізувати конкретні лінгвістичні зміни, що відбулися під впливом української мови в мазурському говорі села Зелена. VII розділ «Говірка с. Зелена на тлі польських діалектів в Україні» дає змогу зрозуміти унікальність мазурського говору в селі Зелена на фоні польських діалектів в Україні та визначити його місце в лінгвістичному контексті цього регіону. VIII розділ «Говірка «мазурська» с. Зелена корінної Польщі» сприяє розумінню глибинних зв'язків між «мазурською» говіркою села Зелена та коренями польської лінгвістичної традиції, розкриваючи унікальні аспекти її формування та розвитку.

Переклад праці нам дозволив зробити такі висновки щодо функціонування й адаптації польської мови в українському мовному середовищі.

На фонетичному рівні польської говірки спостережено, що в мовленні старших говірконосіїв зберігається повна або майже повна м'якість звуків *ć, ź, ś, ż*, за винятком деяких інформаторів: *jak vižiće, he ma vu nas koścoła he postav'il'i, vežmy [...] Xmel'ńicku; veće cožeśeńcina?* (1, с. 29). Вимова приголосних інколи напівм'яка, особливо в групі «Ляхів», на відміну від групи «Мазурів», та серед молодших мешканців с. Зелена Хмельницької області. Фонетичний склад мовлення молодших інформаторів, порівняно з найстаршим поколінням, відзначається відсутністю звуків *ć, ź, ś, ż*, наприклад: *juš vručil'is'my, z'l'e žyli, mieli ksoški, jakos' ne pamjentam, moji roz'ice, my iuš vizel'i* (1, с. 29).

У мовленні старших говірконосіїв значною мірою збереглися характерні для польської морфологічні чергування, альтернація кореневих приголосних при відмінюванні іменників та дієвідмінюванні, наприклад: *ja potogi, vun protože, vońi potogu; domp, demby, zomp, zemby, kśonc, kśenzem* (1, с. 30). Спостерігається тенденція до спрощення флексійної системи іменників та дієслів. Прикладами змін у флексії

іменника є такі форми, як: *zemp*, *ks'enc*, відповідно до: *zemba*, *ks'enza* тощо (1, с. 30). Форми числівників узгоджуються з польським стандартом, але інформанти часто використовують українські форми числівників та відмінюють їх за українським зразком: *в тридцятим другім року, назад тому чтери лята, в двадзестим дзевьонтим* (1, с. 29).

У мовленні молодших респондентів відзначають чіткий зсув у бік української фонетичної основи, зокрема у відсутності деяких м'яких звуків та зміні звучання голосних. Мова молодших жителів села Зелена відрізняється від польської мови старших жителів села великою кількістю спрощень у морфології, зокрема при дієвідмінюванні. Наприклад, зміна звучання ненаголошених голосних *o > u*, *e > i/u* більш характерна для молоді, а голосний *o*, особливо наголошений один, як правило, дуже огублений, наприклад *ruosno*.

Аналіз говірки с. Зелена Хмельницької області свідчить про збереження деяких архаїчних рис польської мови в говірках старших говірконосіїв, а також про вплив української фонетики на мовлення представників молодших поколінь села Зелена.

Переклад книги «Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Fleksja imienna i werbalna» Еву Дзієгієл дав нам змогу якомога детальніше прослідкувати як у мові жителів с. Зелена різної вікової категорії збереглися фонетичні та морфологічні особливості архаїчних рис польської мови. Також, виявити чим відрізняється мова найстаріших жителів від наймолодших та віднайти причини таких відмінностей. Такі дослідження надзвичайно цінні, адже діалекти з часом набувають різних змін на всіх мовних рівнях, тому потребують систематичного їх вивчення. Такого типу дослідження варто проводити українським дослідникам, хоч він і не легким, адже, окрім української мови, потрібно добре володіти польською. Тим не менш, такий внесок у культурну та історичну спадщину є надзвичайно важливим для двох країн – України та Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. В. «Słowniczek prowincjonalizmów Podolskich» О. Кремера як перша лексикографічна праця про подільський говір // Діалектологічні студії. 11. Слово – словник – корпус / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2018. С. 25–31.
2. Пилинський М. М. Маловідомий українсько-польський словник другої половини ХІХ ст. Славістичний збірник: [зб. праць] / відп. ред. І. К. Білодід. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. С. 134–141.
3. Kremer A. Słowniczek prowincjaizmów podolskich, ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863. Kraków : w drukarni Uniwers. Jagiellońskiego, 1870. 83 s.
4. Placówki oświatowe na Ukrainie informator // Fundacja Wolność i Demokracja Warszawa, 2015. С. 362. URL: <https://wid.org.pl/wp-content/uploads/Informator-Placwki-owiatowe-na-Ukraine.pdf> (Дата звернення: 11.01.2024).

ДЖЕРЕЛА

1. Dzięciel E. Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Fleksja imienna i werbalna. Kraków : Naukowe DWN, 2001. 209 с.

*Ірина Ліщишина (м. Вінниця)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.*

РЕГІОНАЛЬНА ЕРГОНІМІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ОТГ ТИВРІВ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Ономастикон – це сукупність власних назв у системі мови або формі існування мови, на певній території, у творчості письменника, в дискурсі тощо. Онімні системи відрізняються від інших специфічною структурою, особливостями творення

та закономірностями функціонування. Національні ономастикони склалися історично, вони є джерелом дослідження міграційних, етномовних та державно-політичних процесів. Традиційно власні назви є предметом дослідження ономастики – галузі мовознавства, спрямованої на вивчення закономірностей побудови, специфіки функціонування та етимологічної інтерпретації онімної лексики [Щербатюк 2014: 91].

Ономастика (від грец. *ὄνομα* — «ім'я», «назва») – наука, розділ мовознавства про сукупність власних (у більш вузькому сенсі — особистих) імен (онімів) об'єктів. Ономастика вивчає історію та закономірності їх виникнення, розвитку й функціонування, зміни, поширення і структури власних імен у мові та мовленні, у літературній і діалектній сферах. Ономастика може бути корисною в інтелектуальному аналізі даних, наприклад, для розпізнавання іменованих об'єктів або розпізнавання походження імен. Це популярний підхід в історичних дослідженнях, де його можна використовувати для ідентифікації етнічних меншин у складі ширших груп населення та з метою просопографії [Ономастика].

В цілому ономастичний простір охоплює такі власні імена: антропоніми – особові імена людей; етноніми – групові, родові, етнічні імена людей; топоніми – назви географічних об'єктів; космоніми – назви космічних об'єктів: галактик, зірок, планет, супутників, астероїдів, комет і т. ін.; зооніми – власні імена тварин; фітоніми – назви рослин; хрононіми – назви періодів часу; ергоніми – назви політичних і громадських об'єднань людей; хрематоніми – назви різних предметів: знарядь праці, зброї, інструментів, приладів, побутових предметів, коштовностей і т. ін.; порейоніми – назви засобів пересування: автомобілів, потягів, літаків, кораблів, космічних апаратів і т. ін.; документоніми – назви документів, правових актів і т. ін.; фалероніми – назви нагород; геортоніми – назви свят, ювілеїв, урочистостей [Зубко 1966: 264].

Основними особливостями, що відрізняють ономастику від інших самотійних дисциплін мови є те, що вона має такі

напрямки ономастичних досліджень: описова ономастика, що дає первинну філологічну обробку матеріалу; історична ономастика, присвячена вивченню виникнення імен, переходів їх з одних об'єктів на інші [Зубко 1966: 265].

З 90-х років ХХ ст. у мовознавстві невпинно розвивається ергоніміка – наука про кількісно значний сегмент онімного простору: назви різноманітних об'єднань людей у політичній, науковій, культурній, виробничій, торговельній, банківсько-фінансовій та інших сферах, зокрема й найменування установ, організацій, закладів, підприємств тощо; тривалий час цей клас власних назв не був у полі уваги лінгвістів.

Дослідження ергонімного простору на сьогодні становить неабиякий науковий інтерес, і це підтверджують наукові праці сучасних лінгвістів. Регіональна ергонімія стала об'єктом комплексного дослідження порівняно недавно, тому й існує невизначеність у номінації цієї лінгвістичної одиниці та різне трактування її теоретичних основ. Розвиток української ергоніміки стримує недостатність свідчень про сучасний стан і динаміку в часі ергонімної системи в різних регіонах України [Щербатюк 2014: 92].

Метою роботи є аналіз особливостей функціонування ергонімів у комунікативному просторі нашого регіону.

Ергоніми – це назви місць, об'єктів або підприємств, які використовуються у мовленні та пов'язані з певними місцевими реаліями, ідентифікують конкретний об'єкт або місце та можуть бути унікальними для певного локального середовища [Щербатюк 2014: 95].

Варто відзначити, що сьогодні назви місць та підприємств стають більш виразними та різноманітними як за значенням, так і за структурою. Очевидно, що цей розвиток привертає увагу дослідників до аналізу пропріального словника та підкреслює актуальність дослідження ергонімів як складової частини сучасного українського лексикону. Ергоніми відображають не лише мовну індивідуальність окремих осіб, а й мовне середовище міста в цілому, що є свідченням соціокультурних змін у суспільстві. Внаслідок політичних, економічних та соціальних трансформацій

з'явилися нові назви міських об'єктів, відповідні сучасним потребам. У формуванні ергонімів стали активно використовуватися творчі підходи, оскільки назва підприємства є одним з факторів, що привертає клієнтів та виокремлює його серед інших.

Із дослідженого нами матеріалу, зібраного у ОТГ Тиврів Вінницького району Вінницької області, найпопулярнішими є ергоніми, утворені за допомогою мовної гри, аббревіації, семантичної онімізації та запозичень.

Абревіація широко слугувала для творення ергонімів у виробничій сфері для скорочення назв крупних організацій (а згодом і корпорацій). Задля рекламних імен використовували особливий вид аббревіації – акроніми: сервісонім «ЖЕК №1» (Житлова експлуатаційна контора), організаціонім «ОДА» (Обласна державна адміністрація), школонім «СЗОШ №1» (середня загальноосвітня школа), поштонім «НП» (Нова Пошта) та ін.

При морфемній деривації ергоніми утворюються за допомогою префіксів і суфіксів (переважно запозичених): «Міні-Маркет».

Прийоми мовної гри використовують також в гумористичних, експресивних, несподіваних номінаціях:

- 1) рекламні демінутиви: ресторانونіми «Мрія», «Ліана», «Калина», магазиноніми: «Ромашка» та ін;
- 2) сурядні словосполучення: магазиноніми «Шик і блиск», «Одяг і взуття», «Фарба і шпалери»;
- 3) прийменниково-відмінкові конструкції: перукароніми «У Олени», «У Артура», «У Шевців»;
- 4) нумеративні словосполучення: агенціонім «Все від 40»;
- 5) прийом метонімічної конкретизації: магазинонім «Орхідея».

Ергоніми-словосполучення за своєю структурою можна поділити на:

- 1) іменник, що передує прикметнику: («Служба похоронних послуг», «Пекарня смачна випічка», «Салон краси

розкішний вигляд», «Будинок дитячої та юнацької творчості»;

2) прикметник, що передує іменнику: перукарня «Чисте волосся», «Тиврівський будинок культури», магазин «Доступні товари», канцелярські товари «Офісне приладдя», мережа магазинів «Тростянецькі ковбаси», «Центральний універмаг»;

3) іменник+іменник (інколи – іменник+іменник+іменник): перукарня «Стиль, краса, творчість», кафе «Булка, кава, піца», «Студія манікюру Катерини Ткачук», «Шик і блиск», «Одяг і взуття», «Фарба і шпалери», магазин «Запчастини до бусів», «Автозапчастини до легкових авто», «Світ взуття»;

4) займенник + іменник: автомагазин «Ваше авто», заклад швидкого харчування «Ваш перекус». Як бачимо, за допомогою займенників «твій», «ваш», «наш» номінант намагається увійти в довіру до реципієнта;

5) числівник + іменник: газета «33-канал»;

6) частотними є прийменниково-відмінкові конструкції (дво- та трикомпонентні): перукарні «У Олени», «У Артура»; кафе «У Олени»;

7) прийменники у, до, біля + апелятив: «У кума», «У тата», «Біля калини», магазин «У центрі»;

8) прийменник над + гідронім: «Над Бугом»;

9) інколи ергонімом може бути й речення, найчастіше у формі традиційного побажання: аптека «Бажаємо здоров'я».

В цьому випадку відбувається згортання пропозиції, специфікою ергоніма стає те, що в ролі індивідуалізувальної назви виступає ціле речення чи його частина. На підставі проведеного аналізу стає очевидним, що міський ергонімний простір є багатим на мовний матеріал і може слугувати об'єктом для багатопланового аналізу. Ергоніми можуть багато розповісти про історію та культуру країни або міста, загальні уявлення, а також про сучасний стан суспільства. Вони відображають мовну ідентичність конкретного номінатора і загальне мовне середовище. Якщо назва є банальною і не виражає виразної індивідуальності, то вона, як правило, не спонукає споживача до емоційної реакції і, отже, не

запам'ятовується. Розробник назви закладу має чітко розуміти, що його твір повинен передусім сповіщати про продукт чи послугу.

Таким чином, структура ергонімікону ОТГ Тиврів, Вінницького району, Вінницької області є досить різноманітною і постійно оновлюється, що створює можливості для подальших досліджень, зокрема комплексного аналізу найменувань місць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубко А. Ономастика. *Українська ономастика: здобутки та проблеми* зб. статей. Київ, 1966. С. 262–279.
2. Щербатюк В. Краєзнавство. *Джерелознавчі та біографічні студії*. Київ, 2014. № 3/4. С. 91–95.
3. Ономастика. URL: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/%D0%9E%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD.html>
(Дата звернення: 01.03.2024).

*Аліна Лужанська (м.Вінниця)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.*

НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН С. ОБОДІВКА ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ПРИЗВИСЬК

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. актуальними стали дослідження неофіційних антропонімів на теренах регіонів України, зокрема Вінниччини. Прізвища, власні особові імена були об'єктом вивчення багатьох дослідників, однак прізвиська довгий час залишались поза увагою.

Однією з актуальних проблем сучасної ономастики є дослідження неофіційної антропонімії сільських жителів, у якій представлено систему цінностей, життєву мудрість народу, його світогляд, менталітет, відбито національні й регіональні риси мовців. Чільне місце в цій галузі займають

народні прізвиська, які, за словами М. Лесюка, засвідчують «велику словоутворювальну фантазію народу, лексичне багатство мови, величезні потенційні можливості антропонімійної системи тієї чи іншої мови» [Лесюк 1998: 227].

Прізвиська – це багатий, оригінальний матеріал, що містить інформацію про культуру й побут населення певної території, про традиційні способи виробництва, міграційні процеси, особливості суспільного устрою громади, спосіб мислення народу тощо. На прикладі села Ободівка Гайсинського району Вінницької області ми здійснили аналіз неофіційного антропонімікону. Зокрема, зафіксовано 106 прізвиськ, які за класифікацією Л. Кравченко [Кравченко 2014: 239], ми поділили на групи: відапелятивні та відантропонімні, окремо виділили індивідуальні прізвиська за мотивами номінації та родичівські прізвиська.

Аналіз фактичного матеріалу дав підстави виокремити три групи відантропонімійних прізвиськ залежно від семантики мотивувального слова: 1) прізвиська, що походять від власного імені людини; 2) прізвиська, утворені від прізвища носія; 3) прізвиська, утворені від географічної назви.

Класифікація прізвищ за лексичною базою.

• Відантропонімні прізвиська.

Дібрані прізвиська ми спробували об'єднати в словотвірні типи. Основна частина досліджуваних нами відантропонімійних прізвиськ утворилася суфіксальним способом на базі власних імен людей.

Нам вдалось зафіксувати такі творення відантропонімійних прізвиськ:

- деякі прізвиська утворилися суфіксальним способом з використанням суфіксів *-ин, -ін, -ік, -к* (*Панчиха, Грішина, Шурік, Парасін, Димкарка*);

- переважна більшість прізвиськ, похідних від прізвищ носіїв або їх родичів, утворились суфіксальним способом з використанням суфікса *-их* (*Голитиха, Цюриха, Кисилиха*);

- частина прізвищ з основами власних імен виникла семантичним способом (*Ярема, Камаз*);

- вдалося зафіксувати одне прізвисько, мотивоване кличкою тварини (*Минька*);

- рідковживаним явищем є використання жіночих відантропонімних прізвиськ із суфіксом -*єх*; - рідковживаним явищем є використання жіночих відантропонімних прізвиськ із суфіксом -*єх*: (*Алпєєха*);

- значна група прізвиськ утворились безафіксним способом (*Хоптярка, Пешка Солома, Слива*).

- деякі прізвиська є тотожні з прізвищами (*Снігур, Бобік*);

- переважна більшість відантропонімних прізвиськ утворилася семантичним способом від назв поселень, у яких люди раніше проживали (*Будяни, Гальтюки*).

Отже, аналіз відантропонімійних прізвиськ сільських жителів досліджуваної говірки дав підстави з'ясувати їхні словотвірні особливості, установити мотиваційну основу. Серед словотвірних типів прізвиськ, мотивованих іменами та прізвищами, найбільш продуктивними є моделі із суфіксами -*их(а)*, -*к(а)*, -*ик(а)*, вдалося зафіксувати поодинокі випадки вживання суфіксів -*єх*, -*ік*, -*ін*, -*очк*, -*ичк*. Досить поширеним явищем є утворення нових слів безафіксним способом. Ця група прізвиськ є найбільшою.

• Відапелятивні прізвиська.

Також виокремлюють відапелятивні прізвиська, мотивом номінації яких став реальний стан речей, а саме:

- професія або рід діяльності (*Вуглярка, Торба, Шотокан*);

- походження (*Грузін*);

- соціальний стан (*Пуна*);

- часто виконувана діяльність (*Ляц, Єврей*).

Отже, відапелятивна група прізвиськ не переважає відантропонімну, проте також є досить чисельною. Ці групи антропонімів моделюють багатопланову характеристику осіб за допомогою загальних назв різних тематичних рядів.

Класифікація прізвиськ за мотивами номінації.

Значна частина прізвиськ, зафіксованих нами, вказують на ознаки носіїв. В основі називання лежать екстралінгвально мотивовані гіперсеми розмір і колір, зовнішність і характер:

- розмір (зріст, тілобудова) (*Милий, Малий, Костомах*);

- колір (волосся, шкіри) (*Ірж, Рижий*);
- вади зовнішності (*Пляма, Косий, Фреза*);
- характер (*Бараниха, Павиня*);
- окрему групу становлять прізвиська, які виникають унаслідок особливості мовлення носіїв (*Каандаш*).

Отже, нами було зафіксовано 18 прізвиськ на позначення осіб згідно з їхніми ознаками. Істотна ознака денотата стає причиною виникнення цієї групи прізвиськ.

Родичівські прізвиська.

Головною метою вживання таких іменувань є вказівка на зв'язок між денотатом і особою, від назви якої воно виникло. П. Чучка всі прізвиська ділить на два великі розряди: індивідуальні та родичівські. Серед родичівських виокремлює певні розряди, за якими ми розподілили зафіксовані нами:

- патроніми (прізвиська за назвою батька) (*Помидориха, Голубиха*);

- метроніми (прізвиська за назвою матері) (*Ковтунка, Мультчиха*);

- пропатроніми (прізвиська за назвою діда) (*Ксьондзиха, Чапайчиха*);

- прометроніми (прізвиська за назвою баби) (*Гавиха, Цибуляниха*).

Отже, родичівські прізвиська – це назви, які характеризують носія опосередковано, через когось із родичів. На відміну від індивідуальних, вони можуть розширювати сферу свого функціонування та передаватися із покоління в покоління. Під час дослідження ми змогли виявити, що найбільш актуальними серед цих іменувань є метроніми, пропатроніми, прометроніми, утворені від імені матері, діда чи баби за допомогою специфічних суфіксів.

У слов'яністиці об'єктом дослідження неофіційна антропонімія стала з ХІХ століття [Павлюк 2016: 12]. Найперший період є донауковим і охоплює період до ХІХ століття. Він характеризується спорадичною появою прізвиськ у літописах і документах, художній літературі. З середини ХІХ ст. розвиваються власне наукові підходи, з'являються перші мовознавчі зауваження (мотивація прізвиськ, перші

класифікації), що стимулювали власне лінгвістичний підхід до неофіційної антропоніміки на межі ХІХ – ХХ ст. У вітчизняній ономастиці кінця ХХ – початку ХХІ ст. спостерігається тенденція до різноаспектного вивчення прізвиць різних регіонів, етнічних та соціальних груп, що призвело до тематичної й ареальної сегментації сучасних досліджень.

Лінгвісти пропонують численні ознаки прізвиць, серед яких найважливішою, є неофіційність, адже на відміну від прізвища та імені, прізвисько не є обов'язковим елементом для ідентифікації особи. Окрім неофіційності виділяють низку наступних ознак: необов'язковість, непостійність, корпоративність, інформативність.

У найсучасніших дослідженнях визначення терміна прізвисько органічно поєднує мотиваційні й функціональні ознаки. В основі прізвиць лежать різні класи лексичних одиниць, зокрема як власні, так і загальні назви.

Усього на матеріалі ареалу говірки досліджуваного населеного пункту Вінниччини було здійснено класифікацію більше 100 прізвиць. Значну частину неофіційного антропонімікону складають одиниці, що походять від імені або прізвища носія, тобто мають внутрішню мотиваційну класифікацію. Найпоширені – відпрізвищеві назви, при деривації яких відбуваються процеси: а) фонетичної модифікації; б) афіксації. Прізвиська Вінниччини виявляють широку палітру мотиваційних внутрішньо- та зовнішньомовних характеристик, фонетичні й словотвірні і трансформації; є виразно конотованими одиницями й функціонують у різних соціальних галузях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Л.О. Українська ономастика: антропоніміка: навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 239 с.

2. Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл. *Przezwiseka iprzydomki w jezykach slowiankich*. Czesc 1. Pod redakcja Stefana Warchola. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 1998. S. 227–240.

3. Павлюк В. А. Історія становлення українських прізвиськ. *Лінгвістичні читання*: зб. наук. статей. Вінниця : ФОП Рогальська І.О., 2013. Вип. 6. С.114–121.

4. Павлюк В. А. Лінгвістичний статус прізвиська та його місце в антропонімії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць / за ред. Н.Л.Іваницька. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2014. Вип. 19. С. 157–162.

5. Павлюк В. А. Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. Наук: спец. 10.02.01. Вінниця, 2016. 244 с.

6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: дис. на здобуття наук. ступеня докторара філол. наук : 10.661 «Мови народів СРСР (українська мова)». Ужгород, 1969. 987 с.

*Наталія Подзерей (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.*

ЩОДЕННИКОВИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ. КРІЗЬ ПРИЗМУ СЛОВОТВОРЕННЯ

Словотвірні засоби, зокрема осново- і словоскладання, беруть активну участь у формуванні мовної картини світу українців. Складні слова є особливим пластом лексики в будь-якому тексті, оскільки їх уживання пов'язане з жанрово-стильовими різновидами писемної мови. У києворуський період словоскладання не набуло поширення і було презентоване переважно кальками з грецької мови, що потрапили в Русь через посередництво так званої старослов'янської мови. Саме тому складні слова одразу набули стилістичного маркування. Композити відігравали особливу роль у смисловій організації тексту, відображаючи важливі для мовної свідомості давнього українця поняття. Це

було пов'язано не тільки з походженням таких слів, але й з особливостями словотвірної структури – двокомпонентним складом, лексичні значення елементів яких об'єднувалися, витворюючи одне слово з характерною структурною і семантичною цілісністю.

Складні слова в давніх текстах були об'єктом лінгвістичних досліджень (див., наприклад, праці П. Білоусенка [Білоусенко 2021], Р. Коци [Коца 2012; Коца 2016] та ін.). Однак їх роль у мовній палітрі щоденникових записів не була предметом спеціального аналізу. Джерелом нашої розвідки слугував «Щоденник» генерального хорунжого Миколи Ханенка, однієї з найосвіченіших людей свого часу. Для аналізу ми взяли записи за 1719–1723 рр., опубліковані в журналі «Київська старовина», де рука редактора ще не встигла повністю знеукраїнити текст.

Характер аналізованого тексту визначає і специфіку вживання в них складних дериватів. Позатекстовий дискурс свідчить про оточення М. Ханенка, яке займалося різними справами – від військових до церковних, що відтак детермінує використання складного слова залежно від описуваних подій. Звісно, спостерігаємо тематичну залежність: якщо йдеться про особу релігійного сану чи подію, пов'язану з церквою/церковниками, М. Ханенко послуговується композитами, успадкованими зі старослов'янської мови; в описах подій воєнної кампанії – складними словами воєнної/військової сфери, та ін.

Зафіксовані складні слова за віссю індивідуальної маркованості ми об'єднали у дві групи – пропріативи та апелятиви, у кожній із яких залежно від семантичних ознак виокремлюємо мікрогрупи.

Першу групу становлять пропріативи, якими у «Щоденнику» номіновано людей, населені пункти, церковні свята. Композити першої підгрупи представлені двома розрядами:

а) антропоніми – прізвища: *Товарищъ бончуковий панъ Стефаній Тарнавскій и канцеляристь войсковий панъ Григорій Яснополскій посланы въ полкъ миргородскій для*

ревъзій дворовыхъ числа людей посполитыхъ (с. 164; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: *Дневникъ Николая Ханенко (1719–1723 и 1754 г.). Киевская старина. 1896. Т. LIV. № (8). С. 151–196*); *Началося веселье въ домъ гетманскомъ братанича гетманского жъ его милости пана Михаила Василіевича **Скоронадского**, обозного полкового чернѣговского* (с. 164); *Были у ясневельможнаго два резиденты, одинъ князь Сергій Григорьевичъ **Долгорукій** до Полци, другій Неплюевъ поруччикъ отъ галернаго флота, до Царигорода ординованный* (с. 169); *Полковникъ чернѣговскій панъ Павелъ **Полуботокъ**, повернувшисьъ зъ Ладogi, прибылъ въ Глуховъ* (с. 172); *А панъ **Миргородскій**, пойшовши зъ своего ночлегу, о 4 версти обѣдалъ, а о 4 ночоваль* (с. 184), та ін. Звертає на себе увагу факт переважання композитів прикметникового типу;

б) антропоніми – андроніми: ... *добра, налъжне жены дядовой Параскевіи **Товстольсовны** служаціе* (с. 164). Прикметно, що наведений контекст засвідчує традиційне утворення андроніма – від прізвища чоловіка.

Другу – найчисельнішу – підгрупу становлять топоніми на позначення українських і закордонних населених пунктів: *Отправленъ зъ Глухова до **Стародуба** за стацією и показанициною* (с. 167); *Былъ у пана Афонасія Есимонтовского въ хуторъ **Бѣловодиць*** (с. 168); *Прибылъ въ **Новгородокъ*** (с. 168); *Были у ясневельможнаго два резиденты, одинъ князь Сергій Григорьевичъ Долгорукій до Полци, другій Неплюевъ поруччикъ отъ галернаго флота, до **Царигорода** ординованный* (с. 168); *Прибылъ въ **Конопоть**, а ночью въ Ромень* (с. 171), та ін.

Третя підгрупа презентована одним композитом – *Благовѣщеніе: Въ сей Воскресенія Господня и **Благовѣщенія** праздникъ ...* (с. 173).

На апелятивному рівні з-поміж складних слів виокремлюються лексичні одиниці з компонентом *благо-*, що слугують для субстантивної чи атрибутивної номінації реалій церковної сфери: ... *передъ которого начаткомъ говорилъ я орацію, просячи у гетмана и у гетмановой, такожъ и у отца*

благословенія и того жъ дня отъѣхали въ Дунаецъ (с. 164); *Молебствіе* о вчора полученной въдомости *благодарственное* въ церкве святого Николая отправовалось (с. 170); *Быль благодарственный* молебенъ (с. 170); *Быль* въ транжаментъ въ *наметной* церквѣ молебенъ *благодарственный* въ воспоминаніе баталіи и полученной надъ шведомъ подъ Лѣснимъ викторіи (с. 186), та ін.

За спостереженнями В. Денисюка, у тексті «Щоденника» виявляє активність інший композит – *ясневельможный*. Ним генеральний хорунжий номінував українського гетьмана, «що свідчить про уставлену в українському суспільстві традицію називання-звертання до глави держави» [Денисюк 2020б: 187]: *Віѣхаль ясновельможный* и прочіе пани, имѣвшіесь въ Глуховѣ, а тамъ же и мы, канцеляристи, забираючи путь къ Шептакамъ на встрѣчу свѣтлѣйшого князя (с. 164); *Рано ясновелможный*, отъѣхавъ зъ Шептаковъ, прибыль въ Новгородокъ и тамъ крестиль дитину у пана Кутневского (с. 165), та ін. У використанні цього субстантивата спостерігаємо дві особливості: по-перше, сполучувальний голосний *о* чи *е*, попри переважання форм з *е*, свідчить про українськість пам'ятки; по-друге, написання окремо засвідчує неунормованість правописних норм (наприклад: *Обсилка* чрезъ мене учинена знатная отъ *ясне велможного* на кухнѣ естними и питейними рѣчами генералу *Роппу* (с. 168)).

Частина апелятивної лексики стосується суспільно-політичної (*Въ Преображенску* подалъ гетманъ его имп. величеству пункта въ *общенародныхъ* нуждахъ, и *челобитную* въ дѣль почеповского межованія (с. 173); *Быль* гетманъ въ сенатъ и подалъ указъ *собственноручный* государевъ на *челобитной* гетманской, о Почепѣ написанный (с. 174)), релігійної (*Быль* молебенъ ради *тезоименитства* императорского величества съ пушечною стрѣлкою (с. 175)) та побутової (... *ясне велможному* отъ принципала своего *изрядныхъ* пару пѣстолетовъ и *щирозлоченій* дзигаронъ въ подарку (с. 168)) сфери.

Проміжний характер мають складні відтопонімні прикметники, що перебувають на перетині пропріативної та

апелятивної лексики. Для писемних пам'яток неоднозначність потрактування таких слів посилюється неунормованістю правопису, коли такий прикметник ідентифікував той чи той об'єкт, тобто індивідуалізував його з-поміж однотипних, проте атрибутів писали з малої літери. У «Щоденнику» найбільше відтопонімних прикметників фіксуємо на позначення об'єктів релігійного культу або ж осіб, які служать у таких об'єктах: *Попроважено тѣло покойного пана писаревича до монастыря петропавловского глуховского, куда и мы зъ его милостью, паномъ писаремъ, отъѣхали* (с. 164); ... *тамъ велѣль взять подъ карауль чернцювъ новгородского монастыря, знаменія на небѣ видѣвшихъ, свѣтлѣйшій князь* (с. 165); *Тѣмъ же прѣждъ жи были у ясвелможного и принесли грамотъ 4: ... 2-я о лаврѣ кѣвопечерской* (с. 170); *Посвященъ отецъ архимандритъ нѣжинскій Епифаній Тихорскій епископомъ бѣлгородскимъ, а игумень выдубецкій Лаврентій Горка поставленъ архимандритомъ воскресенскимъ, а отаравоваль надъ ними тые церемоніи преосвященный архієпископъ великоновгородскій Феодосій Яновскій съ другими б архіереями и архимандритами* (с. 173); *Архимандритъ кѣво-межигорскій Іродіонъ Жураковскій посвященъ епископомъ въ Чернѣговъ* (с. 174); *Поставленъ архимандритомъ заиконно-спасскимъ отецъ Гедеонъ Вишневскій и ректоромъ* (с. 174), та ін. В. Денисюк, дослідивши відтопонімні прикметники Чернігівського літопису, зауважив, що «спороди релігійного культу також отримували найменування за місцем локалізації, що часто ставало їхньою офіційною назвою» [Денисюк 2020а: 48].

До цієї групи долучаємо і складні відтопонімні прикметники, що уможливають лексичну ідентифікацію особи: *Отправлена експедиція до двора царского величества взглядомъ Івановича глуховского и взглядомъ Сухоты стародубовского, и декреты посланы* (с. 168); ... *сотнику старосанджаровскому Тарнавскому* (с. 170) та ін.

Отже, використання Миколою Ханенком композитів є відображенням сформованої в українському середньовічному соціумі культурної традиції. Такі лексеми, уживаючись із

прямим значенням, досить промовисто свідчать про релігійність українського народу, про давню специфіку найменування топооб'єктів, про особливості української антропонімійної системи, зокрема і для антропоідентифікації жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П. І. Історичний словотвір української мови. Іменник. Прислівник : [посібник] / [відп. ред. Л. А. Москаленко] ; Запоріж. нац. ун-т, Південноукр. наук. іст.-дериватол. центр. Запоріжжя : ЛПС, 2021. 110 с.

2. Денисюк В. Семантична характеристика відтопонімних прикметників Чернігівського літопису. *Філологічний часопис*. 2020а. Вип. 1 (15). С. 45–52.

3. Денисюк В. Субстантивати як результат когніції людини (на матеріалі «Щоденника» генерального хорунжого Миколи Ханенка). *Людина в мові і тексті* : колективна монографія / за заг. ред. проф. О. Ю. Зелінської. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2020б. С. 165–236.

4. Коца Р. Прикметники-композиції на благо-, добро-, зьло- в пам'ятках української мови XI–XIII ст. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 82–88.

5. Коца Р. Складні прикметники у давньоукраїнській мові: семантика і структура. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 125–135.

Юлія Подолян (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЗАБОРОНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИШКАННЯМ ХЛІБА, У ПОДОЛЯН: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Ознакою етнічної спільності народу, його духовності та життєздатності є мова. «...Надзвичайної популярності в сучасній лінгвістиці набули напрями, пов'язані з

антропологічним, когнітивним, культурологічним підходом до мови, синтез яких репрезентує етнолінгвістика» [Гороф'янюк 2014: 69]. Етнолінгвістика як новий напрям мовознавства пов'язаний із дослідженням мови через призму духовної культури етносу [Барилова 2011: 7]. Г. Гримашевич переконує, що етнолінгвістика «вивчає фіксацію в мові, етнотекстах духовної та матеріальної культури народу, тобто культурно значимої інформації: збережених у колективній пам'яті як народу загалом, так й окремих етнічних груп зокрема символічних способів матеріального та духовного усвідомлення світу, норм, звичаїв, обрядів, міфів, вірувань, забобонів тощо» [Гримашевич 2023: 20]. Отже, етнолінгвістика та діалектологія – це тісно пов'язані галузі, які доповнюють одна одну і допомагають глибше пізнати самобутність народу.

Актуальність нашої розвідки полягає в тому, що «упродовж останніх десятиріч превалює тенденція провадити етнолінгвістичні дослідження на діалектному матеріалі, зокрема й укладати етнолінгвістичні словники, що цілком закономірно, адже діалекти – це репрезентанти духовної культури, утіленої в говірковому слові, тому діалектологічний складник в етнолінгвістиці став найважливішим» [Гримашевич 2023: 19].

Предметом нашого аналізу стали заборони, пов'язанні з випіканням хліба, які до сьогодні відомі серед подолян.

Емпіричною базою статті слугували діалектні тексти, записані студентами Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського із 9 н. пп. Вінницької області (за старим адміністративним поділом):

1. с. Гавришівка Літинського району
2. с. Вінниківці Літинського району
3. с. Журбинці Козятинського району
4. м. Хмільник Хмільницького району
5. с. Дзюньків Погребищенського району
6. с. Мізаківські Хутори Вінницького району
7. с. Станіславчик Жмеринського району
8. с. Демівка Гайсинського району

9. с. Озаринці Могилів-Подільського району

Мета – простежити вербалізацію заборон, пов'язаних із випіканням хліба, у сучасних подільських говірках.

Багато заборон, пов'язаних із випіканням хліба, стосуються часу його випікання. «Вибір часових меж хлібопечення ґрунтувався на уявленнях про придатний (“щасливий”) чи непридатний (“нешасливий”) час, тобто про його ритуальну нерівноцінність» [Зюбровський 2015: 11].

За А. Зюбровським, ритуальна регламентація часових параметрів хлібопечення мала в своїй основі такі комплекси світоглядних уявлень наших пращурів:

1. Узгодження хлібопечення з днями пошанування покійних предків (заборона п'ятничного випіку). Заборону випікання хліба в п'ятницю ми знаходимо в різних говірках, наприклад, у говірці с. Гавришівка Літинського району Вінницької області: *в п'ятницю у хліп заборон'али пикти / бо то'гошо ка'зали шота'ка йе / прикаска / шо / хто у п'ятницю у хліп тиче / то с / того / кроу тиче / то заборон'али / хліп пикти у п'ятницю* (1). У говірці с. Міз'яківські Хутори Вінницького району Вінницької області: *ше с'тар'і так старо'жител'і го'ворат / шо у п'ятницю не'кти хліба не пот'р'ібно / н'і хліба / н'і Паски / н'ічого / узагал'і не / треба вип'ікати* (6).

2. Християнська релігійна догматика (заборона випікання хліба у релігійні свята, неділю, культу християнських святих). «П'ятниця в народних віруваннях пов'язується з християнськими страстями Господніми. Заборони в цей день уважаються особливо суворими і стосуються не лише постування, а й виконання різноманітних жіночих робіт: прядіння, ткання, вишивання, шиття, зоління й прання, миття й чесання волосся тощо. У п'ятницю не сіяли, не орали, не кололи свиней, не давали худобі солі... Зрозуміло, що заборони на чесання, зоління, снування, прядіння, ткання та інші подібні заняття сьогодні не є актуальними через зникнення цих видів діяльності, проте залишилися звичаєві заборони, пов'язані з випіканням хліба в п'ятницю. У п'ятницю і навіть у ніч на п'ятницю не слід було вчиняти й

пекти хліб і готувати квашу, щоб не трапилось чогось лихого» [Артюх 2012: 2]. Власне, про такі заборони ми дізналися з говірки с. Журбинці Козятинського району Вінницької області: *ў'пйатниц'у ни'можна було пик'ти // бо'пйатниц'а / це буў заборон:иї ден' / при'носили з'церкви плаща'ниц'у / і ў'пйатниц'у роспи'нали Ісуса Хрис'та / то вс'і'л'уди по'вин'і були'бути ў'церкв'і і //... ни пик'ли'хл'іба бо ни'можна було* (3). У говірці м. Хмільник засвідчено: *Заборон'алос'а //...пото'мушо це'страс'ний д'ен' Спа'с'ім'ел'а воспомі'найец'а (хреститься) / ни'т'іки хл'іп пик'ти /'даже'коржик'іў'пр'ан'іки і ва'реники / н'ічо ни'мона / ни'мона ст'і'рати ни'мона мас'тити ни'мона ру'бати ...* // (4).

Також відома серед подолян заборона пеки хліб у середу. Пояснення цього ми віднайшли в говірці с. Станіславчик Жмеринського району Вінницької області: *у'пйатниц'у о'пше'хл'іба ни'можна пик'ти / і ў'сериду / бо'сери'да і'пйатниц'а це'нази'вайец':а / н'існ'і дн'і / пик'ли хл'іп / хл'іп це в'ін голо'ва / с'ім'йі пик'ли / у в'ів'торок по'не'д'ілок чи'твер / а'пйатниц'а о'пше не пик'ли'хл'іба / і о'пше ни'можна ў'пйатниц'у'нав'іт' му'ки /'трогати* (7). Заборона випікати хліб в п'ятницю пов'язана з муками Ісуса Христа: *н'і / х'л'іпчик пи'чец'а лиш ў'чит'вер / су'боту / і в'іў'торок // да // ... Ну чо'гос' ў'ц'і дн'і / йа ни з'найу чи так'йаг'би шо Ісуса Хрис'та нап'риклад'м'мучили ў'п'атниц'у і цей // а от пони'д'ілок'тоже'йе'шос' та'киї ден' / чос' йе в'ін та'киї'гет'і йак ко'лис' та'ї / сирі'да і'пйатниц'а а йе та'к'і дн'і шо ў'пони'д'ілок чос' 'постили то шо пони'д'ілок / а йе чос' йа ни з'найу чо це ў'пони'д'ілок //... нап'риклад от йак і х'л'іб'чик рошчи'н'ати та'ї перихрис'тити і ска'зати «Во'ім'я От'ц'а і'сина і св'а'таго'духа» о / а // ну / ну шо / ну сва'ритис'а ни'можна // так йа з'найу //* (8). Та досить цікаву заборону, яка пов'язана вже не Ісусом Христом, а Божою Матір'ю ми віднайшли в говірці с. Озаринці Могилів-Подільського району Вінницької області: *ну'кажут шо не'можна / ў'пйатниц'у ни'можна й ў'середу ни'можна хл'іба пик'ти // ну ни'можна пик'ти бо це ў'цей / ка'зали шо це'Мат' 'Божса / шо це йак*

ни/чете ў н'йатниц'у тай ни/чете ййй // то це ни /можна було пик/ти // так рос/казували / тай ми так з'найемо // (9) .

Зрідка траплялося свідчення, що хліб не можна пекти і в понеділок, адже “понеділок день важкий” - здавна говорять у народі. Також під час випікання хліба не можна було сваритися, стукати, тому що це принесе негаразди, наприклад у говірці с. Демівка Гайсинського району Вінницької області: *ну / /можна і /кожного дн'а пик/ти /йякшо йе час / але / чо/мус' / за / на/родними тра/диц'йями чо/мус' не" /можна було пик/ти хл'іб ў пони/д'ілок / ў /сериду / і ў н'йатниц'у бо / /йякшо / /ж'інка ни/че хл'іб ў н'йатниц'у з'нач'іт чоло/в'ік буде пйа/ниц'а / /йякшо ў /сериду то / буде сиро/та // ... ну /можна шоб ў /хат'і було /тихо шоб не" /було н'йяких н'і с/варок /йякшо ўже ў/сунули ў п'іч хл'іб не т/реба д/вер'і в'ідкри/вати закри/вати шоб буў с/тук'іт бо в'ін /кажут' /буде то с/хилиц'а то ни/ри/верниц'а то то так / так го/вор'ат' ў на/род'і // (8) .*

Процес випікання хліба був особливим, тому і заборон, пов'язаних із самою процедурою, було багато, адже господині не хотіли отримати невдало спечений хліб, який міг символізувати майбутні негаразди. У говірці с. Вінниківці Літинського району Вінницької області ми дізналися ще кілька заборон: *ни /можна дви/рима /стукати / /голосно гово/рити / /стукати дви/рима / /швенд'ати ту/да-с'у/да // оце /каут / шо ни /можна / йа/кшо хл'іп то це т'ішина по/вин:а /бути / це шоб в'ін підро/став дого/ри / а ни /падав / бо йак /гупниш дви/рима / то в'ін /с'аде (2).*

Хліб завжди був та є святинею, до якої потрібно ставитися з повагою та шаную. У говірці м. Хмільник Вінницької області засвідчено, що *ну йак с /хл'ібом / с /хл'іпом обра/шчалис'а /дужи / /дужи так / обо/режно шоб ни ки ни /кинути ни ни ни це/го / пото/мушо /кришка /ўпаде то п'ідн'і/майут / бо шоб ни потоў/кати бо це хл'іп / хл'іп голо/ва /с'імйі (4).*

«Вимоги фізіологічного характеру до жінки-господині засновані на гігієнічних уявленнях українців. Вони покликані унеможливити забруднення продуктів харчування (зокрема й хліба), яке б могло спричинити їхнє подальше псування, через

заборону господарської діяльності, пов'язаної з виготовленням їжі фізіологічно (в період менструації, після статевого акту з чоловіком, пологів) чи ритуально (внаслідок контакту із "нечистими" істотами чи мертвечиною) "нечистою" жінкою» [Зюбровський 2015: 8], саме тому у говірці с. Дзюньків Погребищенського району Вінницької області записано: *йа/к'і заборони були / ну йа/шо / ж'інка / ну йа ни / знайу йа/к'і то/б'і говори ти шо були на / ж'інц'і / м'іс'ашн'і / то-о н'і ў / йа/кому / раз'і заборона була / шо / ж'інка ни / мала / права / л'істи до / хл'іба / ви/м'ішувати / його і / його вип'ікати / йа/шо на/приклад дес' в родин'і була так шо по/к'їник був / о / або йа/кас' б'іда / то / тоже в ц'і дн'і ста/ралис'а / хл'іба ни / пек'ти / бо то/мушо / хл'ін / це / йе / с'в'а/тин'а / св'а/тій / то/му / та/к'і дн'і вибе/рали / дн'і / шоб / були / по/гож'і / шоб / була / злагода / в / с'ім'їй / мир / спок'їй / ото/д'і / в / та/к'і / дн'і / і / хлі/б / вип'і/кали // (5).*

Отже, існує багато заборон під час випікання хліба, але кожна заборона має велику важливість для досягнення якісного результату. Найбільше представлені заборони, пов'язані з днем випікання хліба (п'ятниця, середа, понеділок). Характерно, що й до сьогодні можна дізнатися про причини й наслідки таких застережень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх Л. Звичаєві заборони, пов'язані з хлібом: традиції і сучасне побутування. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 6. С. 7–14

2. Барилова Г., Глуховцева К. Українська етнолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ : ДЗ " ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011. 228 с.

3. Гороф'янюк І. В. Аграрні вірування і традиції подолян: етнолінгвістичний аспект. *Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht"*. Bd. 2014 Herausgegeben. München ; Berlin, 2014. P. 68–76.

4. Гримашевич Г. Українська діалектологія в контексті сучасних напрямів лінгвістики. *Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні:*

збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю). 2023. С. 17–22.

5. Зюбровський А. В. Народні традиції випікання хліба українців Південно-Західного історико-етнографічного регіону наприкінці ХІХ – на початку ХХІ ст.: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата істор. наук: спец. 07.00.05 "Етнологія". Львів, 2015.

*Вікторія Сологуб (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ПРИНЦИПИ НОМІНАЦІЇ ОБРЯДОВИХ ХЛІБІВ У ГОВІРКАХ ПІВДНЯ ВІННИЧЧИНИ

Обрядові хліби Вінниччини – це не просто смачна випічка, це унікальне культурне надбання, яке відображає духовну та матеріальну культуру українського народу. Традиції їхнього випікання зберігаються з давніх-давен і передаються з покоління в покоління. Ці хліби символізують достаток, благополуччя та єдність родини.

Скільки на світі живуть люди, стільки вони випікатимуть хліб, бо без цього продукту неможливо уявити наш стіл. Хліб має особливе значення для української культури: в моменти радості і хвилини горя, в будні і свята, з ним зустрічали гостей та проводжали в останній путь. Саме з хлібом пов'язано багато народних повір'їв та традицій.

Актуальність нашої розвідки полягає в тому, що обрядові хліби є унікальним культурним надбанням України. Вони мають важливе значення для збереження та розвитку народної культури, а тому як окремий культурний феномен вивчаються етнографами (С. Творун, В. Косаківський, Т. Пірус та ін.). «Вивченню номінацій хліба, його семантики в обрядовому контексті слов'ян приділялося достатньо уваги в науковій літературі останні десятиліття» [Гороф'янюк 2023: 863]. Дослідження принципів номінації обрядових хлібів допомагає

краще зрозуміти їхню символіку та значення. Це сприятиме популяризації обрядових хлібів, їхньому збереженню та вивченню культурної спадщини півдня Вінниччини, з одного боку, а з другого – дозволить глибше пізнати мовомислення носіїв подільських говірок.

Метою статті є аналіз принципів номінації обрядових хлібів півдня Вінниччини на основі аналізу їхньої етнолінгвістичної специфіки в діалектних текстах говірок м. Ямполя, с. Дзигівка, с. Буша Могилів-Подільського району Вінницької області.

Для реалізації мети ми створили надійну емпіричну базу – експедиційним методом зробили аудіозаписи діалектних текстів вищезазначених говірок тривалістю 253 хвилини.

П. Гриценко підкреслює: «Увага до лексики говорів загострена не лише у зв'язку з необхідністю забезпечити надійним матеріалом ті галузі мовознавства і суміжних наук, які безпосередньо пов'язані з реконструкцією давнішого стану матеріальної і духовної культури носіїв мови. Адже при всій очевидності змін у словниковому складі мови лексична система зберігає такі архаїчні риси, які часто несуть більшу інформацію, ніж релікти інших мовних рівнів» [Гриценко 1984: 3]. З огляду на це, говірки півдня Вінниччини є цінним об'єктом дослідження, адже там до сьогодні відомі традиції, що сягають язичництва, отож і лексичний склад таких говірок гіпотетично має викликати в дослідників підвищений інтерес. Зокрема, у говірці села Дзигівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. записано стародавню традицію на Зелені свята випікати спеціальні поминальні *кола/ч'ї*: *На Зе^uлен'ї св'а/та /тоже не^uчут' кола/ч'ї // За упо/кої да/йут на /цвинтар'ї тий там /праўл'ат' парас/тас / бат'ушка /ходе і /праўл'ат' парас/тас на гро/бах // О / і на Зе^uлен'ї св'а/та це /тоже так //*. Як відомо, вшанування мертвих на Зелені свята є ще дохристиянською традицією. Нам вдалося зафіксувати відомості й про інші види обрядових хлібів – калачів – цього регіону. Зокрема, у говірці села Буша Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. засвідчено: *То йак тик/ли по/ман'ї / то тик/ли трин'а/ки / а йак в'і/с'іл':а чвирн'а/ки шоб була /пара //*.

Із наведеного уривку ми можемо зрозуміти, що *трин'а/ки* – це спеціальні калачі, спечені у три плітки, які готували на поминки, а *чвирн'а/ки* – це калачі, спечені в чотири плітки, які випікали на весілля. Опозиція «парність» – «непарність» має давню традицію застосування у хлібних výroбах і відома слов'янам.

М. Жуйкова вказує, що «номінативний процес – це фіксація в матеріальній оболонці звука певного змісту. У центрі теорії номінації стоять проблеми вибору мовних засобів для позначення того чи іншого явища або поняття, проблеми співвідношення різних способів номінації, питання суб'єктивного та об'єктивного в мові» [Жуйкова 2009: 32].

Під принципом номінації розуміємо засаду для здійснення номінативної діяльності як ономасіологічної моделі для створення нових найменувань, яка формується і функціонує в мові під впливом позамовних (об'єктивних і суб'єктивних) і мовних факторів і проявляється в тематичних групах і підгрупах різних номінативних систем.

Принцип номінації хліба – це мотиваційна ознака хліба, яка покладена в основу його назви. Вивчення принципів номінації допомагає зрозуміти, чому хліб має саме таку назву, а також як вона пов'язана з культурою, історією, побутом та світоглядом українського народу.

Визначити принцип номінації можна лише у тому випадку, якщо номінативна одиниця має живу (прозору) внутрішню форму слова. Ми виявили такі назви хлібів із мертвою (затемненою) внутрішньою формою слова: *кара'вай* 'великий круглий пухкий хліб із прикрасами з тіста, який печуть на весілля', *нам'пушка* – невелика кругла булочка; *'пончик* – круглий, звичайно солодкий, пиріжок, смажений в олії; *'бублик* – круглий крендель із заварного тіста, що має форму кільця; *глиу'киї хл'іб* 'хліб у якого тісто недостатньо вимішане', *'паска* 'обрядовий хліб, який випікається на Великдень'.

Інші найменування обрядових хлібів, засвідчені в говірках півдня Вінницької області, були скласифіковані на групи за принципом номінації, зокрема: 1) за зовнішнім виглядом

хліба; 2) за призначенням; 3) за святковою приналежністю; 4) за способом приготування.

1. Принцип номінації – зовнішній вигляд хліба: *ко/лач* ‘обрядовий здобний хліб, який випікали на весілля, на похорон, на хрестини, на Зелені свята’. Назва хліба походить від слова «коло» відповідно до його форми; *вер/туда* – печиво з коржа, яке змащене начинкою. Хліб має таку назву, тому що він має форму спіралі, що нагадує равлика. Можливо, це пов’язано з тим, що для приготування вертути треба обертати тісто з начинкою у спіральну форму: *А вир/туту шо гуту/вати // Зам’ісила / роска/чала і та/ко / та/ко скру/тила і це /буде вир/туда та/ка //* (Данилюк Л.М., 1928 р., с. Буша, Могилів-Подільський район, Вінницька область); *ро/галик* ‘невелика булочка, що має форму рога’; *пир’і/жок* ‘печений виріб із тіста з начинкою, який за формою нагадує ріг’; *чвир/н’ак ко/лач* ‘хліб особливої форми, випечений із крученого й переплетеного тіста у чотири плетінки’; *ко/лач три/н’ак* ‘хліб, спечений у три плетінки, на похорон’; *у три липес/точки кала/ч’і* ‘хліб, спечений у формі плетенки із трьох кіс, який пекли на поминки’; *ск/рутил’і* ‘пиріжки із сиром скручені в коло’; *ц’і/лушка* ‘перший шматок хліба, який зрізається скраю’. Він має таку назву, тому що це перша скибка хліба, яка відрізана від непочатого краю хлібини.

2. Принцип номінації – призначення: *поми/нал’ний ко/лач* ‘хліб, який печуть на поминки та роздають присутнім на похоронах’; *по/мана* ‘спеціальний хліб, який випікається на поминки, його дають близьким для вшанування померлої людини’; *ко/лач на хрес/тини* ‘обрядовий хліб, який випікають на хрещення дитини’; *ко/лач дл’а на/нашок* ‘обрядовий хліб, який випікають для хрещених’.

3. Принцип номінації – способом приготування хліба: *п’ід/палок* ‘низький хліб круглої форми із залишків тіста’; */вип’ічок* ‘низький хліб круглої форми із залишків тіста’; */вишкр’абок* ‘низький хліб круглої форми із залишків тіста’; *не/доп’ічки* ‘невдало спечений хліб’; *не/реп’ічки* ‘невдало спечений хліб, який був перепечений’; *недо/печений хл’іб* ‘хліб, який був недостатньо випечений’; *пере/печений хл’іб* ‘хліб,

який перепекли'; мид'іўник 'медовий коржик': *А мид'іўни/ки йед/н'і круг/лен'к'і та/ко ро/били ста/каном / а д/руг'і та/ко йа рас / рас і йа тако/го ци/мо обк/ружувала і так'і/во /гарн'і/були // Лиш це замо/рока / це тре ш/чат'іл'но / ш/чат'іл'но / то йа /мен'че йа ба/гато ни /робл'у //* (Данилюк Л.М., 1928 р., с. Буша, Могилів-Подільський район, Вінницька область); кор/ж'і с /маком 'плоский круглої форми виріб із прісного тіста з додаванням маку': *На Мако/вейа с /маком ро/били кор/ж'і // Кор/ж'і пе^к/кли / переси/пали йіх / ўс'о /терли //* (Пройдисвіт Н.Р., 1933 р., м. Ямпіль, Могилів-Подільський район, Вінницька область).

4. Принцип номінації – святкова приналежність.

Найпершим серед різдвяних хлібів, який виготовляли на Ямпільщині, є *рожджест/во, рожджест/во Хрис/тове, рожд'іст/во* – спеціальний хліб для корів. У християн цього звичаю вже не було, оскільки мірилом всього була людина, а тварини – для користі людини. А язичники, навпаки, обожнювали природу, дерева, тварин, тому що вони дивилися на них, як на рівних створінь Божих. Назва *рожджест/во* походить від *родити*, бо давався цей хліб корові, яка народила теля. Наведемо всі мікротексти, в яких засвідчений такий обрядовий хліб: *Ше рожджест/во / ў /саміі пе/ред рожджест/во ро/били / а по/тому ўже кола/ч'і // /Л'уди три/мали рожджест/во /доки о/телиц'а ко/рова // Коли ко/рова при/водила тел'атко / то йіі да/вали /воду і то рожджест/во //* (Васютинська М.П., 1939 р., с. Дзигівка, Могилів-Подільський район, Вінницька область); *Рожд'іст/во це йак ни/чете кола/ч'і / то впи/р'іт ну тако/го* (показує) *роска/чали і /робите рожд'іст/во Хрис/тове у дв'і п/л'ітки // І тако/го це ви роска/чали / а тако/го би/рете тій та/ко на пирих/рест' шоб с'уди /було тако/го* (показує) */ а с'уди/во шоб /чисте / а оз/до перих/рест і три/майте це рожджест/во Хрис/тове // Йак/шо /майте ху/добу / то дл'а ху/доби да/вати // У вас йе ко/роўка ў по/ложен'і це / пола/мали і /дали ко/роўц'і це / а йак/шо ни/ма ко/роўки / то /можите /дати поро/с'аткам / куроч/кам т'рохи // Це гр'іха ни /буде / шоб з/нали // От ко/рова йе / тел'ичка у вас йе / ти/л'атко ма/лен'ке йе і по*

шмат/кому /дали // (Данилюк Л.М., 1928 р., с. Буша, Могилів-Подільський район, Вінницька область).

До речі, корову українці пригощають не лише різдвяним калачем – «рожджеством», їй, як домашньому божеству, обов'язково дають покуштувати й інші обрядові хліби (шматок освяченої паски, окраєць «василя», голівки від калачиків-жайворонків тощо). Це вказує на дуже шанобливе ставлення до цієї тварини, відгомін її обоження – калач «рожджество», до того ж він і за формою нагадує стилізоване зображення голови бика – має різки і схожий до знаку Тельця [Творун 2006: 11].

На Святий вечір діти несли хрещеним вечерю і обов'язково *ко/лач* – обрядовий здобний хліб: *Кола/ч'і пе^ук/ли ў п'і/ч'і // рошчи^ен'али / кола/ч'і п'лели // ру/ками п'лели на стол'і і ў /форми скла/дали / п'ід/ходиў і на св'а/та ро/била на /Новий р'ік / на Св'а/тий /веч'ір // пе^ук/ли ўс'і кола/ч'і ў пе/ч'і і ро/били / он/до (показує) /с'іли і ка/чали // і ро/били /вос'ме^уро / ро/били ў/четве^уро / ро/били ў/шесте^уро // /д'іти но/сили ве/чер'у і на/нашкам при/носили чи /родичам сво/їм // (Васютинська М.П., 1939 р., с. Дзигівка, Могилів-Подільський район, Вінницька область).*

Також подоляни випікають багато обрядових хлібів до різних свят, але мотивація їх н сьогодні вже залишається затемненою. Серед них – *книш* 'хліб, який випікався на Зелені свята': *На Зе^улен'і св'а/та пе^ук/ли хл'іб йа/киї нази/ваўс'а книш // Це було /т'істо зви/чайне / дрожджо/ве /т'істо / п'іс'не і ту/ди добаў/л'алос'а ба/гато /зелен'і / зе^уленойі ци/бул'і / к'ропу / пет/рушки / /дейак'і с'пец'ійі // За/м'ішувалос' та/ке /т'істо / рос/качувалос' на стол'і / поси/палос'а /цейу /зеле^ун'у / зак/ручувалос'а ў ру/лет / ск/ручувалос'а /раўликом і ви^еп'і/кали ў п'і/ч'і ота/к'і кни/ш'і // (Ягніцька Г.Т., 1950 р., м. Ямпіль, Могилів-Подільський район, Вінницька область).*

Таким чином, було виявлено, що хліб в обрядах подолян має велике символічне значення. Він є не просто продуктом харчування, але й втіленням духовності, щедрості, добробуту та благополуччя. Назви обрядових хлібів подолян відображають багатство мовних засобів, які використовуються

для передачі символічного значення цього продукту, та зберігають давні уявлення наших предків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. Номінація хліба в українських центральноподільських говірках: загальнослов'янський етнолінгвістичний контекст. *Slavia Orientalis*. 2023. Vol. LXXII, NR 4. С. 863-875. DOI: 10.24425/slo.2023.148590.

2. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наук. думка, 1984. 226 с.

3. Жуйкова М. Генеза образної предикації в етнолінгвістичному аспекті. Київ, 2009. 394 с.

4. Творун С. О. Українські обрядові хліби: на матеріалах Поділля / Упр. культури і туризму Вінниц. облдержадмін., Вінниц. обл. центр нар. творчості. Вінниця : Книга-Вега, 2006. 92 с.

*Ірина Стефанюк (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

СТАТИКА І ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКА О. КРЕМЕРА)

Взаємодія статичної та динамічної є основою функціонування мови. Дослідження статичної та динамічної в мові є важливим завданням лінгвістики, до якого зверталися: В. П. Андрущенко, Н. В. Багнюк, С. П. Бевзенко, Л. Блумфільд, Л. А. Булаховський, С. П. Гриценко, К. Д. Глуховцева, Н. А. Жуган, Н. Д. Коваленко, О. І. Костів, Л. Коць-Григорчук, М. П. Кочерган, Д. А. Марєєв, Г. І. Мартинова та ін. Закономірності функціонування мови та її розвитку краще дозволяють зрозуміти територіальні говори. Аналіз регіональної лексики дозволяє глибше пізнати лексико-семантичний рівень національної мови, особливості його становлення та розвитку, виявляючи вплив історичних та

культурних чинників на мовну систему в регіональному контексті.

Нашу увагу привернули динамічні та статистичні мовні процеси та явища, які здійснюються у подільському говорі південно-західного наріччя української мови. Предметом дослідження є “Słownikzek prowincjałizmów podolskich, ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863” (Краків, 1870) поляка Олександра Кремера та сучасні записи мовлення двох інформаторів, жителів села Підпилип’я Кам’янець-Подільського району Хмельницької області, яких ми опитали з метою з’ясування збереження та втрати лексем, засвідчених у словнику О. Кремера XIX ст.:

1. Патрахайло Онисія Михайлівна. Народилася 18 січня 1942 р. (78 років) в селі Підпилип’я Кам’янець-Подільського району Хмельницької області, освіта – 8 класів;

2. Янчук Станіслава Михайлівна. Народилася 26 травня 1941 р. (79 років) в селі Підпилип’я Кам’янець-Подільського району Хмельницької області, освіта – 8 класів та медичне училище.

Мета статті – виокремити статичні і динамічні аспекти лексико-семантичної системи подільського говору.

I. Гороф’янюк стверджує, що “Słownikzek prowincjałizmów podolskich, ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863” – перша лексикографічна праця про подільський говір, яка «... й до сьогодні зберігає евристичну цінність для істориків мови, діалектологів, етнографів, для українських і польських мовознавців» [Гороф’янюк 2018: 30].

Опитавши інформаторів на знання слів, засвідчених у Словнику О. Кремера, та зіставивши всі словникові статті з сучасною живомовною інформацією, ми виокремили такі групи слів:

1. Лексичне значення і форма слів, яких невідомі в сучасній говірці (219 одиниць, 29 %).

2. Лексичне значення і форма слів, яких залишилися без змін у сучасній говірці (521 одиниць, 68 %).

3. Лексеми, у яких змінилося лексичне значення (9 одиниць, 1,3 %).

4. Лексеми, у яких форма зазнала змін фонетично чи словотвірно (16 одиниць, 2 %).

Найбільшу цінність на сьогоднішній день для нас становлять архаїзовані слова, які вже вийшли з загального вжитку сучасних говірок Кам'янець-Подільського району, але засвідчені в Словнику О. Кремера. Нам вдалося згрупувати ці назви за тематичними групами лексики:

1. Назви страв та напоїв (16 лексем): КЕНДИБА́Л давній, відомий лише за назвою напій, що женеться через самогонний апарат, схожий на Бромбасу (z. В.), але міцніший [Кремер 1870: 31], ПОДЧО́С *p.* Вишукана овочева страва, виготовлена з листя молодого капусти, листя буряка або салату, нарізаного і приготовленого як солодке або кисле, найчастіше готують на сметані [Кремер 1870: 57] та ін.

2. Приказки та фразеологізми (6 лексем): ХА́РКИ-МАКОГО́НИКИ Молоти ні те ні се, масло масляне [Кремер 1870: 9], ЧЕРЕ́МЕРЕ В ЧУ́БКУ Легке сп'яніння [Кремер 1870: 9] та ін.

3. Назва посади або спеціалізації (5 лексем): МІШУ́РЕС єврейський слуга в заїзному домі [Кремер 1870: 44], НЄ́БРАТ, НЄ́КЛУБ лимарські [лимар – ремісник, який виготовляє шкіряну кінську зброю] дерев'яні клешні, для тримання шкіри. (нім. *Nehbrett*) [Кремер 1870: 47] та ін.

4. Прізвиська та соціальний статус (20 лексем): КАЛАФА́РНЯ повна жінка, огрядна, дебела [Кремер 1870: 29], ШЕ́ЙНЕ-МОРЕ́ЙНЕ жид, що вдає з себе пана [Кремер 1870: 77] та ін.

5. Назви тварин (25 лексем): БАШЬО́Р Вовк [Кремер 1870: 5], ЧЕЧУ́ХИ *p.* Свині, також риби, стерлядь [Кремер 1870: 11] та ін.

6. Назви одягу та прикрас (11 лексем): БАЛЯ́СУРИ Буси і сережки округлої форми, переважно зі скла [Кремер 1870: 4], ЧУХА́Й *p.* Свита, бурка, опанча, гуня з грубого сукна [Кремер 1870: 12] та ін.

7. Назви предметів побуту (17 лексем): БАРДА́ Мала теслярська сокира відповідної форми з викривленою на бік рукояткою [Кремер 1870: 5], КІЛІМЕ́К *tur.* простенький,

убогий килимок [декоративний односторонній тканий килим східного походження, найчастіше з Персії (теп. Ірану)] домашньої роботи [Кремер 1870: 31] та ін.

8. Назви активностей та фізіологічних реакцій (7 лексем): БЕШТЕФРА́НТИ Жарти, насмішки, *ти насміхаєшся з мене, говориш глузливо* [Кремер 1870: 5], ДЮ́Г Стусан, удар, штурхання під бік або в потилицю. Також говориться: *з'їж дюга*, зам. *Диявола* [Кремер 1870: 14] та ін.

9. Назви захворювань (6 лексем): ТІ́ТКА, 1. малярія, також лихорадка, ймовірно, через те, що її лихо радить [Кремер 1870: 10], КО́РДЮК, КУ́РДЮК *лат.* хвороба язика в коней та худоби, що найчастіше закінчується відпаданням язика; зазвичай з язиком відпадає хвіст і кажуть: *кордюк язик відточив*. Це захворювання спричинене грубим кормом, наприклад, ячменем або остистою половою [Кремер 1870: 35] та ін.

10. Назви свят та релігійних обрядів (3 лексеми): БО́РУХИ Відправляти службу, єврейське богослужіння [Кремер 1870: 7], ФА́РІОН *р.* весільний обряд після першої шлюбної ночі, що засвідчує наявність або відсутність гідної поведінки дівчини, відповідно говориться: *добрий фаріон, поганий фаріон*. У першому випадку весільні гості частуються і веселяться під музику, прикрашають себе червоними стрічками; у другому ж – замість червоних прикрашаються жовтими; матері молодії і власне їй самій виказують зневагу найдошкульнішими способами, а весільні гості розходяться з бенкету і зникають [Кремер 1870: 17] та ін.

11. Прислівникова лексика (3 лексеми): Е́ГУ́ЗМ *лат.* змінене *ex nunc* 'відтепер, зараз, негайно' [Кремер 1870: 16], ПУ́РУМ присл. з лат., напр.: *Пан Войцех уже нурум*, тобто вже підхмелився [Кремер 1870: 64] та ін.

12. Назви природних явищ (6 лексем): БУ́РТ *вар.* БУ́РТИ Висипи землі, які використовують для вилужування селітри [Кремер 1870: 8], ЧЕ́ПІГИ Констелация та зірки [Кремер 1870: 11] та ін.

13. Дієслівна лексика (15 лексем): ДИ́НДУВА́ТИ мисливське, *лис диндує*, тобто несполоханий, вільно ходить за

здобиччю [Кремер 1870: 16], ГАЛАКАТИ *p.* говорити необдуманно, крикливо; *загалакати*, перекрикувати когось, довести когось до божевілля постійним криком. Сюди належить таке прислів'я: *На галай на балай* – виконати щось не думаючи, абияк [Кремер 1870: 22] та ін.

14. Назви одиниць вимірювання (11 лексем): ДІЖМА *молд.* десятина, яку забирає власник бессарабської землі від поміщиків. Ті дижми він сам рахує, поміщиків не можна звозити снопи на тік, поки боярин не вирахує дижми. Цей звичай дуже обтяжливий, дає привід до великих зловживань, бо через затяжні розрахунки своєї дижми власник примуше селян до незаконної служби [Кремер 1870: 16], ФАЛЧА *молд.* одиниця виміру площі близько $2\frac{1}{4}$ морг [1 морга = 56 акрів], уживається в Бессарабії і Мултанах [Кремер 1870: 17] та ін.

15. Анатомічні назви (5 лексем): ГЄРГАЧКА *p.* глотка або точніше гортань разом із трахеєю в людей і тварин [Кремер 1870: 19], КІНДЮХ шлунок, зневажливо стосовно людини [Кремер 1870: 31] та ін.

16. Назви рослин та сільськогосподарських культур (14 лексем): ГУТ криве або сучковате дерево, сухе або живе, непридатне ні для чого, хіба що для дров [Кремер 1870: 20], ГІБЛАК молоде дерево, яке переросло товщину обруча, яким його обтягнути, перетиснене, напр. дишель гиблаковий, тобто зроблений не з четвертини [рівного бруса], а з гиблака; див. Четв [Кремер 1870: 25] та ін.

17. Риси характеру та людські якості (4 лексеми): ДЖЕНДЖУЖІСТИЙ чванливо надутий, як індик [Кремер 1870: 16], ФРІШ *нім.* міцний, гарний, напр. *порається пані добре, а я їй висватаю фриш хлопця* [Кремер 1870: 18] та ін.

18. Назви ігор та забав (2 лексеми): ФАРИНА гра євреїв із ремінцем і шилом, яка дуже корисливо використовувалася для ошукування людей. У Кракові farina позначає тушковану гусятину, яку продають на вулицях, а жінки, які працюють у цій сфері, називаються *фаринярками*. У Конгресі *фарина* означає купівлю, а торговця, перекупщика називають *фаринником* [Кремер 1870: 17], РЕШОТКА грати, гра (*хрест ou pile*) [Кремер 1870: 65].

19. Назви абстрактних понять (16 лексем): ФЕРФА́В *нім.* пропажа, згуба, напр. *пустився на фертал*, тобто на розтрату майна [Кремер 1870: 18], ГЄМЖІ *безособове р.* стан повітря туманний, вогкий, коли дрібний дощ і не йде, і не припиняється [Кремер 1870: 19] та ін.

20. Назви будівництва (4 лексеми): ГАЧ, *вар.* ХАЧ *р.* гата, гатка, огорожа, перегородка, пліт, гребля на воді, зроблена з хворосту, соломи і каміння зазвичай навесні і стоїть тільки один рік [Кремер 1870: 19], КЛЕНБЕ́К *верхня* поперечна частина лиштви дверей над порогом; див. Варцаби [Кремер 1870: 32] та ін.

21. Вигуки (2 лексеми): ГАЛЬТ *вигук* при перескакуванні, замість малопольського *гуц, гоц*, напр., *гальт через пліт* [Кремер 1870: 22], КОНДУЦІ́Т *лат.* після ситного об'їзду; гурман, гладячи живіт, каже: *кондуцит* [Кремер 1870: 34].

22. Назви тканих матеріалів (5 лексем): ГАЛАДЖІ́Я *перк. тур. haładzija*, матерія, товстий шовк зі смугами різного кольору [Кремер 1870: 22], МУСУВБА́С *тур.* бавовняна матерія червоного кольору, дуже яскравого і стійкого забарвлення [Кремер 1870: 45] та ін.

23. Назви сільськогосподарських знарядь, їх елементи (16 лексем): МАЧУ́ЛЕЦЬ *жердина* або мала кроква, яка вставляється горизонтально крізь усю кам'яну стіну для зміцнення риштування під час спорудження несущої стіни [Кремер 1870: 42], МАТОЧІ́НИ *р.* округла обертова деталь у колесах, що має отвір для посадки на вісь [Кремер 1870: 44] та ін.

Зіставлення матеріалів із “Słowniczek prowincjaizmów podolskich, ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863” О.Кремера та сучасних записів мовлення двох інформаторів, жителів села Підпилип'я Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, дали нам змогу прослідкувати лексика яких тематичних груп найбільше архаїзувалася, а яких залишилися без змін у сучасній говірці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. В. «Słowniczek prowincjonalizmów Podolskich» О. Кремера як перша лексикографічна праця про подільський говір. *Діалектологічні студії. 11. Слово – словник – корпус* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2018. С. 25–31.
2. Kremer A. Słowniczek prowincjalizmów podolskich, ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863. Kraków : w drukarni Uniwers. Jagiellońskiego, 1870. 83 s.

*Андрій Сторожук (м. Олександрія)
Науковий керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ВИРАЖЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ТА НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ ХЛІБА В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Оцінка – це важливий аспект комунікації, який дозволяє виражати ставлення до предметів та явищ, надавати їм певну оцінку, виражати симпатії чи антипатії. Категорія оцінки виявляється у величезній кількості фразеологічних одиниць, які відображають ставлення людей, у цьому випадку, подолян до хліба. Хліб, як символ життя і процвітання, займає важливе місце в українській культурі та традиціях. Він не просто їжа, а втілення праці та турботи людей. Тому дослідження категорії оцінки в народній номінації хліба подолян є актуальним завданням, оскільки це дасть змогу розкрити глибокі аспекти української мови та культури.

Актуальність статті полягає в тому, що вираження оцінки є невід'ємною частиною мовного спілкування та використовується в різних сферах життя – у науці, журналістиці, художній літературі, рекламі, соціальних мережах тощо. Розуміння категорії оцінки допоможе краще зрозуміти й аналізувати мовні повідомлення, відчувати та передавати відтінки смислу, а також вдосконалити мовні навички та виразність у мовленні.

Мета статті – прослідкувати способи вербалізації позитивної та негативної оцінки хліба у говірках Вінниччини.

Джерельною базою слугували матеріали фонотеки катедри української мови факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського – аудіозаписи про номінацію хліба із 16 н.пп. Вінницької області.

Усе життя нам доводиться щось оцінювати, не рідко й самими бути оціненими іншими людьми. Існує загальновідомий факт, що існує як негативна категорія оцінки, так і позитивна [Сташкевич 2018]. Розглянемо негативну категорію оцінки подоянами хліба першою, оскільки через психологічну природу людини саме негативних оцінок виявляється найбільше.

Тож, проаналізувавши говірку респондентів, відзначаємо віддієслівні іменники опрідметненої дії, це ті девербативи, які зберігають вихідні дієслівні значення: *ну / це йак ми ўже виробл'айемо хл'іб заби/райемо то т'істо / а там ли/шайец'а по с'т'інках по дну / цей хл'іб вишк/рабували і ро/били та/кий кул'очок з н'ого / і нази/вали **'вишкрабок** // і / йо/го ўже ў п'іч то/д'і йак аж при /самому к'ін'ц'і // (2); так / **'вишкрабок** / ка/зали на /него **'вишкрабок** // ли/шила т'рошки т'іста / **'вишкрабочок** / спе/чу цей та/кий **цур'палочок** // (6); н'е / **п'ім'палочок** це пик'ли на воз'н'і /зразу / шоп /йісти / бо ка (сміється) бо ка хл'ін **'випе'чец'а** / то /д'іти ўже /б'ігайт за це / хт'ат /йісти / то на/брали /цейі рош'чини / рос/клали і на п'ід п'ід воз'н'ом та/ко /зразу йо/го пик'ли / ше го/р'іло ў пе/ч'і і ўже це нази/ваў п'ім... **п'ім'палок** // (10). У наведених словах можемо прослідкувати демінутивні суфікси -ок та -очок, що вказують на зменшення, зневаження або ніжність. Негативну категорію оцінки також можна виявити дослідивши семантичне значення цих слів: **'вишкрабок** 'невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках макітри чи діжі' (1), **п'ім'палок** 'хлібний виріб, який випікають перед хлібом, він швидко печеться й інколи може «підпалитись»' (1), **цур'палочок** 'шматок дерева або лози, який був відсічений, відбитий або відламаний' (6).*

Було зафіксовано й вираження негативної оцінки прикметниками: *ли|шалос'а |залишки |т'іста то л'і|пили з |них то|нен'кий |хл'іб |йак л'і|п'ошки / |йіх роскла|дали по |ст'інках пе|ч'і так і нек|ли* (15); *в'ін ни|зен'кий* (12), тут використовуються суфікси *-к(ий), -еньк(ий)* для вираження негативної оцінки, незважаючи на те, що вони зазвичай вживаються для вираження позитивних емоцій: *в'ін не|ви|сокий* (12); *це нази|вайец':а не|у|далиї хл'іп* (1); *йа з|найу шо йа|кий йе |каже о|дної раз от |каже от не|добрий хл'іп а н'і|з'а так ка|зати хл'іп ф|с'ої ха|роший // хл'іп ус'ої хароший* (1); *і ни|у|кусний в'ін // о / та ї то|д'і так нази|вали йо|го шо* (2) – використовується префікс *не-* для формування заперечних форм, які в цих контекстах виражають негативну оцінку: *в'ін |можже |бути гли|вко|ватий м'іг |бути / ну м'іг по|репатис'а* (9) – у цьому слові суфікс *-ат-* використовується для вираження негативної оцінки: *в'ін не|ви|сокий в'ін ни|зен'кий п|росто розп|леснутий в'ін бу|у та|кий / де на зо три |пал'ці цей п'ід|палок і йо|го ск|райу // хл'іб всу|вали ту|ди |дал'ше в п'іч / а п'ід|палок к|лалі ск|райу* (12) – використовується префікс *роз-*, що в контексті виражає негативну оцінку.

Негативна оцінка також виражається за допомогою таких прикметників: *ну чомус' це о|стан':ій хл'іб ї п'ідпалок нази|валис'а або ше вик.. вих|ва |вихваток чи |вихватен йак називали* (5); *ну ка|зали шо от по|ганиї хл'іб спик|ла* (2); *|хл'іп |бу|у низ|кий йа|кий не п'ід'і|шо|у і |усере|дин'і |в'ін |бу|у гли|у|кий |шче ка|зали |шчо о|то спе|кла |хл'іп |шчо |можна |коники з |н'ого л'і|пити* (15); *спор|чений чи шо |це та|ке/ ну бу|вайе й так |можже дес' |т'істо не та|ке мо|же шос' не |випеклос'//* (13); *|в'ін |бу|у при|го|р'і|ушиї |ўпайшиї гли|у|кий |кислий* (15); *Ну ни|вдало спе|чений хл'іб це то|д'і в'ін був ни|вдалиї* (9).

Експресивний елемент оцінки має на увазі певний вплив на об'єкт, надаючи йому атрибут емоційності. Можна також виділити певні негативні дії, тобто дієслова, що також були вербалізовані у текстах: *в'ін при|гн'і|ти|с'а / пок|лалі в п'іч і |ви|фатен' ка|зали на |н'ого* (4) – негативна оцінка виражена за допомогою дієслова “пригнітився”, яке може викликати асоціації з негативним впливом на щось: *от |йак'ій цей в'ін два*

дн'і пос'тойе і в'ін ўс'о ўже / **стаў 'цементом** / в'ін ўже ни та'киї йак тої хл'іб аж розси'пайес':а та'киї 'добрий (3) – оцінка виражена за допомогою метафори “стати цементом”, що може викликати асоціації з твердістю, нездатністю змінюватися, деформуватися (що для хліба важливо): ниў'дало 'спечений хл'іп / тої шо не пулу'чиўс'а йа 'знайу шо не пулу'чиўс'а (1) – негативна оцінка виражена за допомогою заперечної конструкції “не пулучився”, що вказує на невдачу або незадоволення результатом: йа'киї в'ін був ну 'може дес' йа'кис' роз'рапаний / чи дес' шур'нула де куц'у'бойу та й зро'била ка'л'ікуйу (сміється) (10) – негативна оцінка виражена за допомогою поєднання дієслова “зробила” з іменником “каліка”, що набуває семантичного значення невдало спеченого хліба: лив'кий мо'же 'бути/ 'липнув / 'липнув / віз'ми йо'го ро'зріж /а в'ін ка'чайец'а 'липне та'ко до рук/ йак 'кл'ей 'липне (13) – негативна оцінка виражена за допомогою дієслова “липнув”, що може викликати асоціації з липкістю та неприємністю.

На фразеологічному рівні явність виражається за допомогою звичайних ідіом, заснованих на гіперболі та метафоричному перенесенні, зокрема для висловлення негативної оцінки. Тож у текстах було виявлено такі порівняння:

- Ну та'киї в'ін буў / в'ін та'киї буў / ни з'найу йак ска'зати це нип'равил'но бу'де // йак 'боцик йа'к'іс' та'киї йак во'но (2) – негативна оцінка виражена за допомогою порівняння з “боциком”, тобто з коржем. Суфікс -ик в “боцик” використовується для вираження зменшено-пестливого значення, але в цьому контексті воно використовується для вираження негативної оцінки.

- А в'ін ка'чайец'а 'липне та'ко до рук / йак 'кл'ей (13) – негативна оцінка виражена за допомогою порівняння з “клеєм”, що може викликати асоціації з липкістю, незручністю або неприємністю.

- 'Гарно п'ід'ій'шов а йак'шо в'ін в'же перей'шов ту/ 'норму сво'йу в'ін то'д'і с'і'дає і 'робиц'а йак 'пл'ацок/ називайут' йо'го не 'хл'іб а 'пл'ацок (13) – виявлено

синтаксичний засіб вираження негативної оцінки за допомогою порівняльного звороту: *'робиц'а йак 'пл'ацок*.

Також було виявлено негативну категорію оцінки, що виражається за допомогою синтаксичного засобу – безособового речення: *'Йісти йо'го не 'можна 'було* (15). Безособове речення в українській мові використовується для вираження дії або стану, який не пов'язаний з конкретним суб'єктом. У даному випадку, воно використовується для вираження негативної оцінки – неможливості їсти щось.

Категорія оцінки може бути визначена не тільки за допомогою окремих слів, але й за допомогою описових словосполучень, які дозволяють більш точно і детально висловити ставлення до об'єкта оцінки. Це дозволяє забезпечити більш глибоке і повне розуміння оцінки: *ў сери'дин'і 'дирка* (1) – негативна оцінка виражена за допомогою контексту. Слово “дирка” само по собі може мати негативне значення, оскільки воно вказує на дефект або проблему; *все'редин'і т'аг'нуўс'а* (11) – негативна оцінка виражена за допомогою дієслова “тягнулося”, яке може викликати асоціації з чимось липким, неприємним; *'йісти йо'го не 'можна 'було* (15) – негативна оцінка виражена за допомогою заперечної конструкції “не можна було”. Ця фраза вказує на те, що їжу було неможливо з'їсти.

Позитивної оцінки хліба подолянами виявилось набагато менше ніж негативної. Чому негативність часто переважає позитивність? Це питання, яке викликає зацікавленість з психологічного погляду. Є кілька теорій, які можуть допомогти в розумінні цього: негативні оцінки зазвичай викликають більше емоцій і привертають більше уваги, ніж позитивні. Це може бути пов'язано з тим, що негативні оцінки часто сприймаються як більш значущі; деякі люди можуть мати схильність до негативного мислення або відчувати більше негативних емоцій через особистісні особливості або психологічні проблеми; є докази, що мозок може бути більш чутливим до негативних стимулів. Це може бути пов'язано з еволюційними механізмами, які допомагали нашим предкам вижити в небезпечних умовах.

Варто відзначити, що ці теорії не є взаємовиключними і можуть працювати разом, щоб пояснити, чому негативних оцінок може бути більше, ніж позитивних. Тож, проаналізувавши тексти було виявлено:

1) використання інтенсифікаторів “дуже”, “такий”, що підсилюють позитивну оцінку: *то^ді на сково^родку вигор^тайут ^трошки ^жару/ бо ^поки хл^іб ^сходить у ^формах а т^і ^залишки то ^дуже ^добрий той т^і ^залишки пек^ти та^ко на сково^родку це п^ід^палок називавс^а / зараз ка^нешно їх не пи^чут але ^може де хто й не^че (13); ^боже та^кий ^гарний // ^може то в^ін тим ^уремін^{ом} / но н^е / таки бу^у ^добрий (7) [Лєснова 2014: 95].*

2) використання демінутивного суфікса -чк(а), що вказує на зменшення, ніжність та позитивну емоційну оцінку: *бо ^цілий хл^іп а то^ді зр^ізайут ^цілушичку / а то^ді йі^дат хл^іп / а то була ^цілушичка / йа^ке було ^свато от ви^сіл^а / то пере^імали моло^дду шоб да^вали моз^рич / то ^тіл^ко з ^цею ^цілушичкою // Сти^лили на ^ст^іл^чику грушнич^ка і ло^жили ту ^цілушку (10). Так називали окраєць від непчатого хліба тому, що його було прийнято давати молодим дівчатам чи хлопцям, шоб їх любили та цілували: *нипо^чату хл^ібину / одр^ізали ^цілушку да^вали / моло^дд^і ^ді^учин^і ка^зали: «на то^бі ^цілушочку / шоб те^бе ^хлоп^ці ^цілували» а йак ^хлопчиків^і / то: «то^бі ^цілушочку / шоб ^ді^учата ^цілували» (9).**

Позитивна категорія оцінки може бути визначена не тільки за допомогою окремих слів, але й за допомогою кореня від базово позитивного слова. Наприклад, використовується експресив *свят-*, який вказує на позитивну оцінку та «святість» хліба: *ну м^іг по^репатис^а / ^шишки повису^вати та^кий / ну ха^й в^ін йа^кий ни бу^у / но в^ін бу^у хл^іп св^атій і йо^го вс^і зйі^дали (9).*

Важливими для вираження позитивної оцінки також є інтенсифікатори: *ой / йі^йй як / ви^лика с^кипка / ку^сок та^кий // в^ін надр^іза^ус^а / ^цілушка/ ок^раїец^ь // ^цілушка по^на^родному (8) – тут вживається інтенсифікатор “велика”, який підсилює позитивну оцінку.*

На фразеологічному рівні виразність відображається за допомогою звичайних ідіом, які ґрунтуються на гіперболі та метафоричному перенесенні, особливо для висловлення позитивної оцінки. Отже, в текстах було виявлено таке порівняння: *хл'їб такий йак / сонце / в'ін йак коли / виросте гарно на д/р'їж':ax і йо/го /р'їжиш в'ін аж /пахне хл'їбом* (12) – хліб порівнюється зі сонцем, що викликає асоціації з теплом, світлом і життєдайною енергією. Також використовується метафора “він аж пахне хлібом”, що викликає позитивні емоції та відчуття домашнього затишку. Ці мовні засоби допомагають передати позитивну оцінку.

Отож було виявлено різноманітні засоби вираження оцінки хліба подолян, такі як інтенсифікатори, плеонастичні одиниці, гіперболізація, прислівники міри та ступеня, окличні конструкції, вигуківі слова, порівняння, описові словосполучення тощо. З'ясовано, що негативна оцінка хліба переважає над позитивною, що може бути пов'язано з психологічними особливостями інформаторів або з важливістю хліба як символу життя та добробуту.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

1. с. Станіславчик, Жмеринський район, Вінницька обл.,
2. с. Демівка, Гайсинський район, Вінницька обл.,
3. с. Садківці, Шаргородський район, Вінницька обл.,
4. с. Велика Криївка, Бершадський район, Вінницька обл.,
5. с. Капустяни, Тростянецький район, Вінницька обл.,
6. с. Озарниці, Могилів-Подільський район, Вінницька обл.,
7. с. Гавришівка, Літинський район, Вінницька обл.,
8. с. Вінниківці, Літинський район, Вінницька обл.,
9. с. Журбинці, Козятинський район, Вінницька обл.,
10. м. Хмільник, Хмільницький район, Вінницька обл.,
11. с. Дзюньків, Погребецинський район, Вінницька обл.,
12. с. Мізявські хутори, Вінницький район, Вінницька обл.,
13. м. Бар, Барський район, Вінницька обл.,
14. с. Каришків, Барський район, Вінницька обл.,

15. с. Турбів, Липовецький район, Вінницька обл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леснова В. Оцінка в діалектному тексті: засоби інтенсифікації. *Філологічні науки. Мовознавство. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 2. С. 93–98.

2. Сташкевич І. А. Компаративна характеристика засобів вираження об'єктивності / суб'єктивності аксіологічної категорії мови. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наука та концепції»*. Київ, 2018. №5. С. 68–72.

*Тетяна Штойко (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ОБРЯДОВІ СТРАВИ ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

Останні десятиліття характеризуються посиленою увагою до культури і традицій народу. Саме дослідження етнокультури й етнології сприяє розбудові етнолінгвістики як науки [Шарманова 2015: 13].

Як стверджує І. В. Гороф'янюк, «...сьогодні немає потреби обґрунтовувати тезу про те, що особливу цінність для науки мають ті результати спостережень, які здійснювалися над одним об'єктом чи явищем у різних аспектах – етнографічному, культурологічному, лінгвістичному. З огляду на це надзвичайної популярності в сучасній лінгвістиці набули напрями, пов'язані з антропологічним, когнітивним, культурологічним підходом до мови, синтез яких репрезентує етнолінгвістика» [Гороф'янюк 2014: 69].

В. В. Жайворонок розкриває поняття етнолінгвістики, посилаючись на мову, як на систему знань, у якій втілено мудрість і всі аспекти життя народу. Виходячи з цього, науковець розкриває поняття етнолінгвістики як галузі мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її

носія, тобто етносоціуму, що породила мовний феномен як ключовий елемент і водночас рушій національної культури [Жайворонок 2007: 8].

Спираючись на тенденцію повернення до витоків, цілком закономірним є інтерес вітчизняних мовознавців до діалектології. Діалект – це основа літературної мови, глибинне джерело народної мудрості і багатого досвіду. Вони не обмежені ніякими нормами чи приписами, однак ховають у собі велику силу.

Діалектологія та етнолінгвістика – тісно пов'язані між собою галузі. Діалекти – це джерело, яка несе в собі свідчення матеріальної і духовної культури українського народу. В свою чергу знання етнолінгвістики допомагає розтлумачити ці назви, дослідити їх походження, розібратися в явищах міждіалектної синонімії.

Мета статті – дослідження особливостей номінації обрядових страв крізь призму етнолінгвістики в говірках Вінниччини.

Емпірична база дослідження – 90 назв обрядових страв, вилучених із діалектних текстів говірок с. Молотківці Козятинського району (1), с. Дзюнків Погребищенського району (2), с. Лука-Мелешківська Вінницького району (3), с. Монастирок Немирівського району (4), с. Станіславчик Жмеринського району (5), с. Садківці Шаргородського району (6), с. Велика Кириївка Бершадського району (7), с. Озаринці Могилів-Подільського району (8), с. Велика Русава Томашпільського району (9), с. Миронівка Ямпільського району (10), с. Бохоники Вінницького району (11) Вінницької області.

В аналізованих говірках увесь масив номінацій обрядових страв можна класифікувати за показником їхньої співвідносності з обрядовістю певних свят, переважно релігійних. Відтак, маємо такі номінації обрядових страв у вінницьких говірках.

1. Номінації обрядових страв, уживаних на Різдво та Святий вечір: *ва'реники з_ 'вишн'ами* (1-3, 7-8, 10-11), *ва'реники с кар'тошкою* (1-2, 5, 7-11), *ва'реники с_ ка'пустою*

(1-3, 5-11), ва'реники з 'сиром (8, 9), ва'реники з слив'ками (6-7, 9), го'рох (1-5, 9-11), картоф'л'аники (8, 10), ку'т'а (1, 3-5, 11), бл'іни з от'робою (1, 3, 7), боршч (1-3, 5-11), буже'н'іну (2-3, 5), верм'ішел' (3), вер'тути з ци'булей (10), в'ін'іг'рет (1-4, 6, 9, 11), галуш'ки (1), голуп'ці і п'іс'ні і з ши'на (усі н.п.), коўба'са до'маши'на (1-8, 10, 11), 'риба 'жариц'а (2, 5-7, 9-11), 'риба за'печана (4-5, 11), 'печане 'мн'асо (усі н.п.), капус'н'ак п'іс'ний (1, 3-4), бл'іни картоп'л'ан'і (1, 3, 7), кар'тошку (усі н.п.), 'кисла ка'пуста (1-4, 6-11), кола'чі (1-4, 10-11), кам'поти с:ухоф'рукт'іу (2-5, 7, 9-11), кот'л'ети (1-2, 4-8, 11), кро'в'анка (1-3, 5), п'ір'іш'ки (усі н.п.), 'ребра (4-5, 11), 'сало (10), с'іл'отка (1, 3, 5-8, 11), ск'рутл'і і з ци'булей (10), 'суп з 'рибою (5), суши'на (1), фа'сол'і 'терт'і (9), ка'пуста 'тушана (1-4, 6-11), з 'риби холо'дец' (1), 'шинка (2, 4, 11).

У с. Миронівка Ямпільського району на Різдво готують вер'тути: вер'тути називалис'а во'ни // їх пекли з ци'булей / і вик'рут'ували та'ко у ц'ім // коли 'несли за спа'сиб'і / то ту вер'туту об'а'зат'іл'но клали з'верхи тих кола'чіу і в'ід'носили за спа'сиб'і // (10).

2. Номінації обрядових страв, уживаних на Великдень: 'бапка (1-3, 5, 11), пас'ка (1-2, 4-11), крашан'ки (1-4, 6-7, 11), писан'ки (7), голуп'ці (усі н.п.), коўбаси (1-8, 10-11), кон'ф'ети (2-4, 7, 10-11), кот'л'ети (1-2, 4-8, 11), отбиў'ні (1-4, 6, 9, 11), кро'в'анка (1-3, 5), на'л'існ'іки (2-6, 9-11), печен'а (1, 6, 8), п'ран'іки (1, 5-6, 8, 11), 'риба ту'шон:а (7-8, 10-11).

3. Номінації обрядових страв, уживаних на Зелені свята: – п'ір'іж'ки з 'йаблуками (4-6), п'ір'іш'ки з 'ревино'м (11), пир'іж'ки із бара'бол'ами (6), пир'іш'ки і з ци'бул'і і з ук'ропу (2, 11), пир'іжечки з м'н'асом (3), пир'іж'ки з ма'ком (3, 5), пир'іж'ки с'сиром (3, 5-6, 11), пир'іш'ки з го'рохом (3, 5, 10), пир'іш'ки із ка'пустою (3, 6, 10-11), ва'реники чи з 'сиром чи з кар'тошкою (усі н.п.), го'рохл'аній суп (1-5, 9-11), зе'лен'і 'голубц'і з 'лишт'а виног'раду (5), пал'анич'ки зе'лен'і (4), ту'шили ка'пусту з 'м'асом (1-4, 6-11), за'сипана 'каша (8), моло'дий боршч (5), 'печиво (1, 5-6, 8, 11).

4. Номінації обрядових страв, уживаних на весілля: коро'вай (1-4, 7, 10-11), кот'л'ети (1-2, 4-8, 11), коўба'са (1-8,

10-11), *на'л'іс'н'іки* (2-3, 5-6, 9-11), *ол'і'в'е* (1-3, 5, 11), *осе'леду'ї* (3, 5, 8), *пи'чен'а* (1, 6, 8), *'рибу 'жарили* (2, 5-7, 9-11), *'рибу фарширу'вали* (2-3, 5, 11), *холо'деу'* (1-3, 7, 9-11), *'шинка* (2, 4, 11), *боршч* (1-3, 5-11), *б'ринз'а* (8), *го'р'ішки* (2, 5), *ж'іл'е* (5), *кала'ч'ї* (1-2, 4, 10-11), *'каша за'сипана* (3-4, 11), *к'їс'ел'* (2-5, 7, 9-11), *кам'пот з 'йаг'їт* (2-5, 7, 9-11), *на'р'ески* (3, 6-7, 11), *'риба с'тужена* (3), *'риба 'тушена* (7-11), *шиш'ки* (1, 5-6), *'йайу'ї фарши'рован'ї* (5).

5. Номінації обрядових страв, уживаних у похоронній обрядовості: *'коливо* (1, 3-5, 11), *го'рох* (1-5, 9-11), *ка'пуста 'тушена* (1-4, 6-11), *р'їт'ка ка'пуста* (11), *'каша гре'чана* (3-4, 11).

До приготування обрядових страв наші предки ставилися з особливою увагою. У всіх діалектних текстах згадано, що на Святвечір має бути обов'язково дванадцять страв. Також виявлені певні зауваги до їх приготування: *На сват'веч'їр шоб було ўс'о 'п'їсно / бо ўже п'їс'ний сват'ий 'вечір ўже* (7).

У селі Велика Русава Томашпільського району зберігся специфічний звичай, пов'язаний зі Святвечором: *С коп'ї'ками за'л'їпл'ували шоб 'було коп'ї'ки ва'реники та ї 'діти 'йїли бо / коп'ї'йок шу'кали ўс'ї'гда //* (9).

Особливі приготування спостерігаються перед Великоднем. Було з'ясовано, що люди мали обов'язково дотримуватися посту аж до початку святкування. Варто зазначити, що найважливішу страву – *пас'ку* можна було пекти лише в Чистий четвер. Це засвідчено у селі Миронівка Ямпільського району: *перед 'Паскою т'реба пос'тити / хто 'пости / но цих три дн'ї в'їд четвер'га / воб'ше то 'паску пик'ли вес' час у 'Чистий чет'вер // 'паску пик'ти у 'Чистий чет'вер/ а так то шо во'ни / п'їст не 'йїсти / цеї йа'кис' / до 'самого 'доки не посв'а'тиу'а 'паска//* (10).

Не можна не згадати про Зелені свята. Так, наші предки завжди пекли пиріжки з різними начинками, однак найчастіше це були яблука. У діалектному матеріалі Поділля було знайдено інформацію про те, що в це свято люди також могли пекти паски, однак крашанок фарбувати не можна: *А на Зелен'ї св'а'та ше 'мона пе'к'ти 'тоже пас'ки / пас'ки*

не^мчуц'а до Зелен'их сват 'можеш не^к'ти / а 'йайц'а 'крас'ац'а 'т'іки до Возни'сен'іє // на Возни'сен'іє ше 'крас'ат' і ўже 'дал'і н'е // (1).

Велика кількість традицій і звичаїв збереглася у підготовці до весілля. Найбільше правил стосуються випікання короваю. У діалектних текстах зазначено, що найважливіший хліб весільної обрядовості випікали у суботу спеціально навчені люди: *таї вже ў суботу їдут' на коро'вай' л'уди // ў суботу 'в:ечер'і їдут' на коро'вай' / коро'вай' 'м'ісиц'а коро'вайниц'і 'м'іс'ат' коро'вай' вже 'н'ісл'а 'того йак попро'сила по сил'і на в'іс'іл':а // (1)*. Важливою частиною святкування весілля було запрошення. У селі Молотківці Козятинського району наречена з нареченим мали обов'язково обійти все село й запросити до себе свідків на весілля. При цьому приносили з собою спеціальні хлібобулочні вироби: *шиш'ки пик'лис'а то це / сп'іц'і'ал'на ко'ли моло'диї ї моло'да хо'дили ш по сил'і / зби^е'рали 'дружбу / то це за'ходили до 'хати і йак те^м'бе там 'майїш ти їти / за 'друшку то то^в'б'і остаў'л'айут' // ў 'хат'і 'ц'ого кала'ча // і так 'само жи'н'іх йак хто 'має 'брати ко'го чи за св'ітилку чи за бо'йарина то остаў'л'айіц'а в 'хат'і / це так'им та'к'і ших'ки ц'і не^к'ли // (1)*.

Майже не збереглося забобонів і обрядів стосовно страв на похорони і поминки. Згадано лише, що обов'язково мало бути *'коливо*. Важливо зазначити, що в багатьох населених пунктах ця обрядова страва готується з рису. Однак у селі Бохоники Вінницького району коливо готується з пшениці: *'Вар'ат шиш'ниц'у / ку'т'у 'вар'ат // Во'на там во'на 'вариц'а аш роз'імл'і'вайє і то^в'д'і добав'л'айут ту'да 'сахар / і'з'ум цу'кати // хто шо 'хоче // (11)*.

У с. Бохоники Вінницького району записано рецепт *р'ім'койі ка'пусти*. Варто зазначити, що дану страву готують на Святий вечір, похорон та поминки: *Би'рут 'кислу ка'пусту / 'мийут по'том би'рут йі'йі 'в:оду ки'дають // Во'на 'вариц'а / за'паруйут шио'но / рости'райут в ма'к'ітр'і / роз'вод'ат з во'дойу // там ка'пуста прок'іп'іла / ни з'найу с'к'іки / пит'нац'іт' д'вац'іт' н'ів ча'са // і вли'вайут ту'да це шио'но / во'но ше в 'тому шио'н'і во'на загус'тайє // і ту^о'д'і за'гусла*

вже сс'викл'учили / шква'рок на'жарили ци'бул'і 'с:алом і вс'о// (11).

Отже, під час дослідження було засвідчено 90 назв на позначення страв. Слід зауважити, що серед них є багато варіантів, зокрема фонетичних: 'бабка – 'банка, пир'іш'ки – п'ір'іш'ки, лексичних: холо'дець – хо'лодне – гиш'ки. Було виявлено, що навіть під час приготування обрядових страв наші предки дотримувались певних традицій. Кожна людина незалежно від статусу і матеріальних статків знала, що можна або заборонено робити під час приготування тієї чи іншої страви. Також деякі страви готувалися лише в певний день тижня. Саме завдяки проаналізованому матеріалу можна простежити тісний зв'язок з традиціями і звичаями народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. В. Аграрні вірування і традиції подолян: етнолінгвістичний аспект. *Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht"*. Bd. 2014 Herausgegeben. – München ; Berlin, 2014. P. 68–76.

2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

3. Шарманова Н.М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Борищук Владислав – здобувач I курсу СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська діалектологія, медіалінгвістика.

Боровик Іванна – студентка II курсу факультету філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: діалектологія, ономастика.

Буцвін Катерина – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська регіональна ономастика.

Денисюк Наталя – студентка I курсу факультету філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (спеціальність «Середня освіта. Укр. мова і літ. Мова і література (польська)»), студентка Комплексу шкіл готельних та гастрономічних послуг ім. Яна Битнара Рудого в Калішу (Польща). Наукові інтереси: лексикологія, фразеологія, історія української мови.

Загорулько Анна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Заскальнюк Юлія – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: регіональна ономастика.

Іщук Олександра – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького

державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок.

Кльоц Маргарита – здобувач I курсу СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: подільська ономастика.

Ковальська Анастасія – студентка III курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: діалектологія, фразеологія.

Ковальчук Катерина – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок.

Ліщинська Ірина – здобувач I курсу СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська ономастика.

Лужанська Аліна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська ономастика.

Подзерея Наталія – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: лексикологія, історія української мови.

Подолян Юлія – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література (Англійська)»). Наукові інтереси: подільська регіональна етнолінгвістика.

Сологуб Вікторія – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська регіональна етнолінгвістика.

Стефанюк Ірина – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Сторожук Андрій – студент III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Штойко Тетяна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська регіональна етнолінгвістика.

Науково-навчальне видання

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

***Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентів, аспірантів і молодих учених
(м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.)***

*Авторське редагування
Верстка – І. В. Гороф'янюк
Обкладинка – І. В. Гороф'янюк*